ἀμπελούδα, ἡ=εἶδος χρυσίζοντος ὄφεως ἰοβόλου. Παράβαλε ἡ ἀμπελοῦσα Τήνου=εἶδος ὄφεως ἀνιοβόλου.

ἀμπελοφάσουλο, τὸ=1) τὸ φυτὸν δόλιχος ὁ λοβός, dolichos lubia, τοῦ γένους τοῦ δολίχου, τῆς τάξεως τῶν ψυχανθῶν, papillionaceae, ὁ παράγων τοὺς στενοὺς λοβοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πλατεῖς· οὗτος σπείρεται συνήθως εἰς τοὺς ἀμπελῶνας. 2) = αὐτὸς ὁ στενὸς λοβὸς τοῦ φυτοῦ.

ἀμπελόφυλλο, τὸ=τὸ φύλλον τοῦ κλήματος. Τὸ μεσαιων. ἀμπελόφυλλον.

ἀμπογιάντιστος, ἐπίθ.=ὁ μὴ βαμμένος δι' ἐλαιοβαφῆς. Ἐκ τοῦ ἀ- στερητ. καὶ τοῦ ῥήμ. μπογιατίζω.

ἄμποτες, ἐπιφών.=εἴθε, ἐπὶ εὐχῆς· φρ. ἄμποτες νά 'ταν ἀλήθεια. Τὸ μεσαιων. ἐπιφών. ἄμποτε.

ἄμυαλος, ἐπίθ.=ἄφρων, ἀνόητος. Ἐκ τοῦ ἀρχ. ἀμύελος, μεταγεν. ἀμύαλος=ὁ στερούμενος μυελοῦ· φρ. ἄμυαλος ποῦ 'σαι υἱέ μου. Ἐκ τούτου παράγ. ἐν Ἀνδρῳ τὸ οὐσ. ἡ **ἀμυαλωσύνη** = ἀφροσύνη· φρ. ὁ Μαθαιὸς ἀπὸ τὴν ἀμυαλωσύνη του τὰ 'παθε.

ἀμυγδαλᾶ, ἡ=τὸ δένδρον ἡ ἀμυγδαλῆ ἡ κοινὴ (amygdalus communis), τῆς τάξεως τῶν ῥοδωδῶν (rosaceae). Τὸ μεταγεν. οὐσ. ἡ ἀμυγδαλέα. Καὶ ὡς κύριον ὄνομα καὶ ὡς τοπων. πολλαχοῦ. Ἐν τὴν Ἀμυγδαλᾶ, τοπων. Κορθίου (ἐκ κώδ. Παναχράντου, ἔτ. 1750). Παράβαλε τοπων. ἡ Ἀμυγδαλᾶ καὶ κύρ. ὄν. Σάμ.

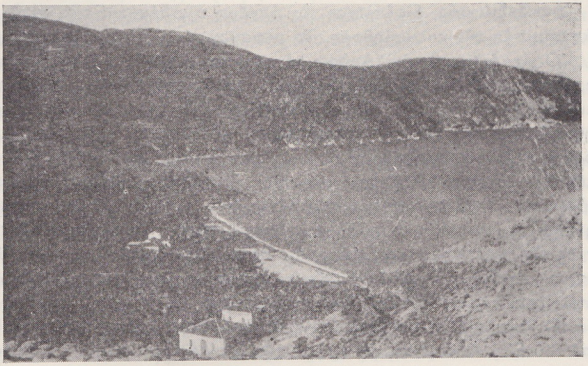
ἀμύγδαλο, καὶ μύργαλο, τὸ=ὁ καρπὸς τῆς ἀμυγδαλῆς. 2=εἶδος κοσμήματος ἀμυγδαλοειδοῦς ἐπὶ σανίδος· καὶ 3)=εἶδος ῥυκάνης διὰ τῆς ὁποίας κατασκευάζεται τὸ ἀμυγδαλοειδὲς κόσμημα. Τὸ ἀρχ. οὐσ. ἀμύγδαλον. Ἐκ τούτου παρήχθη τοπων. Κορθίου ἡ **Ἀμυγδαλοῦ** (ἐκ τοῦ ὑποθηκοφυλ.)=τόπος παράγων ἀμύγδαλα· ἰδὲ περὶ τῆς καταλήξ. -οῦ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Β', σ. 566. Καὶ Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Ἀμοργός, ἐν Ἀθήναις, 1918 σ. 85. **Μυγδαλᾶς** ὁ, καὶ Μυργαλᾶς ὁ = Ἀμυγδαλοῦ. **Ἀμυγδαλωτός**, ἐπίθ. κυρίως κατ' οὐδ. τὰ **ἀμυγδαλωτὰ**=πλακούντια κατασκευαζόμενα ἐξ ἀμυγδάλων κοπανισμένων, ζυμωθέντων μὲ ἄλευρον, ζάχαριν καὶ ἀνθόνερον. Σύνθετον ἡ **ἀμυγδαλόπετρα**=εἶδος σκληρᾶς πέτρας, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ πελεκηθῇ, πλήρους ἀπὸ κρυσταλλικὰ ὀρυκτά, ἐμφανιζόμενα ὡς ἀμύγδαλα. **Ἀμυγδαλός**, ἐπίθ.=ὁ ἔχων σχῆμα ἀμυγδάλου· περὶ τῆς παραγωγ. καταλήξ. -ὸς ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Α', σ. 148.

ἀμπώθω. ῥῆμ. μεταβ.=ἀπωθῶ τι· φρ. Λεωνίδη, μὴ μ' ἀμπώθῃς! Τὸ μεσαιων. ἀμπώθω ἐκ τοῦ ἀρχ. ῥήμ. ἀπωθῶ μέ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐρρίνου μ. Ἰδὲ Κοραῆ, Ἄτακτα, Τόμ. Α', σ. 288 καὶ Β', σ. 41, Γ. Ν.

Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Α', σ. 278, 286, 291 καὶ Τόμ. Β', σ. 41, περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΔ', σ. 4.

ἀμύρωτος, ἐπίθ.=ὁ μὴ χρισθεὶς δι' ἁγίου μύρου. Ἐκ τοῦ ἀ- στερητ. καὶ τοῦ ῥήμ. μυρώνω.

ἀμώνω, ῥῆμ. μεταβ. καὶ ἀμετ. =κάμνω ὅρκον, ὁρκίζομαι· φρ. μὴν ἀμώνῃς τὴν Παναΐα εἶνε ἁμαρτία· μὴν ἀμώνῃς τὸ Θεό! Ἐκ τοῦ ἀορ.

Ὁ ὅρμος τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἄνδρου, τὰ Γιάλια. ἐπίνειον τοῦ ναυτικοῦ χωρίου, οἱ Στενειές.

ὦμοσα τοῦ ἀρχ. ῥήμ. ὄμνυμι ἐσχηματίσθη ἐνεστ. ὁμώνω-ἀμώνω· ἴδε Γ. Ν. Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Α', σ. 272 ἐ. φρ. μὴν ἀμώνῃς γιὰ τὸ τίβοτις· ἄμωνένε τὴ γυναῖκά του=εἰς τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του. Ἤδη ἐν Χρονικῷ τοῦ Μορέως. στίχ. 7930.

ἀνάβγω, ῥῆμ. μεταβ. καὶ ἀμετάβ.=ἀνάπτω· φρ. πάμε 'ς τὸν ἅϊ Ἁρμόλαο ν' ἀνάψωμε τὰ κανδήλια· ἄξαφνα του ἄναψένε ὁ Μαθαιὸς μιὰ σφονδύλα· τῆς Μαρουσῶς σήμερα ἀνάψαν οἱ ποδιές της (ἀνέπτυξε δρα- στηριότητα, τρέχει ὡς ἂν ἐκαίοντο τὰ ἐνδύματά της). 2) = ἐξάπτο- μαι· φρ. τ' ἄκουα, τ' ἄκουα, τ' ἄκουα, ἴσαμε ποῦ ἄναψα. 3)=ὑφίσταμαι ζόμωσιν· φρ. ἠχάλασένε τὸ τυρί, ἠάναψε. Τὸ ἀρχ. ῥῆμ. ἀνάπτω.

ἀναβαλλόμενος, ὁ=βαρεῖα ἐπιτίμησις· φρ. τοῦ 'ψαλα δὰ τὸν ἀναβαλλόμενο! συνών. τοῦ 'ψαλα τὸν ἄμπακο. Ἡ λέξ. εἰσῆλθεν εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν ἐκ τοῦ τροπαρίου τοῦ ψαλλομένου κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Μεγάλης παρασκευῆς· «σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον τὸ

φῶς ὥσπερ ἱμάτιον». Τὸ τροπάριον τοῦτο εἶναι μακροσκελές. Μετοχὴ τοῦ ἀρχ. ῥήμ. ἀναβάλλω.

ἀναγκαῖος, ὁ καὶ τὸ ἀνατζαῖο=τὸ ἀποχωρητήριον τῆς οἰκίας. Ἐκ τοῦ ἀρχ. οὐσ. τὸ ἀναγκαῖον=τόπος περιορισμοῦ.

ἀναγκεύω. ῥῆμ. μόνον κατὰ μετοχ. ἀναγκεμένος=πιεζόμενος ἀπὸ ἀνάγκας. 2)=προσβεβλημένος ἀπὸ σοβαρὰν ἀσθένειαν. Ἐκ τοῦ οὐσ. ἡ ἀνάγκη.

ἀναδεξιμαιός, ὁ=ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀναδέχεταί τις κατὰ τὸ βάπτισμα ἐκ τῆς κολυμβήθρας. Τὸ μεσαιων. οὐσ. ὁ ἀναδεξιμαῖος.

Ὁ ***ἀναδεξιμαιὸς*** ἐν Ἄνδρῳ λέγεται καὶ φιλιόσος, θηλυκ. ἡ φιλιόσα, ἐκ τῆς ἰταλικῆς figlioccio-figlioccia, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸν ἀναδεκτόν, τὴν ἀναδεκτήν. Τοῦτον ὁ ἀνάδοχος ἀνεδέχθη ἐκ τῆς κολυμβήθρας κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος, ἐν Ἄνδρῳ κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν τὰ βαφτίσια. Ἐπίσης ἐν Ἄνδρῳ ὁ ἀναδεξιμαιὸς λέγεται καὶ βαφτιστικός, θηλ. βαφτιστιτσά, καὶ βαφτισιμαιός, ἡ βαφτισιμαιά. Ἡ ἀναζήτησις ἀναδόχου ὑπὸ τῶν γονέων τοῦ νεογεννήτου εἶνε ἀντικείμενον πολλῆς μερίμνης αὐτῶν. Τὸ ζήτημα τίθεται ἐντὸς τῆς οἰκογενείας· φρ. μὲ ποιόνε θὰ κουμπαρέψωμε; μὲ ποιόνε θὰ κουμπαριάσωμε; μὲ ποιόνε θὰ γίνωμε κουμπάροι; μὲ ποιόνε θὰ ἔχωμε κουμπαριά; ἢ μὲ ποιόνε θὰ κάμωμε κουμπαριά;

Ὁ θεσμὸς τῶν ἀναδόχων εἶνε ἀρχαιότατος, ἀπαντώμενος ἤδη ἀπὸ τοῦ Β΄ μ.Χ. αἰῶνος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διαταγῶν καὶ τῶν ἔργων Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, Τερτουλλιανοῦ κ.ἄ. Περὶ τοῦ φύλου τῶν ἀναδόχων, τῶν καθηκόντων τὰ ὁποῖα ἔχουν οἱ ἀνάδοχοι πρὸς τοὺς ἀναδεξιμαίους των, τὰ πνευματικὰ των τέκνα, ὡς λέγονται, περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀναδόχων, ἑνὸς ἢ περισσοτέρων, ὡς καὶ περὶ τῶν ἀνικάνων πρὸς ἀναδοχήν, ὡς εἶνε οἱ γονεῖς, οἱ μὴ χριστιανοί, οἱ αἱρετικοί, οἱ μοναχοί, ἰδὲ Κων. Μ. Ράλλη, Περὶ τῶν ἀναδόχων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἐν Ἐπιστημον. Ἐπετηρ. Τόμ. Δ΄, 1907-8, σ. 161 ἑ. Ὅτι ἡ βάπτισις ὅταν ἐθεσπίσθη ἐθεωρεῖτο ὡς υἱοθεσία, εἰσποίησις κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ καθηγητοῦ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφ. Σύμμεικτα, Τόμ. Γ΄, ἐν Ἀθήναις, 1931, σ. 228 ἑ. δὲν εἶνε πιθανόν. Διότι ἡ εἰσποίησις ἦτο, μέτρον προσφερόμενον ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ τῶν νόμων εἰς ἐκεῖνον, ὅστις δὲν εἶχε φυσικὸν κληρονόμον· μὲ τὸν σκοπὸν διαιωνίσεως τῶν ἀπογόνων του καὶ διὰ τούτου νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν συνέχειαν τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας καὶ τὴν μεταβίβασιν τῶν ἀγαθῶν του. Πάντως οἱ κανόνες εἰσποιήσεως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔλλησι καὶ ῥωμαίοις ἀπέρρευσαν τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὅτι δηλ. δὲν πρέπει νὰ σβύσῃ ἡ οἰκογένεια καὶ μετὰ ταύτης

ἡ ἑστία της καὶ ἡ θρησκεία της. Ἰδὲ Daremberg et Saglio, Dictionaine des Antiquités Grecques et Romaines, Τόμ. Α', στ. 76α καὶ Τόμ. Γ', στ. 935 β.

Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν κουμπαρὰ ὡς μορφὴν ἐκείνων τῶν τεχνητῶν συγγενειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπενοήθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν μεγαλυτέρας ἐξασφαλίσεως τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου καὶ λατρευτικῶς κατέστησαν ἰσχυραὶ καὶ καθηγιάσθησαν. Αὐτὴν τὴν σημασίαν δημιουργίας τεχνητῆς συγγενείας ἔχει καὶ ἡ γαλλικὴ λέξις compère, commère, ἑλληνιστὶ ὁ κουμπάρος, ἡ κουμπάρα, ὡς καὶ ἐν Ἄνδρῳ, εἰς ἀντικατάστασιν τῶν παλαιοτέρων ὅρων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑνάτου αἰῶνος καὶ ἑξῆς ἐν χρήσει· patrini, matrinae, offerentes, suscipientes, tenentes, gestendes κ.τ.τ. ὅτε καὶ οἱ βαπτιζόμενοι ἦσαν πλείονες τοῦ ἑνός. Ὑπόλειμμα τούτου τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐκκλησιαστικοῦ ὅρου suscipientes καὶ τοῦ βυζαντινοῦ ῥήματος ἀναδέχομαι, εἶνε τὸ ῥῆμα ***δέχομαι*** τὸ ἐπὶ ἀναδόχων εὔχρηστον ἐν Ἄνδρῳ· φρ. ἡ Κατερῖνα ἠδέχτηνε τὸ 'γγονάτσι μου=ὡς ἀνάδοχος ἀνεδέχθη τὸ νεοφώτιστον ἐκ τῆς κολυμβήθρας· Συνεχιστ. Θεοφάν. 172, 22 «Ἐκ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος παῖδας ἀναδεχομένους». Ἐν Ἄνδρῳ ἐπίσης εὔχρηστον τὸ ῥ. ***ἀναδέχομαι***.

Τὰ νομισματόσημα μαρτυρικά, τὰ διανεμόμενα εἰς πάντας τοὺς παραστάντας κατὰ τὴν βάπτισιν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ τελεσθέντος μυστηρίου, λέγονται οἱ βαφτίσες, ἑνικ. ἡ βαφτίσα· διότι φέρουν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τὴν παράστασιν τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ· ἢ μαρτυριάτικα· διαφυλάσσονται δὲ ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ νεοφωτίστου ἐπὶ μακρόν. Κατὰ τὸν Διονύσιον Λάταν ἐν Περιοδ. Σιών, ἔτ. Ε' (1885) σ. 4 τὰ μαρτυρικὰ ταῦτα θεωροῦνται ἐνέχυρον τῆς μαρτυρίας τοῦ ἀναδόχου ὅτι αὐτὸς ἀνεδέχθη τὴν εἰς τὸ μέλλον κατήχησιν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀνατροφὴν τοῦ νεοφωτίστου.

Περὶ τῶν δοξασιῶν τῶν γερμανικῶν λαῶν ὡς πρὸς τοὺς ἀναδόχους καὶ ἀναδεξιμαιούς· ἰδὲ Kummer ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Τόμ. Γ', 1930-31, στ. 789 ἑ.

ἀναδέχομαι, ῥῆμ.=δέχομαι ἐκ τῆς κολυμβήθρας ὡς ἀνάδοχος τὸ βαπτισθὲν νήπιον· φρ. μὲ τὸ Χατζῆ εἴμαστε κουμπάροι· ὁ ἀφέντης μου τὸν ἀναδέχτηνε. Τὸ ἀρχ. ἀναδέχομαι=ἀναλαμβάνω.

ἀνάμα, τὸ=οἶνος ἄκρατος χρησιμοποιούμενος εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν. Τὸ ἀρχ. οὐσ. νᾶμα=ὕδωρ, πηγή.

ἀνάθεμα, τὸ = κατάρα καὶ ἀφορισμός· ἡ σημασία αὕτη καὶ μεταγεν. Παλ. Διαθ. Δευτερον. 7, 26 οὐκ εἰσοίσεις βδέλυγμα εἰς τὸν οἶκόν σου καὶ ἀνάθεμα ἔσῃ ὥσπερ τοῦτο· καὶ μεσαιων., παρὰ Προδρόμ. 4, 64α ἔκδ. Hesseling-Pernot ἀνάθεμά με βασιλεῦ καὶ

τρισανάθεμά με· φρ. ἀνάθεμα τὸ Μιχαῆλο τί μοῦ καμένε· ἀνάθεμα τὴ μάννα της τὴ γεβεντισμένη. 2) ἐπὶ ἀρᾶς καὶ ἀποστροφῆς κατ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶνε ἄξιοι νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀναθέματος, ἤτοι εἰς τὸν ὄλεθρον. Ἤδη παρὰ Θεοφαν. 683, 7 ἐκδ. Bonn. ἄπελθε εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὸ ἀνάθεμα. Διότι πρὸς στηλίτευσιν ἐγκλημάτων ῥίπτουν καὶ ἐν Ἄνδρῳ εἰς ὡρισμένον τόπον οἱ διαβάται λίθον ἀναθέματος κατὰ τῶν ἐγκληματιῶν, ἀναφωνοῦντες ἀνάθεμα! Τοῦτο εἶνε λείψανον τοῦ διὰ λιθοβολισμοῦ θανάτου τῶν ἐγκληματιῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· φρ. ἄμε 'ς τ' ἀνάθεμα· νὰ πάῃ 'ς τ' ἀνάθεμα ἡ γεβεντισμένη. Ἐκ τούτου ἐν Ἄνδρῳ παράγωγον οὐσ. τὸ ***ἀνεθεμάτι***=κατάρα· φρ. μαζεύει ἀνεθεμάτια ἡ ψυχή του! Καὶ τὸ ῥῆμ. ***ἀνεθεματίζω***=καταρῶμαι, λέγω ἀνάθεμά τον· φρ. κάθε μέρα τὸν ἀνεθεματίζω τὸ Μπαφαλοῦκο. Ἡ μετοχ. ἀναθεματισμένος = ἄξιος ἀναθέματος· φρ. μωρὴ ἀναθεματισμένη τί σοῦ 'πα διαολόπιστη! Ἐκ τοῦ ῥήμ. παράγεται ἐν Ἄνδρῳ τὸ οὐσ. ἡ ***ἀνεθεματίστρα*** = τόπος ὅπου ῥίπτουν οἱ διαβάται τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος κατ' ἐγκληματιῶν. 2)=αὐτὸς ὁ σωρὸς λίθων τοῦ ἀναθέματος. Δύο δὲ ἀναθεματίστραι εἶνε γνωσταὶ ἐν Ἄνδρῳ· ἡ μία, κατὰ τὴν εἰς Ἀποίκια ἄγουσαν ὁδὸν ἐκ τῆς Χώρας, διὰ τοκογλυφίαν· καὶ ἡ ἄλλη, εἰς τὸ Τρανὸ Καμπὶ τοῦ Πετάλου, διὰ πλαστογραφίας. Ἐντεῦθεν ἡ Ἀνεθεματίστρα τοπων. τῆς Ἄνδρου. Παράβαλε τὸ τοπων. τὸ Ἀνάθεμα Κρήτ., Πελοπον., τὸ Ἀνάθεμα Καρπ., τὸ Ἀνάθιμα Αἰτωλ., τὸ Ἀναθεμάτισμα τοπων. Καλαβρ., Ῥόδ., τ' Ἀναθεματίσματα Πήλ., ἡ Ἀναθιματίστρα τοπων. Ἴμβ., Στενημ.

Τὸ ἀνάθεμα εἶνε λεκτικὸς τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου εὔχεται κάνεὶς συμφορὰν εἰς ἄλλον, ἢ εἰς τὸ κτῆμά του, ἢ εἰς τὸν ἑαυτόν του. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν· φρ. ἀνάθεμά με ἂ θὰ βάλω βατσὶ 'ς τὸ στόμα μου! τὸ ἀνάθεμα εἶνε ἡ διαμαρτυρία τοῦ ἀναθεματίζοντος διὰ βεβαίωσίν του, ἡ ὁποία ἂν δὲν ἐπαληθεύσῃ, ὁ ἀναθεματίζων θέλει νὰ ὑποστῇ τὴν συμφορὰν ὡς ποινήν. Ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην τὸ αὐτοανάθεμα εὑρίσκομεν εἰς ἀρχαίας θρησκείας ὡς εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω φράσεις τῆς Ἄνδρου δὲν ὀνομάζεται ῥητῶς ὁ Θεός, ὁ δαίμων, ἢ ὁ διάβολος τοῦ ὁποίου ἐπικαλοῦνται τὴν συνδρομὴν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ κατάρα τοῦ σκοποῦ της, ὥστε κατὰ τοῦτο ἡ ὡς ἄνω φρ. ἀνάθεμα τὸ Μιχαῆλο εἶνε συντετμημένη. Τὸ ἀνάθεμα εἶνε προϊὸν τῆς μαγικῆς τοῦ ἀνθρώπου κοσμοθεωρίας· ἤτις στηρίζεται εἰς τὴν πίστιν περὶ παντοδυναμίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου· ἴδε κατωτ. ἐν τῷ γλωσσαρίῳ τὴν λ. μάγια. Ὁ ἀναθεματίζων ζῇ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἅμα ἐκφράζῃ, ἢ εἴς τινας περιπτώσεις σκέπτεται ἁπλῶς τὴν κατά-

ραν του, τὴν κακόβουλον ἐπιθυμίαν του, ἐπακολουθεῖ ἡ ἔναρξις τῆς πραγματοποιήσεως. Ἡ τοιαύτη ἔναρξις δύναται νὰ ἀποδοθῇ ἰδίᾳ εἴς τινα δύναμιν ὡς εἶνε ὁ Θεός, ἢ εἰς τὸν διάβολον· ὁ διάολος νὰ σὲ πάρῃ, ἢ ἄλλως εἴς τι πνεῦμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ βούλησις, ἢ ἡ σκέψις τοῦ ἀναθεματίζοντος ἀσκεῖ τότε ἐπιρροὴν ἀκαταγώνιστον, ἢ δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀπροσδιόριστον τύχην, ἢ εἰς σύμπτωσιν, τῆς ὁποίας ὁ ἀναθεματίζων, ἐνσυνειδήτως ἢ καὶ ἀσυνειδήτως πιστεύει ἑαυτὸν ἀνώτερον. Ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ὁ ἀναθεματίζων συνήθως ἐκβάλλει κραυγάς, εἰς στιγμὴν μεγάλης διεγέρσεως, ἥτις ἀκολουθεῖται ὑπὸ ἐκτάκτου αὐξήσεως τῆς βουλήσεως, ἀπὸ συγκεχυμένον τι αἴσθημα μεγάλης προσαυξήσεως δυνάμεως καὶ ὑπὸ ἐπεκτάσεως τῆς μυστικοπαθοῦς ἐπιρροῆς του. Ἡ διέγερσις αὕτη τοῦ ἀναθεματίζοντος ὡς καὶ ἡ ἔντασις τῆς βουλήσεώς του ἐκφέρονται εἰς τὰς ὡς ἄνω ἐκφράσεις τῆς Ἄνδρου· *ἀνάθεμα τὸ Μιχαῆλο τί μοῦ καμένε· ἀνάθεμα τὴ μάννα της τὴ γεβεντισμένη.*

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν Εὐρώπῃ ἐπεκράτει ἡ θεωρία ὅτι ἡ βούλησις τοῦ ἀναθεματίζοντος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντός του. Ὁ ἄγγλος φιλόσοφος Ῥογῆρος Βάκων ἔγραψε· *quodsi ulterius aliqua anima maligna cogidet fortiter de infectione alterius atque ardenter desideret et certitudinaliter intendat adque wehementer consideret se posse nocere, non est dubium quin natura obediat cogitationibus animae.* Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀναθεματίζοντος εἶνε ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν μαγικῶν πράξεων τῆς μαγίας· διότι ὑπάρχει ὁ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀναθέματος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, πλὴν τοῦ ὅτι ἐνταῦθα λείπει ἡ μαγικὴ πρᾶξις. Ἐν τούτοις ἐν Ἄνδρῳ ἱερεῖς, ἢ γέροντες θέλοντες νὰ καταρασθοῦν προβαίνουν καὶ εἰς μαγικὰς πράξεις. Διότι γονατίζουν ἐν σφοδρᾷ ψυχικῇ διεγέρσει, ἐκτείνουν τὴν χεῖρα, ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ ἁγίου, βγάζουν τὸ καλημαύχι των ἢ τὸ φέσι των εἰς παλαιοτέρους χρόνους καὶ ἐκστομίζουν τὴν κατάραν των. Ὁ λαὸς ἐν Ἄνδρῳ ἀποδίδει εἰς ὡρισμένας κατηγορίας ἀναθεματιστῶν ἰδιαιτέραν αὐθεντείαν καὶ κῦρος διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀναθέματος. Οὕτω, πρῶτον εἰς τοὺς μελλοθανάτους, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ὅτι ἤδη ἀνήκουν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. Μία κατάρα ἐκστομιζομένη κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου πιστεύεται ὅτι ἐκπληροῦται κατὰ θαυμαστὸν τρόπον. Δεύτερον εἰς τοὺς γονεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων τόσον τοῦ πατρός, ὅσον καὶ τῆς μητρὸς ἡ κατάρα δὲν βραδύνει νὰ ἐκπληρωθῇ, *νὰ πιάσῃ ἡ κάταρα*, ὡς λέγουν ἐν Ἄνδρῳ. Παροιμ. *Εὔτσὴ γονιοῦ ἀγόραξε, τσαὶ ᾽ς τὸ βουνὸ ἄμε κάτσε.* Τρίτον εἰς τοὺς γέροντας καὶ τοὺς ἱερεῖς. Τέταρτον εἰς τὴν ἀπατηθεῖσαν τυχὸν ὑπὸ τοῦ μνηστῆρός της νεάνιδα. Περὶ τῶν προλή-

ψεων εὐρωπαϊκῶν λαῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ ἀνάθεμα ἰδὲ K. Beth, ἐν Handwörtebuch des deutschen Aberglaubens, Τόμ. Β', 1929-30, στ. 1637 ἑ.

Κατάραι τῆς Ἄνδρου

Νὰ ᾽χῃς τὴν κάταρά μου.—ἄδιτση ὥρα νὰ σ᾽ εὕρῃ.—φωτιά νὰ σε κάψῃ.—σκασμός.—νὰ βγάλῃς τὴ φάουσα.—νὰ μὴν ξημερωθῇς.—ὀχιὰ νά σε φάῃ (ὡς ἀπάντησις εἰς τὸν λέγοντα ὄχι).—νὰ ξεραθῇς, τσαὶ νὰ μαραθῇς.—Τὴν κατσή σου μέρα.—τὴν κατσὴ τσαὶ τὴν ψυχρή σου.—τὸν κακό σου τὸ φλάρο.—Τύφλα νὰ ᾽χῃς.—νὰ πᾶς ᾽ς τὸ διάολο.—ἀφ᾽ τὸ Θεὸ νὰ τὸ ᾽βρῃς.—σκατὰ ᾽ς τὴν ψυχή σου.—χαΐρι τσαὶ προκοπὴ νὰ μὴ ᾽δῇς.—σκατόψυχε!—νὰ μὴ σώσῃς νὰ βρεθῇς.—κακό σου ξημέρωμα.—᾽ς τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ.—κακὸ χρόνο νὰ ᾽χῃς.—νὰ σκάσῃς τσαὶ νὰ πλαντάξῃς.—νὰ μὴ σὲ ᾽δοῦν τὰ μάτια μου, —προκοπὴ νά μὴ ᾽δῇς.—χάσ᾽ ἀπὸ ᾽μπρός μου.—κακὸ νὰ σοῦ ᾽ρθῃ.—νὰ σὲ πάρῃ τσαὶ νὰ σὲ σκώσῃ.—ἀνάθεμα ποῦ σὲ ᾽σπαρνε·—στάχτη νὰ γίνῃς.—κακὸ ψόφο νὰ ᾽χῃς.—τύφλες τσαὶ μοῦντζες.—νὰ μὴ ᾽δῇς καλὴ μέρα.—ἀνάθεμα ᾽ς τὴν ψυχή σου.—ἀδικοσκοτωμένε! Κατὰ διαόλου!—ἄνεμος τσαὶ τοῦ καπνοῦ.—κατὰ πυρπυρίου νὰ πᾶς.—Τὴν κατσὴ τσαὶ τὴν ψυχρὴ τσαὶ τὴν ἀναποδιασμένη σου.—νὰ πᾶς τσαὶ νὰ μὴ γυρίσῃς.—᾽ς τὴν κάταρα τοῦ Θεοῦ.—ἀνάθεμα ποὺ σ᾽ ἀφαλόκοβγενε.—λοιμιτσὴ νὰ σ᾽ εὕρῃ.—σκατὰ ᾽ς τὴ μούρη σου.—θεοσκοτωμένε.—ἀνάθεμα τὴ φύτρα σου.—ἀναθεματισμένε.

Διὰ νὰ ἀποτραποῦν αἱ ὀλέθριαι τῆς κατάρας συνέπειαι κατὰ τήν λαϊκὴν δοξασίαν τῶν Ἀνδρίων πρέπει ὁ ἀναθεματίσας «νά τονε ῥάνῃ τρεῖς βολὲς μὲ νερὸ τσαὶ μὲ ἁλάσι τσαὶ νὰ πατήσῃ τὰ χέρια» τοῦ ἀναθεματισθέντος.

ἀνάζερβος, ἐπίθ. μόνον θηλυκ.=ῥάπισμα διὰ τοῦ ὄπισθεν μέρους τῆς ἀριστερᾶς χειρός· φρ. ἄξαφνα τοῦ ἄστραψένε μιὰν ἀνάζερβη· ἐκ τῆς προθέσ. ἀνὰ καὶ τοῦ ἐπιθ. ζερβός. Ἐκ τούτου παράγωγον ἐν Ἄνδρῳ τὸ ἐπίρ. ***ἀνάζερβα***=δύσκολα, ἄβολα· φρ. μοῦ᾽χεται ἀνάζερβα νὰ πηαίνω ἀπὸ τὸν ἀπάνω δρόμο ᾽ς τὸ Λάμυρο.

ἀνάουλα, ἐπίρ.=ἄνευ τῆς βουλῆς, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς τινος· φρ. ἀνάουλά μας δὲν ἠκάνανε τίβοτις τὰ παιδιά μας. Ἐκ τοῦ στερητ. ἀ- καὶ τοῦ οὐσ. ἡ βουλή.

ἀνάτζη, ἡ=χρεία προσώπου τινός· φρ. βρὲ τί ἀνάτζη τὸν ἔχω τὸν κολλήα μου; νὰ φῇς, ἀνάτζη δὲ σ᾽ ἔχω· δὲν εἶν᾽ ἀνάτζη νὰ ᾽ρθῃς. Τὸ ἀρχ. οὐσ. ἡ ἀνάγκη.

ἀνέβα, τὸ=ἡ ἀνάβασις· φρ. ᾽ς τὸ ἀνέβα πολὺ δυσκολεύτηκα. Τὸ μεσαιων. οὐσ. τὸ ἀνάβα.

ἀνεβάζω, ῥῆμ. μεταβ.=1) ἀναβιβάζω· φρ. ἀνέβασ᾽ τὰ σταφύλια ᾽ς τὸ δῶμα· ἀνέβασέ με τὴ σκάλα γιατὶ δὲ γλέπω. 2)=προάγω, προβιβάζω.

φρ. ὁ δάσκαλος φέτος δὲ θὰ τὸν ἀνεβάσῃ τὸ υἱό μου. 3)=αὐξάνω τὸν μισθόν, ἢ τὴν τιμὴν πράγματος· φρ. πότε θὰ τὴν ἀνεβάσῃς τὴ Μαρουλιώ. 4) κατὰ μετοχ. ἔχω ὑποστῆ ζύμωσιν· φρ. δὲν εἶν' ἀνεβασμένα ἀκόμα τὰ κουλλούρια. Τὸ μεσαιων. ἀνεβάζω ἐκ τοῦ ἀρχ. ἀναβιβάζω.

ἀνεβαίνω, ῥῆμ. ἀμεταβ.=1) ἀναβαίνω, ἀνέρχομαι· φρ. ἀνεβήκαμε τὴ σκάλα σκοτεινά· τί κάθεσαι; ὁ ἥλιος ἀνέβηνε. 2)=ὑφίσταμαι ζύμωσιν· φρ. βρέ ἀνεβήκανε τὰ ψωμιά; 3)=προάγομαι, προβιβάζομαι· φρ. πολλὰ παιδιὰ δὲ θ' ἀνεβοῦνε (ἀπὸ μιᾶς σχολικῆς τάξεως εἰς ἀνωτέραν). Ἐκ τοῦ ἀρχ. ῥήμ. ἀναβαίνω. Ἐκ τούτου ἐν Ἄνδρῳ παράγ. οὐσ. ἡ ***ἀνέβασι***=1) γενεὰ ἀνιοῦσα· φρ. ἡ σημερινὴ ἀνέβασι δὲν εἶνε θεοφοβούμενη. 2)=ἆσθμα, δύσπνοια· φρ. ἡ βαβᾶ μου ἔει πάλι ἀνέβαση. Παράβαλε τὸ τοπων. ἡ Ἀνάσση Καρπ., τὸ Ἀναβασίδιον (μὲ κατάλ. ὑποκοριστ.) προάστειον τοῦ ΙΓ΄ αἰῶν. Κῶς. Ἡ ***ἀνεβασιὰ***=ἆσθμα, δύσπνοια. Τὸ ***ἀνέβασμα***=1) ἡ ἄνοδος, ἡ ἀνάβασις· φρ. ἔ τὸ ἀνέβασμα δυσκολεύγεται πολὺ ἡ γριά. 2)=ὑπερτίμησις· φρ. ἔχομε τσαινούργιο ἀνέβασμα τοῦ ψωμιοῦ. 3)=δύσπνοια, ἆσθμα.

ἀνεβατός, ἐπίθ.=ὁ ζυμωθεὶς μὲ προζύμι· φρ. δῶσέ μου, Σμαράγδα, λιάτσι ἀνεβατὸ ψωμί. 2) =ὁ ἐξέχων τῆς ἐπιφανείας κεντήματος· φρ. δὲ σοῦ ἔπα νὰ μὴν τὸ κάμῃς τὸ μανδήλι ἀνεβατό. Παράβαλε τὸ τοπων. ὁ Ἀνεβατὸς Χίος, ἐθνικ. ὄν. ὁ Ἀνεβατούσης. Τὸ ἀρχ. ἐπίθ. ἀναβατός.

ἀνεβαντζάρω, ῥῆμ. μεταβ.=1) ἀναβιβάζω, ὑψώνω· φρ. τὴν ἀνεβαντζάρισα τὴ γριὰ ἀπάνω ἔς τὴ σκάλα πρωῒ πρωΐ. 2)=ὑπερθεματίζω, πλειοδοτῶ. Ἐκ τῆς προθέσ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥημ. ἀβαντζάρω.

ἀνεβολάζω, ῥῆμ. ἀμεταβ.=περιφέρομαι κάπου· φρ. ὁ Δημητρὸς ὅλο Ἀτσιδὰ ἔς τῆς Μαργετίνας ἀνεβολάζει. Ἐκ τοῦ οὐσ. ἡ ἀναβολή· ἴδε περὶ τῆς λέξ. περιοδ. ἡ Ἀθηνᾶ, Τόμ. ΚΘ΄, λεξικογρ. ἀρχ. σ. 24. 2) μεταβατ.=πολλαπλασιάζω· εὐχὴ· ὁ Θεὸς νὰ σοῦ τὰ ἀνεβολάζῃ!

ἀνεβοκατεβάζω, ῥῆμ. μεταβ.=ἀναβιβάζω τι καὶ πάλιν τὸ καταβιβάζω· φρ. ἀπὸ τὸ πρωὶ ἀνεβοκατεβάζω τὴ γραιὰ ἔς τὸ σπίτι. Παράγ. ἐν Ἄνδρῳ τὸ ***ἀνεβοκατέβασμα***=ἀναβίβασις καὶ πάλιν καταβίβασις.

ἀνεβοκατεβαίνω, ῥῆμ. ἀμεταβ.=ἀναβαίνω καὶ πάλιν καταβαίνω· φρ. δαὸ βολὲς ἀνεβοκατεβήκαμε σήμερις ἔς τὸ Μεσαθούρι. Παράγ. ἐν Ἄνδρῳ τὸ ***ἀνεβοκατέβασμα***· φρ. νὰ πάψῃς τ' ἀνεβοκατεβάσματα ἔς τὸ σπίτι μου.

ἀνεγαλλιάζω, ῥῆμ. μεταβ.=προξενῶ εἴς τινα εὐχαρίστησιν· φρ. νὰ ἔχῃ τὴν εὐτσή μου ὁ Γιαννούλης μου μ' ἀνεγάλλιασε· 2) ἀμεταβ. φρ. ἤπια δαὸ ποτήρια νερὸ ἔς τὴν Ἀκουὴ τσ' ἀνεγάλλιασα· ἀνεγάλλιασεν ἡ ψυχή μου ἅμα τ' ἄκουσα· ἃ ποῦ νά 'νε ἡ ψυχή του ἀνεγαλλιασμένη.

Ἐκ τῆς προθέσ. ἀνά, ἡ ὁποία ἔχει ἐπιτατικὴν ἐνταῦθα σημασίαν, (Ἰδὲ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, ἐν Ἀθήναις, 1939, Τόμ. Β', σ. 1) καὶ τοῦ ῥήμ. ἀγαλλιάζω. Ἐκ τούτου ἐν Ἀνδρῳ παράγ. οὐσ. ἡ ***ἀνεγάλλιασι***=ἡ εὐχαρίστησις, συνήθως ἐν εὐχαῖς· ἀλλοὶ ποῦ νὰ 'χῃς ἀνεγάλλιασι! (λέγει ὁ εὐγνωμονῶν πρὸς καθοδηγητὴν τῆς ὁδοῦ)· ἀνεγάλλιασι νὰ 'χ' ἡ ψυχή του! (περὶ ἀποθανόντος).

ἀνεγλαρώνω, ῥῆμ.=χαίρω, ἀγάλλομαι· φρ. ἅμα τ' ἄκουσα ἀνεγλαρώθηκα· ἠανεγλαρώθητσεν ἡ καρδιά μου. Ἐκ τῆς προθέσ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥήμ. γλαρώνω.

ἀνεγλείφομαι, ῥῆμ.=λείχω διὰ τῆς γλώσσης τὰ χείλη μου, εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ γευσθῶ τὸ παρασκευαζόμενον φαγητόν. Ἐκ τῆς προθ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥήμ. γλείφω· φρ. μύρισε τὸ μαερειὸ ἀπὸ τὰ χοιρνά, τσ' ἀνεγλείφομαι.

ἀνεγλιτσιάζω, ῥῆμ. ἀμεταβ.=γίνομαι γλοιώδης· φρ. θέλουνε θερμό, εἴτε μὴ θ' ἀνεγλιτσιάσουνε οἱ πατσαβοῦρες. Ἐκ τῆς προθ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥήμ. γλιτσιάζω.

ἀνεγούλα, ἡ=τάσις πρὸς ἔμετον· φρ. μοῦ 'ρχεται ἀνεγούλα ἀπὸ τὰ κουτσά. Ἐκ τοῦ ῥήμ. ***ἀνεγουλιάζω*** ὑποχωρητικῶς· μεταβ.=προξενῶ τάσιν ἐμέτου· φρ. τὰ λόγια σου μ' ἀνεγουλιάσανε· φρ. τὸ λουκάνικο μ' ἀνεγουλιάζει=ἔχω τάσιν πρὸς ἔμετον· φρ. ἅμα τὰ βλέπω τὰ χοιρνὰ ἀνεγουλιάζω. Ἐκ τῆς προθ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥήμ. γουλιάζω. Ἐκ τούτου ἐν Ἀνδρῳ παράγ. τὸ ***ἀνεγούλιασμα.***

ἀνεγυρίζω καὶ ἀναγυρίζω, ῥῆμ. μεταβ.=ἀναστρέφω τι· φρ. ὁ Νικολός μας ἀνεγυρίζει τὰ ροῦχά του (ἕνεκα τῆς φθορᾶς των). Τὸ μεσαιων. ἀναγυρίζω. Περὶ τῆς λέξ. ἰδὲ Στ. Ψάλτην ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ Τόμ. ΚΘ' λεξικογρ. ἀρχ. σ. 29 ἑ. Ἐκ τοῦ ῥήμ. ἐν Ἀνδρῳ παράγ. τὸ ***ἀνεγύρισμα***=ἀναστροφή. Παράβαλε τὸ τοπων. ὁ Ἀνάγυρος χωρ. Κρήτ., ὄρος Σκίαθ., ὁ Ἀνάυρους Αἰτωλ., ὁ Ἀλάυρος Καρπ., κατ' ἀνομοίωσιν ὁ Ἄυρους Αἰτωλ., τὰ Ἀνάυρα Αἰτωλ. (ἐν τῇ ἐνν. τῆς λοξοδρομίας καὶ οὐχὶ εὐθείας μεταβάσεως).

ἀνεγνώθω, ῥῆμ. μεταβατ.=ἀναγινώσκω βιβλίον. Τὸ μεσαιων. ἀναγνώθω ἐκ τοῦ ἀρχ. ἀναγινώσκω· φρ. κάθε βράδυ ὁ παπᾶς ἀνεγνώθει.

ἀνεδίνω, ῥῆμ. μεταβ. καὶ ἀμεταβ.=ἐπὶ ὕδατος ἢ ὑγρασίας, ἥτις ἀναβλύζει· φρ. εὐτὸς ὁ τοῖχος ἀνεδίνει πολὺ· τὰ σταμνιὰ ἀνεδίνουνε. Ἐκ τοῦ ἀρχ. ῥήμ. ἀναδίδωμι· ἤδη παρὰ Πολυδ. 1, 238 ὕδωρ ἀναδιδοῦσα γῆ. Ἐκ τούτου παράγ. οὐσ. ἐν Ἀνδρῳ ἡ ***ἀνέδοσι***=ἀνάβλυσις. 2)=ὑγρασία, ἰκμάς.

ἀνέδραμα, ῥῆμ. χρόν. ἀορ., μέλ. θ' ἀνεδράμω=ἐπὶ τῶν ἐν τῷ στομάχῳ τροφῶν ἢ ὑγρῶν τὰ ὁποῖα ἀνερχόμενα πρὸς τὸν φάρυγγα

καὶ τὴν κοιλότητα τῆς ῥινὸς προξενοῦν δυσάρεστον αἴσθημα. Τὸ ἀρχ. ῥῆμ. ἀνατρέχω.

ἀνεζητῶ, ῥῆμ. μεταβ.=ποθῶ σφοδρῶς νὰ ἐπανίδω τι· φρ. τώρα ποὺ ἠμπόρκαρέν τὸν ἀνεζητῶ τὸ υἱό μου. παροιμ. γλυκάθιτσ' ἡ γραὶα 'ς τὰ σῦκα τσ' οὔλη μέρα τ' ἀνεζήτα (ἐπὶ τοῦ φορτικῶς ζητοῦντος χάριν κατ' ἐπανάληψιν). Ἡ σημασ. αὕτη ἤδη παρὰ Βελθάνδ. καὶ Χρυσάντζ. στίχ. 85, ἀναζητᾷ τὸν ἀδελφό, τὸν Βέλθανδρον φωνάζει. Τὸ ἀρχ. ῥῆμ. ἀναζητῶ=ἐξετάζω.

ἀνεθκρρεύγω, ῥῆμ. ἀμεταβ.=λαμβάνω θάρρος· φρ. ἀπ' ὄντως ἤρθενε ὁ Σταματέλλος ἀνεθαρρέψανε τὰ παιδιά του. Ἐκ τῆς προθέσ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥήμ. θαρρεύω.

ἀνέθρεμμα, τὸ=ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀνατρέφει τις· φρ. ὁ Γιαννακὸς εἶνε γέννημ' ἀνέθρεμμα Πιτροφιανός. Ἤδη παρὰ Θεοκρ. Εἰδύλλ. 23,19 ἄγριε παῖ καὶ στυγνὲ κακᾶς ἀνάθρεμμα λεαίνας.

ἀνεκαθίζω, ῥῆμ. ἀμετάβ.=ἀνεγείρομαι, ὥστε ὁ κορμὸς νὰ μένῃ ὀρθός· φρ. ἀνεκάθισε λιάτσι νὰ σοῦ δώκω τὸ γιατρικό σου. Τὸ ἀρχ. ἀνακαθίζω.

ἀνεθρέβγω καὶ ἀνεθρέβω, ῥῆμ. μεταβ.=ἀνατρέφω, μεγαλώνω τι· φρ. ἡ μάννα μου ἀνεθρέβει πέντε παιδιά. Βαυκάλ. τσιμήσου ποὺ νὰ σε χαρῇ ἡ μάννα ποῦ σὲ γέννα· ὁ τσύρις ποῦ σ' ἀνέθρεβγε νὰ δῇ καλὸ 'πὸ σένα. Ἐκ τούτου παράγ. ἐν Ἄνδρῳ ἡ **ἀνεθροφὴ**=ἡ διαπαιδαγώγησις· φρ. μωρὴ τὶ ἀνεθροφὴ δίνεις 'ς τὰ παιδιά σου! χαρὰ 'ς τὴν ἀνεθροφή τως! (ἀποδοκιμάζεται ἡ τοιαύτη διαπαιδαγώγησις).

ἀνεκαρώνω, ῥῆμ. μεταβ.=κατακαίω· φρ. τὰ λόγια της μ' ἀνεκαρώσανε. 2)=καταβασανίζω τινὰ ἠθικῶς. Ἐκ τῆς προθέσ. ἀνὰ καὶ τοῦ ῥήμ. καρώνω.

ἀνεκατερός, ἐπίθ.=ἀνάμικτος· φρ. τὸ μιγάδι σου εἶνε ἀνεκατερό. Ἐκ τοῦ ἐπιθ. ἀνάκατος καὶ τῆς παραγ. καταλήξ. -ερός.

ἀνεκατεψιὰ ἡ,=ἀνάμιξις. Ἐκ τοῦ οὐσ. ἡ **ἀνεκάτεψι**=ἀνεκατεμός.

ἀνεκατεύω, ῥῆμ. μεταβατ.=ἀναμιγνύω, συμφύρω· φρ. Μαρουλιὼ μὴν ἀνεκατεύῃς καψούρα τὰ ῥοῦχά μου· 2)=ἐμπλέκω εἰς ξένας ὑποθέσεις· φρ. γιατί ἀνεκατεύτηνε ὁ ἀφέντης σου μὲ τὸ Σιδερᾶτο; 3)=φέρω τινὰ εἰς κατάστασιν ἐμετοῦ· φρ. μ' ἀνεκάτεψεν ἡ μουσταλευριὰ ποὺ 'φαα. Ἐκ τοῦ ἐπιθ. ἀνάκατος. Ἐκ τοῦ ῥήμ. παράγωγον ἐν Ἄνδρῳ τὸ οὐσ. **ἀνακατεμός**, ὁ=ἀνάμιξις· φρ. τί ἀνεκατεμὸ ἔχεις μὲ τὸ Γιαννούλη; τὸ **ἀνεκάτεμα**=ἀνάμιξις.

ἀνεκατώνω, ῥῆμ. μεταβ. 1)=ἀναμιγνύω, συμφύρω· φρ. μωρὴ γιατί ἀνεκατώνεις τὰ ῥοῦχά μου; 2)=ἐμπλέκω εἰς ξένας ὑποθέσεις· μὴν ἀνεκατώνεσαι Γεωργάτση 'ς τὰ πεθερικά σου. Παροιμ. Ὅποιος

ἀνεκατώνεται μὲ τὰ πίτουρα, οἱ χοῖροι τόνε τρῶνε· φρ. μὴ μ᾽ ἀνεκατώνῃς μὲ τὸν Κανάτση. Ἡ σημασ. καὶ παρὰ Βουστρων. Χρον. Κύπρ. ἐκδ. Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. 2,540 τοῦτος ἀνακατώνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ γινίσκουνται πολλὰ σκάνταλα. Ἡ μετοχ. ἀνεκατωμένος = ἀνάστατος, συγκεχυμένος· φρ. ἤτανε ἡ κασσέλα της ἀνεκατωμένος ὁ ἐρχόμενος· κατὰ παρωδίαν τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ «εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος», Ματθ. 21. 9. 3)=προκαλῶ τάσεις πρὸς ἔμετον· φρ. ἡ μουσταλευριὰ θὰ μ᾽ ἀνεκατώσῃ· ς᾽ τὸ καῖτσι ἀνεκατώνομαι τσαὶ ξερνῶ. Τὸ μεσαιων. ἀνακατώνω. Ἐκ τοῦτου παράγ. ἐν Ἄνδρῳ τὸ οὐσ. ***ἀνεκάτωσι, ἡ, ἀνεκατωμὸς*** ὁ, 1)=ἀνάμιξις. 2)=τάσις πρὸς ἔμετον. 3)=σύγχυσις, ταραχή· ἤδη παρὰ Μαχαιρᾷ, 1, 302 ἐκδ. R. Dawkins ἡ Κύπρος εὑρίσκεται εἰς μεγάλην ἀνακάτωσιν.

ἀνεκατωσούρα, ἡ 1)=ἀνάμιξις. Ἐκ τοῦ οὐσ. ἡ ἀνεκάτωσι καὶ τῆς παραγ. καταλ. -ούρα· φρ. ὁ ἐρχομός του θὰ μᾶς φέρῃ μεγάλη ἀνεκατωσούρα.

ἀνεκατεσούρης, ὁ=φίλερις, ῥαδιοῦργος. Ἐκ τοῦ οὐσ. ἡ ἀνεκάτωσι καὶ τῆς παραγ. καταλ. -ούρης· φρ. καψούρη, ἀνεκατωσούρης ποῦ ᾽σαι!

ἀνεκαψίλα, ἡ=αἴσθημα καυστικοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ στομάχου, ἢ τοῦ φάρυγγος. Ἐκ τῆς προθ. ἀνὰ καὶ τοῦ οὐσ. ἡ καψίλα. φρ. μ᾽ ἔπιασεν ἀνακαψίλα ἀπὸ τὰ φασούλια.

ἀνεκουφώνω, ῥῆμ. μεταβ.=στρώνω κλινοσκέπασμα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἐφάπτεται τελείως τοῦ ὑποκάτω· φρ. Ἀσημνιώ, ἀνεκούφωσε λιάτσι τὸ πάπλωμα. Ἐκ τῆς προθ. ἀνὰ καὶ τοῦ ρημ. κουφώνω.

ἀνεκουφωτός, ἐπίθ.=ὁ μὴ τελείως ἀπτόμενος τοῦ ὑποστρώματος, ἀλλὰ καταλείπων κενά· φρ. βάλ᾽ τὸ πάπλωμα ἀνεκουφωτὸ ᾽ς τὸ κρεββάτι. Ἐκ τοῦ ῥήμ. ἀνεκουφώνω.

ἀνενδράδα, ἡ = ἄμπελος στηριζομένη ἐπὶ δένδρου ἢ ἱκριώματος. Ἐκ τοῦ ἀρχ. οὐσ. ἡ ἀναδενδράς, κατ᾽ ἀνομοίωσιν, περὶ τῆς ὁποίας ἰδὲ Γ. Μ. Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην., Τόμ. Β′, σ. 436. Ἐκ τούτου παράγωγον ἐν Ἄνδρῳ τὸ ἐπίθ. ***ἀνενδραδήσος,*** διὰ τῆς παραγωγ. καταλήξ. -ήσιος, =ὁ ἀνήκων εἰς ἀναδενδράδα.

ἀνεορεύω, ῥῆμ. μεταβ.=ὑπενθυμίζω εἴς τινά τι φορτικῶς· φρ. οὔλο μοῦ τὸ ἀνεορεύγεις τὸ πεστσέσι σου. Τὸ ἀρχ. ῥῆμ. ἀναγορεύω=ἀπαγγέλλω δημοσίᾳ.

ἄνεστος, ἐπίθ.=ἄκλωστος. Ἐκ τοῦ ἀ- στερητ. καὶ τοῦ ῥήμ. νέθω, ἀρχ. νήθω.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΤΟΥ Α'. ΤΟΜΟΥ

εἰς σ. 75 ***ἄβροχος***

Ἐν ᾗ περιπτώσει τελεσθῇ λιτανεία πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν βρέχει, ὁ ἱερεὺς ἀναγιγνώσκει τὴν ἑξῆς εὐχήν :

Εὐχὴ ἐπὶ αὐχμῷ ἀνομβρίας

Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, ἐπιμελείᾳ Νικ. Π. Παπαδοπούλου, ἐν Ἀ-θήναις, 1927, σ. 394.

Ὁ ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς ἔντειλαι αὐταῖς τοῦ δοῦναι ὑετὸν εἰρηνικὸν ἐπ' αὐτῇ, ἡμῶν δεομένων σου. Ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, κατάπεμψον τὴν εὐλογίαν σου ἐφ' ἡμᾶς δεομένους σου. Ὁ περιβάλλων τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις καὶ ἑτοιμάζων τῇ γῇ ὑετόν, ἐξαπόστειλον ἡμῖν τὰ ἐλέη σου δεομένοις σου... Βροχὴν ἑκούσιον καὶ ὄμβρον εἰρηνικὸν κατάπεμψον τῇ γῇ καὶ σῶσον τὰ σύμπαντα, φιλάνθρωπε, ἡμῶν δεομένων σου. Κατάπεμψον τοὺς ὑετούς σου ἐπὶ τοὺς χρῄζοντας καὶ δεομένους τόπους.

εἰς σ. 123 ***ἄγραφος***

Ἡ δοξασία ὅτι αἱ τρεῖς Μοῖραι κατὰ τὴν γέννησιν ἑκάστου ἀν-θρώπου ὁρίζουν τὸν μέλλον του, τὴν εἱμαρμένην του, ἀπαντᾶται καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Τοῦτο μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἀθηναίου γραμματικοῦ τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος Ἀπολλοδώρου Α', η', 2. «Τοῦ Μελεάγρου ὄντος ἡμερῶν ἑπτὰ παραγενομένας τὰς Μοίρας φασὶν εἰπεῖν τότε τελευτήσειν Μελέαγρον, ὅταν ὁ καιόμενος ἐπὶ τῆς ἐσχάρας δαλὸς κατακαῇ». Διὰ τήν δοξασίαν ταύτην ἐν Ἄνδρῳ πι-στεύεται ὅτι αἱ Μοῖραι τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως, καθ' ἣν πλένεται τὸ παιδί, ἔρχονται καὶ μερώνουνε τὸ παιδὶ=μοιρώνουν, ἤτοι καταγράφουν ἐπὶ τοῦ μετώπου του τὴν εἱμαρμένην του. Διὰ τοῦτο ἐν Ἄνδρῳ ἡ λαϊκὴ δοξασία δέχεται ὅτι ἡ καλὴ ἢ κακὴ τύχη ἑκάστου «εἶνε ς' τὸ κούτελό του γραμμένη». Καταβαυκάλημα Ἄνδρου·

τσοιμήσου χαΐδεμένο μου τσ' ἡ Μοῖρά σου δουλεύγει.

Διὰ τοῦτο πιστεύεται εἶνε γραφτό του ὑπὸ τῆς Μοίρας τὸ πεπρω-

μένον ἑκάστου. Ἄγραφο δὲ εἶνε ὅ,τι δὲν ἐγράφη ὑπὸ τῆς Μοίρας καὶ ἐπέρχεται ἀπροσδοκήτως εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Περὶ δὲ τῶν εὐτυχούντων πιστεύεται ὅτι· παροιμ. φρ. ἡ Μοῖρά του τοῦ ᾽κλωθένε μὲ μαλαματένιο ἀρδάχτι. Παροιμ. φρ. ἐπὶ τῶν πτωχευσάντων εὐπόρων, ἢ ἐκ γενετῆς πτωχῶν· Δὲν ἔχει ᾽ς τὸν ἥλιο Μοῖρα· παροιμ. φρ. δὲν ξαίρει τὰ κακὰ τῆς Μοίρας του, ἐπὶ τῶν ἀμαθεστάτων, οἵτινες ὅσον ἀγνοοῦν τὰ ὑπὸ τῆς Μοίρας των ἐπικλωσμένα κακὰ τῆς ζωῆς των, ἄλλο τόσον ἀγνοοῦν καὶ πᾶσαν ἄλλην γνῶσιν.

Ἀξιοσημείωτοι εἶνε καὶ αἱ φρ. μοῦ ᾽τανε γραφτό μου νὰ τὸ πάθω· παροιμ. ὅ,τι γράφει δὲν ξεγράφει· Ὁμοίως ὁ Πίνδαρος ἐν Νεμ. 6, 6 ἑ. οὐκ εἰδότες – ἄμμε πότμος οἵαν τιν᾽ ἔγραψε δραμεῖν ποτὶ στάθμαν. Διὰ τοῦτο ἐν Ἄνδρῳ καλομοῖρες λέγονται ὅσων αἱ Μοῖραι ἐπέκλωσαν καλὴν τύχην. Ἀντιθέτως δὲ κακομοῖρες ὅσων αἱ Μοῖραι ἐπέκλωσαν κακὴν τύχην.

Ὅτι οὐδεὶς δύναται ν᾽ ἀποφύγῃ τὰ ὑπὸ τῆς Μοίρας του γεγραμμένα ἐπίστευαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες· «τὸ μέλλον οὐδεὶς ἐκφύγοι» Παροιμ. Ἀποστολ. Ιϛ΄ 80· ἰδὲ καὶ Πλάτων. Γοργ. 512e Σοφοκλ. Ἀντιγόν. 751, Ἡλέκτρ. 696. Ἡρόδ. Α΄ 91 «τὴν πεπρωμένην Μοῖραν ἀδυνατά ἐστιν ἀποφυγέειν καὶ Θεῷ· Ἡλιοδώρ. Αἰθιοπ. Β΄, 24 «τοὺς γὰρ Μοιρῶν ἀτρέπτους ὅρους προϊδεῖν μὲν δυνατόν, ἐκφεύγειν δὲ οὐκ ἐφικτόν».

Τὸ κλώθειν εἶνε ἴδιον τῶν ψυχοπομπῶν θεοτήτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, διότι τὸ νῆμα εἶνε σύμβολον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διὰ τοῦτο αἱ Μοῖραι ἐπιστεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὅτι ἦσαν καὶ ἔφοροι τοῦ θανάτου, ὡς αἱ Νηρηΐδες, καὶ ἔκλωθον τὸ νῆμα τῆς ζωῆς, ἤτοι καθώριζαν τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν μοιρῶν τῶν ἀρχαίων κατηριθμεῖτο ἡ Κλωθὼ ἥτις ἔνηθε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώων. Ἰδὲ Ἡσιόδ. Θεογον. 218· Ἀσπὶς Ἡρακλ. 258· Λουκιαν. Νεκρικ. Διάλ. 30, 3. Στοβαίου, Ἀνθολογ. ΝΑ. 19. Θάνατος δὲ τότ᾽ ἔσσεται, ὁκκότε κεν δὴ
Μοῖραι ἐπικλώσωσι.

Τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἀποκρούει ὁ Drexler δεχόμενος ὅτι ἡ Μοῖρα ἁπλῶς ἰθύνει τὴν τύχην τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου. Ἰδέ Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ Βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Τόμ. Α΄, Μέρ. Β΄, ἐν Ἀθήναις, 1874, σ. 235 ἑ. Ἰδὲ καὶ κατωτ. ἐν τῷ γλωσσαρίῳ τὸ ποδαρικό, τὸ ῥιζικό. (τοῦ ἀνθρώπου).

Ἐν τούτοις εἰς τὴν ἀνωτέρω παροιμιώδη φράσιν τῆς Ἄνδρου «ἡ Μοῖρά του τοῦ ᾽κλωθένε μὲ μαλαματένιο ἀρδάχτι», ἡ Μοῖρα δὲν κλώθει τὸ νῆμα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καθορίζει τὴν καλήν του τύχην,

ἤτοι τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν του. Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Drexler. Περὶ τῆς προσωποποιημένης Τέχνης ἰδὲ Roscher, Lex. 5, 1309 ἑ.

Πῶς ἐπολλαπλασιάσθη ἡ Μοῖρα ἀπὸ μιᾶς εἰς δύο καὶ τρεῖς Μοίρας; Διότι ἡ μὲν ἰθύνουσα τὴν τύχην ἀφ' ἑαυτῆς γίνεται Κλωθώ, ἡ δὲ ἰδιαιτέρα Κλωθὼ δὲν ἐξαρκεῖ πλέον· ἐπειδὴ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων τὸ νῆμα τῆς ζωῆς εἶνε τόσον μακρὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς ἕως τὸ τέλος αὐτῆς, ὥστε ἀπαιτεῖται καὶ τρίτη μοῖρα ἥτις φροντίζει νὰ κλώσῃ περαιτέρω μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς. Ἰδὲ Drexler ἐν W. Roscher, Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie, Τόμ. Β', Leipzig, 1894—97, στ. 3084 ἑ.

Ἡ Μοῖρα λοιπὸν προσωποποιεῖ τὴν θεὰν τῆς εἱμαρμένης ὁτὲ μὲν ὑπὸ τὴν μορφὴν δύο, ὁτὲ δὲ τριῶν μοιρῶν. Ἡ πεῖρα ἐδίδαξε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν εἰς κανένα ζῶντα ν' ἀποφύγῃ τὴν τελευταίαν τύχην του. Ἐκ τούτου ἐφαντάσθησαν ὅτι εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἡ τύχη ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου κατανέμεται· καὶ οὕτω ἡ τύχη ἑκάστου μὲ τὴν λέξιν μοῖρα ἐδηλώθη. Ἕκαστος ἔχει τὴν μοῖράν του. Καὶ ἂν παρ' Ὁμήρῳ ἀπαντῶμεν τὴν μοῖραν ὡς Θεάν, ἥτις καθορίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν μερίδα τῆς ζωῆς των, τοῦτο εἶνε φυσικὴ ἀπόρροια τῆς ἀνάγκης εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων νὰ διαπλάσῃ θεοὺς ὡς πρόσωπα καὶ οὕτω τὸ προσηγορικὸν ὄνομα ἡ μοῖρα ἔγινε κύριον ὄνομα τῆς Θεότητος, ἡ Μοῖρα ἥτις τὴν τύχην ἑκάστου διαχειρίζεται. Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις Ἕλλησι ἡ εἱμαρμένη καὶ πεπρωμένη γίνεται Θεὰ ἥτις καθορίζει τὸ τέρμα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Περὶ τῶν Μοιρῶν ἰδὲ Kummer ἐν Homdwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Τόμ. Β', 1929 – 30, στ. 1285 ἑ.

εἰς σ. 130 ***ἀδερφοδιώχτης***

Εἰς τὸ ἀνωτέρω σελ. 130 τεθὲν ἐρώτημα, ποὺ ὀφείλεται ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐθίμου περὶ τοῦ ***ἀδερφοδιώχτη*** παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς καὶ τῷ οὐγκρικῷ; ἡ ἐνταῦθα διδομένη ἀπάντησις ἰσχύει καὶ διὰ πολλὰς ἄλλας σημειουμένας ἑκάστοτε εἰς τὸν παρόντα τόμον λαογραφικὰς ὁμοιότητας τῶν λαῶν.

Ὅπως μεταξὺ δύο ζωντανῶν ὀργανισμῶν, ἀνηκόντων εἰς διαφόρους τύπους, ὑπάρχουν πολλάκις πάρα πολλαὶ ὁμοιότητες, εἴτε ἀνατομικαί, εἴτε φυσιολογικαί, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν δύνανται νὰ ἑρμηνευθοῦν διὰ τῆς κληρονομικότητος· διότι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὁ κοινὸς αὐτῶν πρόγονος ἐστερεῖτο τῶν ἰδιοτήτων τούτων. Οὕτω περὶ τῆς ὁμοιότητος μεταξὺ τῆς φαλαίνης καὶ τῶν ἰχθύων. Αἱ τοιαῦται ὁμοιότητες πρέπει ν' ἀναχθοῦν εἰς ταυτότητα τοῦ φυσικοῦ πε-

ριβάλλοντος, ἢ γενικώτερα, εἰς φυσικὴν ἐπανάληψιν καὶ ὄχι κληρονομικὴν ἐπανάληψιν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, μεταξὺ δύο λαῶν, οἵτινες χωριστά, ἀπὸ ἀνεξαρτήτους τῆς μιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλην ὁδούς, ἔφθασαν εἰς ἕνα πρωτότυπον πολιτισμόν, ὑπάρχουν γενικαί τινες ὁμοιότητες, γλωσσικαί, μυθολογικαί, πολιτικαί, τεχνικαί, φιλολογικαί, αἵτινες εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθοῦν διὰ τῆς μιμήσεως τοῦ ἑνὸς ὑπὸ τοῦ ἄλλου. "Οταν ὁ Cook ἐπεσκέπτετο τὸν νεοζηλανδικὸν λαὸν τῶν Maoris, εἰς τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν, οὗτος παρουσίαζε παραδόξους ὁμοιότητας μὲ τοὺς Highlanders τοῦ Bob-Roy καὶ τοῦ Mac Yvor· ἰδὲ Quatrefage, Espèce Humaine, σ. 336. Ἡ ὁμοιότης αὕτη εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῶν Maoris τῆς Νέας Ζηλανδίας καὶ τῶν ἀρχαίων φυλῶν τῆς Σκωτίας, ἀσφαλῶς δὲν ὀφείλεται εἰς κοινὰς τῶν λαῶν τούτων παραδόσεις. Κατὰ τὴν ἄφιξιν ἐξ ἄλλου τοῦ Cortez εἰς τὸ Μεξικὸν τῆς Ἀμερικῆς, οἱ Aztecks, εἶχαν ὡς τόσοι ἄλλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, βασιλέα, τάξιν εὐγενῶν, τάξιν ἀγροτικήν, τάξιν βιοτεχνικήν. Ἡ γεωργία των μετὰ τελειοποιημένου συστήματος ἀρδεύσεως, ὑπενθύμιζε τὴν Κίναν. Ἡ ἀρχιτεκτονική των, ἡ ζωγραφική των, ἡ ἱερογλυφική των γραφή, ὑπενθύμιζαν τὴν Αἴγυπτον. Ἡ θρησκεία των ἂν καὶ αἱματηρά, προσωμοίαζε πρὸς τὴν τῶν Καθολικῶν τῆς Εὐρώπης κυρίως κατὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἐξομολόγησιν. Αἱ τοιαῦται συμπτώσεις τῶν λεπτομερειῶν εἶνε τόσον καταπληκτικαὶ ὥστε ἐπίστευσαν εἰς μίαν εἰσαγωγὴν ἀπ' εὐθείας ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀμερικὴν θεσμῶν καὶ τεχνῶν γενομένων ὑπό τινων ναυαγῶν. Ἀλλὰ δὲν εἶνε πιθανώτερον νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν μας, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, εἰς τὴν ταυτότητα τῶν ὀργανικῶν ἀναγκῶν της, τῶν ὁποίων ἡ ἱκανοποίησις εἶνε ὁ σκοπὸς πάσης κοινωνικῆς προόδου· καὶ τὴν ταυτότητα τῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς διαπλάσεως αὐτοῦ ; Ἐξ ἄλλου δὲ εἰς τὴν μονομορφίαν τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως, ἥτις παρέχουσα εἰς ἀνάγκας σχεδὸν ὁμοίας τὰς αὐτὰς σχεδὸν πηγὰς καὶ εἰς ὀφθαλμοὺς σχεδὸν ὁμοίους σχεδὸν τὰ αὐτὰ θεάματα, δὲν πρέπει αὕτη ἀναποφεύκτως νὰ προσκαλῇ παντοῦ, τέχνας, βιοτεχνίας, μύθους, θεωρίας ἀρκετὰ ὁμοίας ;

Ἐὰν λοιπὸν τὸ ἔθιμον παντὸς εἴδους πηρώσεως, λόγου χάριν τῆς περιτομῆς, τῆς κουρᾶς τῆς κόμης, εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν θεὸν ἢ τὸν ἀρχηγόν του, ὑφίσταται εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ὑδρογείου τὰ πλέον ἀπομεμακρυσμένα, ὡς εἰς τὴν Ἀμερικήν, τὴν Πολυνησίαν, εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος· ἐὰν τὰ Totem τῶν ἀγρίων τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς μᾶς ὑπενθυμίζουν κἄπως τὰ οἰκόσημα τῶν ἱπποτῶν τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, δυνάμεθα, νο-

μίζω, νὰ διαβλέπωμεν εἰς τὰς τοιαύτας ὁμοιότητας τὴν ἀπόδειξιν ὅτι αἱ διάφοροι δοξασίαι τῶν ἀνθρώπων, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθην εἰς διάφορα ἄρθρα τοῦ παρόντος γλωσσαρίου, κατὰ μέγα μέρος ὑπαγορεύονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ ἐμφύτους τάσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κατὰ βάθος παντοῦ τῆς αὐτῆς, καὶ ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως πολὺ περισσότερον μεταξὺ των ὅμοια παρὰ διάφορα, παρὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ ἑκασταχοῦ κλίματος. Ἰδὲ G. Tarde, Les lois de l'imitation, Paris, ἔκδ. ζ', 1929, σ. 40 ἑ.

εἰς σ. 92 ***ἁγία Θαλασσινή.***

Εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς νήσου Σύρου, ἐγγὺς τοῦ βορείου τῆς νήσου ἀκρωτηρίου, εὑρίσκεται ὁ ὄρμος ὁ καλούμενος τῶν Γραμμάτων. Εἰς πέντε ἀπορρῶγας θέσεις, ὧν αἱ τρεῖς ἐκτὸς τοῦ ὄρμου εὑρίσκονται, δύο δὲ ἐντὸς τοῦ ὄρμου, ἔχουν ἐγχαραχθῆ πολλαὶ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Κλὼν Στέφανος, τὸ 1875. Πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκδότην αὐτῶν Friedr. Hiller von Gaertringen, ἐν Βερολίνῳ, 1903, ἀνήκουν χρονολογικῶς εἰς τοὺς νεωτάτους χριστιανικοὺς χρόνους· τινὲς ἀνήκουν εἰς τὸν μεσαίωνα. Τινὲς ἔχουν ἐγχαραχθῆ καὶ κατὰ τὴν ἐποχήν μας. Εἰς ἐνενήντα ἐννέα ἀνέρχονται αἱ ἐπιγραφαί, τὰς ὁποίας ἐχάραττον ναυτιλλόμενοι, ἢ ἐπιβάται πλοίων, οἵτινες διαπλέοντες τὸ Αἰγαῖον, προσωρμίζοντο εἰς τὸν ὅρμον τῆς Σύρου καὶ ἐστάθμευον ἐκεῖ, ἕως οὗ ἐπιτύχουν οὖριον ἄνεμον, πρὸς συνέχισιν τοῦ πλοῦ των. Ναῦται, ναύκληροι, ἢ ἐπιβάται ἐκ διαφόρων λιμένων τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου προήρχοντο· ἐκ Ῥόδου, Τύρου, Μηλίτου, Σμύρνης, Ἄνδρου, Ἐφέσου, Πινάρου, Νάξου, Θήρας, Πάρου, Πηλουσίου, Μήλου, Μαρωνείας. Οἱ ναυτικοὶ οὗτοι εὔχονται εὔπλοιαν, ὡς εὔχονται σήμερον ἐν Ἄνδρῳ, ***καλὸ ταξείδι, κατανόδιο, καλὸ κατανόδιο*** (ἐπιγραφ. ὑπ' ἀριθ. 22 Α', 25 Α', 26 Α', 27 Α', 28 Α', 29 Α', 30 Α', 33 Α', 59 Α', 69 Β'), εἰς τοὺς ἀποπλέοντας ἐξ Ἄνδρου ναυτιλλομένους, ἢ ἐπιβάτας τῶν πλοίων. Ἡ εὐχαριστοῦν διὰ τὴν σωτηρίαν των ἐκ θαλασσίων κλυδώνων, τὸν θεὸν Ἀσκληπιὸν τὸν Μέγαν, ἐν μέσῳ τοῦ τότε χριστιανικοῦ κόσμου (ἐπιγραφ. 31 Α', 33 Α', 34 Α', 35 Α'), ἢ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν (ἐπιγραφ. 68 Β', 81 Β'). Ἡ ἐπικαλοῦνται πρὸς σωτηρίαν ἐκ τῆς τρικυμίας, δεόμενοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἁγίου Φωκᾶ, τῶν Ἁγίων Πάντων, σῶσον βοήθησον, βοήθει (ἐπιγραφ. 56 Α', 57 Α', 60 Α', 61 Α', 62 Α', 63 Α', 64 Α', 65 Β', 67 Β', 75 Β', 76 Β', 78 Β', 80 Β', 82 Β', 84 Β', 85 Β', 91 Β', 93 Β', 94 Β', 95 Β', 95 Β', 97 Β', 98 Β')· ὡς σήμερον ἐν Ἄνδρῳ οἱ ναυτιλλόμενοι δέονται ἐπὶ σωτηρίᾳ· *σῶσέ μας Παναγία μου, σῶσέ μας*

Βατζελίστρα μου, σῶσέ μας Χριστέ μου, σῶσέ μας ἁγία μου Βαρβάρα, σῶσέ μας ἅϊ Νικόλα μου· ἡ κραυγάζουν βοήθεια Παναγία μου κ. ἑ. Εἰς τέσσαρας ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἁπαντῶμεν τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου Μαρία· 56 Α', Κύριε καὶ ἅγιε Φωκᾶ σῶσον τὸ πλοῖον Μαρίαν καὶ τοὺς πλέοντας ἐν αὐτῷ (μὴ τηρουμένων τῶν ἀνορθογραφιῶν τοῦ πρωτογράφου). 65 Β', Ὁ χορὸς τῶν ἁγίων πάντων· σῶσε τὸ πλοῖον Μαρίαν μετά . . . καὶ Ἰωάννου ναυκλήρου καὶ τῶν συμπλεόντων ἐν αὐτῷ (ἐξεδόθη ἐσφαλμένως, ὁ χῶρος τῶν ἁγίων Πάντων). 75 Β', Κύριε σῶσον τὸ πλοῖον Μαρία Ἰσιδώρου Πιναρέως. 78 Β' Κύριε βοήθει τῷ πλοίῳ Μαρίᾳ, Θηραίῳ, καὶ Ἰσιδώρῳ Διακόνῳ καὶ τοῖς πλέουσιν μετ' ἑαυτοῦ καὶ Ἰωάννῃ τῷ γράψαντι καὶ τῇ συμπλοίᾳ. Θεωρῶ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι, ἐκ τῶν τριῶν ὡς ἄνω ναυκλήρων τῶν πλοίων, οἱ δύο ὠνομάζοντο Ἰσίδωροι, φέροντες τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦτο Ἰσίδωρος πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Ἴσιδος, ἥτις ἀκόμη ἐν πλήρει χριστιανικῇ ἐποχῇ, ἔχει καταλίπει λατρευτικὰς ἀναμνήσεις τῆς προστάτιδος τῶν πλοίων καὶ τῶν ναυτιλλομένων, ἐνῷ συγχρόνως τὰ πλοῖα αὐτὰ φερωνυμοῦνται μὲ τὸ ὄνομα Μαρία, πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας Θεοτόκου. Καὶ τὰ σημερινὰ βαπτιστικὰ ἐν Ἄνδρῳ ὀνόματα Ἰσίδωρος, Ἰσιδώρα θεωρῶ ἐνδεικτικὰ κατάλοιπα τῆς ἄλλοτε ποτὲ λατρείας τῆς θεᾶς Ἴσιδος ἐν Ἄνδρῳ. Ἰδὲ Inscriptiones Graecae, τόμ. ΙΒ', μέρ. α' ἐν Βερολίνῳ 1903, ὑπὸ Frider. Hiller von Gaertringen, σ. 197 ἑ., Theophil, Sauciuc, Andros, Wien, 1914, σ. 12ζ ἑ.

Ταύτης τῆς λατρείας τεκμήριον εἶνε καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 738 ἐν ταῖς Inscriptiones Graecae, τόμ. ΙΒ' μέρ. Α', σ.213 δημοσιευθεῖσα καὶ ἐν Παλαιουπόλει τῆς Ἄνδρου ἀποκειμένη ἀρχαία ἐπιγραφή, τοῦ δευτέρου μ.Χ.αἰῶνος, κατὰ τὸν ἐκδότην Hiller von Gaertringen. Αὕτη ἐγράφη εἰς ἀπομνημόνευσιν ὅτι ὁ Μέμμιος Ῥοῦφος, ὁ ἐπικαλούμενος καὶ Ἰσίδωρος μετά τινων ἄλλων, τὸν ναόν, τὸ προνάϊον τοῦ ναοῦ ἐκ πολλῶν χρόνων ἠρημωμένα καὶ ἠρειπωμένα καὶ τὸ τῆς θεᾶς ἄγαλμα χρήζοντα ἐπανορθώσεως, λόγῳ παλαιότητος, ἰδίαις δαπάναις ἐπεσκεύασαν. Ἕνεκα τῆς φθορᾶς τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τῆς λατρευομένης θεᾶς ἐν τῷ κατηρειπωμένῳ ναῷ. Εἰκάζω ὅμως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπισκευαστοῦ Ἰσίδωρος, ὅτι οὗτος ἐπεμελήθη τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ναοῦ τῆς θεᾶς Ἴσιδος. Τοιαύτη σχέσις ἐξ ὁμωνυμίας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πρὸς θεοὺς ἢ θεάς, ἁγίους ἢ ἁγίας σώζεται καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ἄνδρου. Ὁ σημερινὸς Δημήτριος, ἡ Γεώργιος, ἡ Ἰωάννης, Αἰκατερίνη, ἡ Ἄννα συνδέονται στενώτατα μὲ τοὺς ὁμωνύμους ἁγίους ἢ ἁγίας, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁποίων πιστεύουν ὅτι διατελοῦν αὐτοὶ καὶ ὁ οἶκός

των. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον ἐν Ἄνδρῳ Δημήτριοι προθυμοποιοῦνται ν' ἀνάπτουν τὰ κανδήλια τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς περιοχῆς των, ν' ἀσημώνουν τὴν εἰκόνα του, νὰ ἐπισκευάζουν τὴν ἐκκλησίαν του, ν' ἀναλαμβάνουν τὴν δαπάνην τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτήν της κ.τ.τ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ ναοῦ πιστεύω ὅτι ἔγινε καὶ ἡ χάραξις τῆς γνωστῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὕμνου τῆς Ἴσιδος, τῆς ἐν Παλαιοπόλει διασωθείσης μέχρι σήμερον. Οἱ χρόνοι τῆς ὑπ' ἀριθ. 738 ἐπιγραφῆς τῆς Ἄνδρου καὶ τοῦ ὕμνου τῆς Ἴσιδος δὲν ἀφίστανται.

Ὁ λαὸς τῆς Ἄνδρου καθημερινῶς ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῆς εἰδωλολατρικῆς θεᾶς Φουρτούνας, λατινιστὶ Fortuna, εἰς τὴν θέαν ἑνὸς κινδύνου, ἢ εἰς τὸ ἄκουσμα λίαν δυσαρέστου εἰδήσεως· λόγου χάριν, βλέπει πρὸ πάντων γυναίκα, κρημνιζόμενον αἴφνης τοῖχον· ἢ μαθαίνει ὅτι ὁ πατήρ της αἴφνης περιέπεσε εἰς ἀφασίαν· κραυγάζει, Φουρτούνα μου! ἢ κά Φουρτούνα μου, τὸ ὁποῖον σημαίνει Καλή μου Φουρτούνα· ἐπικαλεῖται δηλαδὴ τὴν βοήθειαν τῆς θεᾶς Fortuna, ὅπως ἐπικαλεῖται τὴν εἰδωλολατρικὴν Μοῖραν. Ὁ λαὸς ὅμως τῆς Ἄνδρου δὲν ἔχει ἐν συνειδήσει ὅτι ἡ θεὰ Φουρτούνα καὶ ἡ τρικυμία τῆς θαλάσσης, κοινῶς ἡ φουρτούνα, ὅθεν καὶ ῥῆμα φουρτουνιάζω, ὡς λέξεις ταυτίζονται. Πρὸς τὴν Καλή μου Φουρτούνα παράβαλε τὴν ῥωμαϊκὴν Bona Furtuna.

Εἰς τὴν Ἄνδρον ἡ δημοτικότης τῆς θεᾶς Φουρτούνας ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν Ἄνδρῳ δημοτικότητα τῆς θεᾶς Ἴσιδος, μετὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐταυτίσθη. Ἡ Fortuna ὡς καὶ ἡ λέξις δηλοῖ, καθὰ ἡ λέξις Fors, ἦτο παρὰ ῥωμαίοις, ἡ θεὰ τῆς Τύχης. Ἡ Fortuna ὅμως ἐθεωρεῖτο θεῖον ὄν, ἀλλ' ὁτὲ μὲν εἰς εὐμενῆ ἔργα, ὁτὲ δὲ εἰς δυσμενῆ συνεργοῦσα, ὡς πηγή, ὡς λέγει ὁ Preller, Römische Mythologie, ἔκδ. γ', τόμ. Β', σ. 179 ἑ., παντὸς ἀπροόπτου. Καὶ ἡ γλωσσικὴ χρῆσις τοῦ σημερινοῦ Ἀνδριακοῦ λαοῦ ἐπὶ ἀπροόπτων τῆς καθημερινῆς ζωῆς γεγονότων ἐπικυρώνει τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Preller. Ἡ συνήθης εἰκονικὴ παράστασις αὐτῆς τὴν ἐμφανίζει κατὰ τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διασωθέντα εἰκαστικὰ ἔργα, ὡς ἀγάλματα ἐκ μαρμάρου, ἐκ χαλκοῦ, ἐπὶ νομισμάτων, ἐγχαράκτων πολυτίμων λίθων, τοιχογραφιῶν κ.τ.τ.. εἰς μὲν τὸν ἀριστερὸν βραχίονα κρατοῦσαν κέρας Ἀμαλθείας, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν πηδάλιον πλοίου. Τοῦτο τὸ γνώρισμα μάλιστα σημαίνει ὅτι ἐλατρεύετο ὡς θεὰ τῆς ναυσιπλοΐας. Ποίαν ἔκτασιν εἶχεν ἡ λατρεία τῆς θεᾶς κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλὰς ἦτο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ῥωμαίων, δεικνύει ὁ Πλίνιος, Natural. Histor. 2, 22, toto quippe mundo et omnibus locis (ἐν οἷς περιλαμβάνεται καὶ ἡ

Ἄνδρος) omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna sola invocatur, ac nominatur una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur. Καὶ τοῦ Πλινίου ἡ διήγησις πιστοποιεῖται ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ περισωθεντα ἱερὰ καὶ τὰς ἀφιερωτικὰς ἐπιγραφὰς τῆς θεᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἔκτασιν ποὺ ἔχει ἡ ἐπίκλησις τῆς βοηθείας της εἰς τὸν σημερινὸν λαὸν τῆς Ἄνδρου.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἐποχὴν ἡ ὁποία εὐνοοῦσε τὸν συγκρητισμὸν τῶν διαφόρων θεοτήτων, βλέπομεν τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς Fortuna ὑπὸ τὴν μορφὴν Ἶσις-Φουρτούνα. Διότι πράγματι εἰκαστικῶς τότε ἐμφανίζεται ἡ θεὰ Φουρτούνα παρακολουθουμένη καὶ μὲ τὰ γνωρίσματα τῆς θεᾶς Ἶσιδος. Ἐπειδὴ καὶ αἱ δύο θεαὶ ἐλατρεύοντο ὡς θεαὶ τῶν ναυτιλλομένων, προστάτιδες τῶν ναυτικῶν, διὰ τοῦτο ἔγινε πολλαπλῆ μῖξις Ἶσιδος καὶ Φουρτούνας. Ἰδὲ Drexler ἐν W. Roscher, Lexikon der Griech. und Röm. Mythologie, Τόμ. Α′, β′, στ. 1503—1558.

Ἐν Ἄνδρῳ, ἐπειδὴ ὁ λαός, ὅστις ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἦτο ναυτικός, κατὰ τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης ἐπεκαλεῖτο τὴν βοήθειαν τῆς θεᾶς Φουρτούνας, Ἶσιδος-Φουρτούνας, καὶ αὐτὸς ὁ θαλάσσιος κίνδυνος, ἤτοι ἡ τρικυμία ὠνομάσθη φουρτούνα, δηλ. κίνδυνος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θεᾶς Φουρτούνας. Παράβαλε τὰς σημασίας τῆς λ. fortune ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ καὶ furtuna ἐν τῇ ἰταλικῇ.

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν χρόνων καὶ ἑξῆς ἡ προστασία ἐπὶ τῶν ναυτικῶν τῆς Ἄνδρου ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς προστασίας τῆς Παναγίας, ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Ἀλλὰ πῶς ἔγινεν ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρικῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν τῶν Ἀνδρίων; Τοῦτο ἔρχομαι νὰ ἐξετάσω ἐν τοῖς ἑξῆς.

Πρὸ ἐτῶν εἰς τὸ βιβλίον μου, Κίμωλος, ἐν Περιοδ. Ἀθηνᾶ, 1923, σ. 112 ἑ. ἐδημοσίευσα περίεργον περὶ Ἁγίας Καλῆς παράδοσιν τῶν νήσων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγεται καὶ ἡ Ἄνδρος. Εἰς τὸ μοιρολόγιον δηλ. τῆς Παναγίας τὸ ὁποῖον ᾖδετο πρὸ ἐτῶν κατὰ τὴν μεγάλην Παρασκευὴν εἰς τὰς νήσους, τὸ γνωστὸν ὡς ἁγιὰ σαρακοστή, ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου αὐτοῦ στίχου, σώζεται ἡ περικοπὴ περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς ἁγίας Καλῆς εἰς τὴν Κίμωλον, Πάρον καὶ Ἄνδρον. Λείπει δὲ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀπὸ τὰς παραλλαγὰς Καρπάθου, Μεγίστης, Χίου καὶ Ἀστυπαλαίας. Ἐκ τῆς κιμωλιακῆς παραλλαγῆς ἐπλάσθη ἐκεῖ ἡ παράδοσις καθ' ἣν «τὸν καιρὸ τσὶ Παναγιᾶς, ποὺ ἐπιάσαν τὸ Χριστό, τσὶ καταρήστηκε ἡ Παναγιὰ καὶ τσ' εἶπε· ἄμε ποὺ νά σε δέρνῃ ἡ θάλασσα». Ἔτσι ἐξηγεῖ ἡ ἐγχωρία τῆς Κιμώλου παράδοσις τὴν παράλιον τοπωνυμίαν τῆς Κιμώλου «'ς τὴν

'Αγιὰν Καλή», ὅστις κεῖται δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν ὅρμον τῆς Ψάθης ἐπὶ τῆς νήσου Κιμώλου. Καὶ κατὰ τὴν παραλλαγὴν τῆς Ἄνδρου, τῆς Πάρου καὶ Κιμώλου διερχομένη ἡ 'Αγία Καλὴ καθ' ἣν ὥραν ἡ Παναγία μετεῖχε τοῦ συμποσίου τῆς «παρηγοριᾶς», μετὰ θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ἐλέγχει διὰ τοῦτο αὐτὴν λέγουσα.

Ποιὸς εἶδε υἱὸ εἰς τὸ σταυρὸ καὶ μάννα 'ς τὸ τραπέζι;

'Η δὲ Παναγία εἰς ἀπάντησιν τὴν κατηράσθη εὐχομένη μηδαμοῦ νὰ ἐγείρεται ναὸς πρὸς τιμὴν τῆς ἁγίας Καλῆς, παρὰ μόνον εἰς ἐρήμους νήσους, ὅπου φυσικὸν εἶνε ὅτι δὲν θὰ ἱερουργῆται συχνά.

ἄντε καὶ σὺ ἁγιὰ Καλὴ πέρα 'ς τὸ 'Ρεμονήσι
μήτε παπᾶς νὰ μὴ βρεθῇ γιὰ νὰ σὲ λειτουργήσῃ!

Πράγματι ἡ ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆν 'Αγούσης τῆς Πάρου κειμένη νησὶς ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ναοῦ καλεῖται 'Αγιὰ Καλή. 'Η 'Αγιὰ Καλὴ ὅμως τῆς Κιμώλου δὲν κεῖται ἐπὶ νησῖδος ἐρήμου.

Τοῦ ἐπεισοδίου τούτου τῆς ἁγιᾶς Καλῆς κἀμμίαν δὲν εὑρῆκα εἰς τὴν γραπτὴν παράδοσιν μνείαν, ἂν καὶ ἠρεύνησα, οὐδὲ εἰς τὰ ἁγιολογικὰ μεσαιωνικὰ κείμενα. 'Ενῷ δὲ ἁγία Κολὴ δὲν ἀναγράφεται εἰς τὸν Συναξαριστήν, διαβλέπω εἰς τὴν προφορικὴν νησιωτικὴν περὶ ἁγίας Καλῆς παράδοσιν ὑπόλειμμα τῆς ἀνὰ τὰ παράλια καὶ τὰς ἑλληνικὰς νήσους ἀρχαίας λατρείας τῆς Πελαγίας Ἴσιδος, Ἴσιδος-Φορτούνας, ἥτις, ὡς ἀνωτέρω γράφω, ἐκαλεῖτο καὶ Καλὴ Φουρτούνα. 'Η ἁγιὰ Καλὴ κατὰ ταῦτα κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἀντικατέστησε μεταμορφώσασα τὴν Καλὴν Φουρτούναν εἰς ἁγιὰ Καλήν.

'Αλλὰ τὸ ἐπεισόδιον περὶ ἁγιὰ-Καλῆς εἶνε σημαντικώτατον διὰ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν προσαρμογὴν τῆς εἰδωλολατρείας τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων εἰς τὰς νέας χριστιανικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς· καὶ νὰ ἴδωμεν πῶς ἔγινεν ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρικῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωήν. 'Ιδὲ κατωτέρω περὶ ἁλίου γέροντος.

εἰς σ. 157 ***ἀκαμάτης***

'Η ἀνωτέρω ἐν σελ. 157 περὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς νήσου ὁ 'Ακαμάτης ἑρμηνεία μου δίδει τὴν λύσιν καὶ εἰς τὸ πρόβλημα περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ 'Ακαμάτη, τῆς ἐκκλησίας τῶν μεσαιωνικῶν 'Αθηνῶν. Οὕτως ὥστε ἀμοιβαίως καὶ τὰ δύο ταῦτα ζητήματα διαφωτίζονται. 'Από ὅλα δηλαδὴ τὰ ἀρχαῖα περισωθέντα μέχρι σήμερον μνημεῖα τῶν 'Αθηνῶν τὸ εὐτυχέστερον, διότι διετηρήθη καλύτερα τῶν ἄλλων, εἶνε τὸ λεγόμενον Θησεῖον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν μεσαίωνα μετεσκευάσθη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Τὸ πρῶτον μανθάνομεν τὴν σχέσιν τοῦ ἀρχαίου Θησείου πρὸς

τὸν ἅγ. Γεώργιον τὸν Ἀκαμάτην ἐκ Παρισινῆς Ἀνωνύμου περιγραφῆς, ἤτοι περιεχομένης εἰς κώδικα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Γάλλων, ἥτις τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν Archeol. Anzeiger τοῦ Gerhard's, ἔτ. 1862, σ. 378 ἑ. Ἡ περιγραφὴ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς· «Εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Ἀκαμάτη ἦτο τὸ Κεραμεικὸν καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θησέως». Εἰς περιήγησιν ἔτους 1772 ἐπαναλαμβάνεται· «οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὸ Θησεῖον ἔξω τῆς πόλεως, τριάκοντα ἔξ κίονας γύρωθεν ἔχον, ἤδη δέ ἐστιν ναὸς τοῦ ἁγ. Γεωργίου, Ἀκάματος λεγόμενος».

Τὸ ἀρχαῖον μνημεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ λεγόμενον Θησεῖον, ὁ ναὸς ὁ ἀπὸ τὴν ἔνδοξον ἐποχὴν τῶν Ἀθηνῶν καταγόμενος, ὁ ἐπὶ λόφου τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀθηνῶν ἀγορᾶς ἱδρυμένος, μέχρι τοῦδε ἠμφισβητεῖτο τίνος, ἢ τίνων θεῶν ἱερὸν ἦτο. Τοῦ θεοῦ Ἄρεως, τοῦ πατρῴου Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἡφαίστου, ἢ τοῦ Ἡρακλέους, ἢ τοῦ Θησέως; Ἰδὲ Walth. Judeich, Topographie von Athen, München, 1905, σ. 325 ἑ. Ἡ παροῦσα μελέτη μου, ὁρμωμένη ἀπὸ τῆς μετασκευῆς τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν εἰς μνήμην ἁγ. Γεωργίου τοῦ Ἀκαμάτη θέλει δείξει ὅτι ὁ ἀρχαῖος ναὸς ἦτο ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους καὶ Θησέως. Ἰδὲ Ἀ. Ξυγγοπ. ἐν B. Neugr. J. 1930, 147 ἑ. Ὁ Curt Wachsmuth, Die Stadt Athen im Altertum, Τόμ. Α', Leipzig, 1874, σ. 357 ἑ. ὑπεστήριξεν ὅτι ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφα τῶν δεκαοκτὼ μετοπῶν τοῦ ναοῦ, αἵτινες ὁπωσδήποτε διεσώθησαν, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δέκα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς παριστάνουν ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, ἐνῷ αἱ λοιπαὶ ὀκτὼ ἀγῶνας τοῦ Θησέως, τὸ ἱερὸν τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Θησέα. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Stark, Philologus, XIV σ. 713 ἑ. ὅτι σήμερον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐτιμᾶτο, εἶνε ἀποδεικτικὸν ὅτι ἀρχικῶς τὸ ἱερὸν ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἡρακλέα, διότι οὐχὶ σπανίως ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ παραστάσεις ἁπλῶς μεταφράζονται εἰς τὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ· καὶ ὅτι τὸν Ἡρακλέα οἱ μεσαιωνικοὶ Ἀθηναῖοι, ὅστις ἐπετέλεσε τοὺς ἐπιταχθέντας ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως δέκα ἢ δώδεκα ἄθλους ἀντικατέστησαν διὰ τοῦ ἁγ. Γεωργίου, στρατιωτικοῦ ἁγίου καὶ πολεμικοῦ, συγγενοῦς πρὸς τὸν Ἡρακλέα, καὶ ὅστις ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὸν ἄθλον τῆς δρακοντοκτονίας· ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα. Τόμ. Α', σ. 80 ἑ. Διότι ἐθεωρήθη μὲν ὑπερβολικὴ ἡ γνώμη Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, ὡς τοῦ Πιττάκη, Ῥαγκαβῆ, ὅτι αἱ σημεριναὶ θέσεις παρεκκλησίων καὶ ἐκκλησιῶν εἶνε ἀποδεικτικαὶ τῆς θέσεως ἀρχαίων ἱερῶν· καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ ἐν αὐτοῖς σήμερον λατρευόμενα πρόσωπα δυνάμεθα ν' ἀναχθῶμεν εἰς τὰς συγγενεῖς αὐτῶν ἀρχαίας λατρευομένας ἑλλη-

νικὰς μορφάς. Ἐν τούτοις γενικῶς ἀνεγνωρίσθη ὡς ὀρθὴ ἡ γνώμη, ὅτι ἐν Ἑλλάδι πολλαπλοῖ χριστιανικοὶ ἅγιοι ἀντικατέστησαν ἀρχαίους ἐθνικοὺς θεούς, ὡς ἡ παράδοσις ἀναφέρει περὶ μετατροπῆς τῶν 300 ἐθνικῶν ναῶν τῶν Ἀθηνῶν εἰς χριστιανικὰ ἱερά· καὶ ὅτι πολλάκις πιθανῶς ὁ ἀρχαῖος θεὸς ἀντικατεστάθη διά τινος χριστιανικοῦ ἁγίου, ὅστις ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον συγγενεύει πρὸς ἐκεῖνον. Ὅπως ἐν Ἀθήναις ὁ Παρθενών, ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, μετετράπη εἰς ἐκκλησίαν τῆς Παρθένου Μαρίας, τῆς Θεοτόκου. Ἰδὲ Mommsen, Athenae christianae καὶ Wachsmuth, Αὐτόθ. σ. 53 ἑ. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Stark καὶ Wachsmuth δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τέλει διότι ὁ παραλληλισμὸς Ἡρακλέους ἐκτελεστοῦ τῶν δώδεκα ἄθλων καὶ στρατιωτικοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐπίσης ἀθλοφόρου δὲν ἦτο ἐπιτυχής, πρὸ παντὸς διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὁ Ἀκαμάτης· δὲν ἠδύνατο νὰ ἑρμηνεύσῃ διατὶ ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐπωνομάσθη Ἀκαμάτης, τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὀκνηρός, νωθρός. Μέχρι τοῦδε τῷ ὄντι δὲν ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ ἅγ. Γεώργιος εἶνε ἐκ τῶν ἁγίων τῶν προστατευόντων τοὺς ναυτιλλομένους, ὅπως ὁ ἅγ. Νικόλαος καὶ ἡ Παναγία ἁγία-θαλασσινή. Σημαντικὸν ὅμως εἶνε ὅτι καὶ παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως ὁ ἅγ. Γεώργιος θεωρεῖται ὡς προστάτης τῶν ναυτικῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐγράψαμεν ἐν λ. ἁγία-Θαλασσινή. Τὸ πρῶτον ἡ ἰδιότης τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ὡς προστάτου τῶν ναυτικῶν ἔγινε γνωστὴ ἐκ τῆς περιγραφῆς τὴν ὁποίαν ἔκαμα ἑνὸς ζωγραφικοῦ πίνακος ἔτους 1619 μ.Χ., ἀποκειμένου εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς μονῆς Χοζοβιωτίσσης τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, εἰς τὸ βιβλίον μου, ἡ Ἀμοργός, ἐν Ἀθήναις, 1918, σ. 28 ἑ. Κατὰ ταύτην εἰκονίζεται πλοῖον ἱστιοφόρον εὑρισκόμενον ἐν κινδύνῳ καταποντισμοῦ. Τούτου ἐπέβαινεν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Γεννάδιος μετά τινων μοναχῶν πλέων ἐκ Πάτμου εἰς Ἀμοργόν. Κάτω τοῦ ὅλου ζωγραφικοῦ πίνακος φέρεται ἡ ἐξῆς ἐζωγραφημένη ἐπιγραφή·

† Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Γεναδίου ἱερομονάχου καὶ καθηγουμένου μονῆς Ἀμουργοῦ· ὁποῦ ἔρχεται ἀπὸ τὴν Πάτμον καὶ πλάκοσεν τον ἀνάμεσα τὸ Κίναρος καὶ τὸ Λέβεθος καὶ ἐπικαλέσθη τὴν Παναγίαν καὶ τὸν (μέ)γαν Γεώργιον καὶ τὴν ἁγίαν Παρασκευὴν καὶ ἐγλύτοσε. ᾱ χιθ νοεμβρίου θ.

Εἰς τὰ ἄνω τοῦ πίνακος, τὸ μὲν κέντρον κατέχει ἡ Παναγία τοῦ γνωστοῦ τύπου τῆς Παρθένου δεομένης μὲ τὸ βρέφος ἐπὶ τοῦ στήθους· ἀριστερᾷ αὐτῆς ὁ ἅγ. Γεώργιος, τὸν ὁποῖον συνοδεύει ἡ ἐπιγραφὴ «ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ Βαρσαμήτης»· κλίνων ἀριστερὰ τὴν κεφαλήν, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ἔχων σταυρόν· δεξιᾷ δὲ τῆς Παναγίας ἡ

ἁγία Παρασκευή, ἥτις ἔχουσα ἐν τῇ δεξιᾷ σταυρὸν κλίνει τὴν κεφαλὴν δεξιά. Καὶ ἡ μὲν δεομένη Παρθένος τοῦ πίνακος εἶνε ἡ Παναγία ἡ Παμμακάριστος, ἡ Χοζοβιώτισσα, ἥτις καὶ ἐν Χοζιβᾷ ἐθεωρεῖτο θαυματουργός, καθὰ μανθάνομεν ἐκ τῆς Ἀκολουθίας τῶν θαυμάτων αὐτῆς, Κλ. Κοικυλίδου, Τὰ κατὰ τὴν Λαύραν καὶ τὸν Χείμαρρον τοῦ Χουζιβᾶ, ἐν Ἱεροσολύμοις 1901· ἂν καὶ εἰς τὰ θαύματα ἐκεῖνα δὲν ἀναφέρονται θαύματα σωτηρίας ἐκ κλύδωνος τῆς θαλάσσης. Ἅγιος δὲ Γεώργιος ὁ Βαρσαμίτης εἶνε ὁ εἰς ὃν ἦτο ἀφιερωμένη ἡ φερώνυμος μονὴ Ἀμοργοῦ, ἔνθα τὸ πηγομαντεῖον. Τὸ πηγομαντεῖον τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βαρσαμίτη, ἦτο εἰδικὸν μαντεῖον τῶν ναυτιλλομένων, ἐρωτώμενον περὶ τῆς τύχης ἐπιχειρουμένου ταξειδίου. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ παρουσία τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Βαρσαμίτη ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ζωγραφικοῦ πίνακος. Ἐπίσης τὸν ἅγ. Γεώργιον τὸν Βαρσαμίτην εὗρον ζωγραφημένον καὶ ἐπὶ ἀρχαιοτέρου ζωγραφικοῦ πίνακος σωζομένου ἐπίσης ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς Χοζοβιωτίσσης Ἀμοργοῦ, τοῦ πλοιάρχου Ἰωάννου Φωτεινᾶ, ὅστις διεσώθη ἐκ τρικυμιώδους ταξειδίου κατὰ τὸ ἔτος 1578. Περὶ δὲ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς δὲν ἐξαίρομεν μὲ ῥητῶς, πιθανώτατα ὅμως αὕτη εἶνε ἡ Καλοταρίτισσα. Καλοταρίτισσα μέχρι σήμερον λέγεται ἡ δυτικωτάτη μικρὰ τῆς νήσου Ἀμοργοῦ κοιλὰς παρὰ τὸν ὅρμον τὰ Παραδείσια, ἔνθα ὁ ναΐσκος τῆς ἁγ. Παρασκευῆς.

Ἡ λέξις ἡ καλοταριὰ σημαίνει τὴν νηνεμίαν, συνώνυμος δηλαδὴ μὲ τὴν λέξιν ὁ ἀκαμάτης, ὡς ἐν σελ. 157 ἐγράψαμεν. Ὁ ὅρμος λοιπὸν τῶν Παραδεισίων διὰ τὸ ὑπήνεμον τῆς θέσεως θὰ ὠνομάσθη ἡ Καλοταρία, ὅπως τὸ ἀκρωτήριον τῆς Ἄνδρου ὠνομάσθη ὁ Ἀκαμάτης. Ἡ κατάπαυσις ἔπειτα τῆς τρικυμίας καὶ ἡ σωτηρία τῶν ναυτιλλομένων ἐντὸς τοῦ ὅρμου τῶν Παραδεισίων συνεδυάσθη μὲ τὴν παρουσίαν ἐκεῖ τῆς ἁγ. Παρασκευῆς, ἡ ὁποία ἀποβαίνει οὕτω προστάτις τῶν θαλασσινῶν, ἐπικληθεῖσα ἁγία Παρασκευὴ ἡ Καλοταρίτισσα, ἡ φέρουσα τὴν νηνεμίαν, ὡς ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀκαμάτης τῶν Ἀθηνῶν προστάτης τῶν κινδυνευόντων ἐκ τῆς τρικυμίας. Πόσην δὲ τιμὴν ἀπελάμβανεν ἐν Ἀμοργῷ ἡ ἁγία Παρασκευὴ ἡ Καλοταρίτισσα δεικνύει καὶ ἡ κατὰ τὴν ἐπέτειον αὐτῆς δημοτελὴς ἑορτή, τὴν ὁποίαν περιέγραψα εἰς τὸ βιβλίον μου, ἡ Ἀμοργός, σ. 128 ἑ.

Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον 2, 5, 7 ἔκδ. Jam. Frazer «ἕβδομον ἐπέταξεν ἄθλον (Εὐρυσθένης) τὸν Κρῆτα ἀγαγεῖν ταῦρον. Τοῦτον Ἀκουσίλαος μὲν εἶναί φησι τὸν διαπορθμεύσαντα Εὐρώπην Διί, τινὲς δὲ τὸν ὑπὸ Ποσειδῶνος ἀναδυθέντα ἐκ θαλάσσης, ὅτε καταθύσειν Ποσειδῶνι Μίνως εἶπε τὸ φανὲν ἐκ τῆς θαλάσσης...» Ποῖος λοιπὸν ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἀναδοθεὶς ἐκ θαλάσσης ταῦρος, τὸν ὁποῖον

ὁ Ἡρακλῆς «λαβὼν καὶ πρὸς Εὐρυσθέα διακομίσας ἔδειξε ;»

Πολὺ σύνηθες σύμβολον τῆς θαλάσσης ὑπῆρξεν ὁ ταῦρος ὡς καὶ παντὸς κλύδωνος, ὡς οὗτος τὴν γῆν εἰς θυελλώδη κύματα κατακλύζει καὶ μυκώμενος μαίνεται. Ὁ ταῦρος ἰδιάζει εἰς τὸν Ποσειδῶνα, τὸν κυρίαρχον τῆς θαλάσσης· διὸ ἐκαλεῖτο Ταύρεος καὶ Ταύρειος Ποσειδῶν. Καθ' Ἡσύχιον ἐν λέξει ταῦρος, «Ταύρεια ἑορτή τις ἀγομένη Ποσειδῶνος». Ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς εἰς Ἡσιόδου, Ἀσπίδα 104, Poetae Minor. Graec. 2, 621 Ταύρειος, ἤγουν διὰ τὸν τῶν κυμάτων ἦχον, ὡς ταῦροι γὰρ μυκῶνται. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη τοῦ ἀρχαίου σχολιαστοῦ ἐκφράζει τὴν λαϊκὴν ἀρχαίαν δοξασίαν. Ὁ Εὐστάθιος ἐπίσης εἰς Ὁμήρου Ὀδύσ. 1676, 34 λέγει· θύουσιν αὐτῷ (τῷ Ποσειδῶνι) ταύρους παμμέλανας διὰ τὴν χροιὰν τοῦ πελάλους. Ἴδὲ Otto Waser ἐν Roscher, Ausführl. Lexikon der Griech. und Rom. Mythologie, Τόμ. Ε', 1916—1924, σ. 147 ἑ. καὶ 132 ἑ. L. Preller, Griech. Mythologie, ἔκδ. Δ', Τόμ. Α', Berlin, 1894, σ. 570 ἑ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποταμοὶ φέρουν ἐκφραστικὰ ὀνόματα, ὅταν παραβάλλωνται πρὸς ὄφεις, δράκοντας, λέοντας, ἀγριοχοίρους, ἵππους, αἶγας, ταύρους, ἀναλόγως τῆς ἐντυπώσεως τὴν ὁποίαν ὁ ῥοῦς τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ πλῆγμα τοῦ κύματος προξενεῖ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων. Preller, Αὐτόθ. σ. 547. Martin Nilson, Geschichte der Griechischen Religion, Τόμ. Α', München, 1941, σ. 419 ἑ. Εἶνε προφανὲς κατὰ ταῦτα τί εἶνε ὁ ἐκ θαλάσσης ἀναδοθείς, ὡς λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος, ταῦρος. Εἶνε τὸ τρικυμιῶδες κῦμα τῆς θαλάσσης, τὸ ὁποῖον ἐδάμασεν ὁ Ἡρακλῆς. Ἐφημίζοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ πάντων τῶν ἑλλήνων ὅτι τὸν Ἡρακλέα ὡς θεὸν καὶ ὄχι ὡς ἥρωα ἐτίμων. Ὁ δὲ Ἀθηναῖος γραμματικὸς Ἀπολλόδωρος βεβαιοῖ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐν τῷ δήμῳ Μελίτῃ τῶν Ἀθηνῶν ὡς θεὸς ἐτιμᾶτο. Ὁ σχολιαστὴς εἰς Ἀριστοφάν. Βάτραχ. στ. 501 λέγει· ἐν Μελίτῃ ἐστὶν ἐπιφανέστατον ἱερὸν Ἡρακλέους ἀλεξικάκου. Εἰς τὰ Fragm. histor Graec. Τόμ. Α', σ. 431 φέρεται· Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς περὶ θεῶν ὅτι θύεται Ἀθήνησιν Ἡρακλεῖ Ἀλεξικάκῳ ἰδιάζουσά τις θυσία. Ἡ δὲ Μελίτη ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν ὅπου ὁ λόφος τοῦ λεγομένου Θησείου. Ὁ P. Decharm, Mythologie de la Grèce Antique, ἔκδ. Β', Paris, 1886, σ. 524 περὶ τοῦ δαμασθέντος ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ταύρου τῆς Κρήτης λέγει ὅτι δηλοῖ τὸν θαλάσσιον κλύδωνα, ὅστις ἐξαπολύεται ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Κρήτης μὲ τρομεροὺς μυκηθμούς. Παριστάνετο δὲ ἐν Ἀθήναις εἰς τὰ μελανόμορφα ἀττικὰ ἀγγεῖα ἡ σύλληψις τοῦ ταύρου εἰς τρεῖς διαφόρους τύπους. Ὁ Ἡρακλῆς συλλαμβάεει τὸν πρὸς τὰ δεξιὰ φεύγοντα ταῦρον καὶ τὸν κρατεῖ ἀπὸ τὸ κέρας· ἢ ὁ Ἡρακλῆς συνέλαβε

τὸν ταῦρον μὲ ἕνα σχοινὶ τὸ ὁποῖον ἔρριψε εἰς τὰς κνήμας τοῦ ταύρου, ἢ εἰς τὸ ρύγχος· τότε ὁ ταῦρος πίπτει εἰς τὰς προσθίους του κνήμας· ἡ ὁ Ἡρακλῆς συλλαμβάνει τὸν ταῦρον μὲ τὰς δύο παλάμας καὶ καταρρίπτει τὸν γονατιστὸν ταῦρον.

Ὁ Ἡρακλῆς κατὰ ταῦτα ὁ συλλαμβάνων τὸν ταῦρον τῆς Κρήτης, ἤτοι τὸ τρικυμιῶδες κῦμα τοῦ κρητικοῦ πελάγους, ὁ ἐπιφέρων τὴν νηνεμίαν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὡς ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ Βαρσαμίτης καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀκαμάτης, εἶνε, ὡς ἐν Μελίτῃ τῆς Ἀττικῆς ἐλατρεύετο Ἀλεξίκακος, ὁ σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν θαλασσίων κινδύνων, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων καὶ ὁ σωτὴρ ἀπὸ τοῦ κλύδωνος τῆς ξηρᾶς. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς μεσαιωνικὰς Ἀθήνας μετέτρεψαν τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀλεξικάκου Ἡρακλέους εἰς ἐκκλησίαν ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀκαμάτη, ὅστις ἐπίσης ἐπιφέρει τὴν νηνεμίαν καὶ σώζει ἀπὸ θαλασσίους καὶ χερσαίους κινδύνους.

Τὸ ἐν Ἀμοργῷ πηγομαντεῖον τοῦ ἁγ. Γεωργείου τοῦ Βαρσαμίτη, εἰς τὸ ὁποῖον προσήρχοντο διὰ νὰ μαντευθοῦν περὶ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐπιχειρηθῇ ταξειδίου οἱ ναυτιλόμενοι, μὲ προάγει εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτου τοῦ θέματος. Διότι, ὡς ἐλέχθη, καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐνάλιοι Θεοὶ εἶχαν μαντικὴν δύναμιν. Ὁ Γλαῦκος, γνησίως λαϊκὸς θεὸς τῶν ἀρχαίων, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία παρὰ τῆς ναυτικοῖς καὶ ἁλιεῦσιν εὐρυτάτην εἶχε διάδοσιν, πιθανώτατα δὲ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος κατὰ πρῶτον ἀργὰ τοῦ ἀπεδόθη μείζων προσοχή, ἦτο ὀνομαστὸς διὰ τὴν μαντικήν του· οὕτως ὥστε ὁ Νίκανδρος παρ' Ἀθηναίῳ 7, 296. 297. ἐτόλμησε νὰ ὀνομάσῃ τὸν Ἀπόλλωνα μαθητὴν τοῦ Γλαύκου εἰς τὴν μαντικήν του· καὶ ὁ Βεργίλιος Αἰνειάδ. 6, 36 τὴν Κυμαίαν Σίβυλλαν λέγει θυγατέρα τοῦ Γλαύκου. Οἱ χρησμοί του ἐξετείνοντο ὄχι μόνον εἰς τὰ θαλάσσια ταξείδια· ὁ Ἡράκλειτος παρ' Ἀθηναίῳ Αὐτόθ. λέγει· «ἐσήμαινε ὡς δεῖ ποιεῖσθαι τὸν πλοῦν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τρικυμίας τῆς θαλάσσης». Κατ' Ἀριστοτέλη παρ' Ἀθηναίῳ Αὐτόθ. τοῖς θέλουσι μαντεύεται· Καθ' Ἡράκλειτον περὶ ἀπίστων ἱστορ. παρὰ Westermann, Mytogr. Graec. 315, 9 «ἀεὶ τοῖς παραπλέουσιν ἐσήμαινε» ἀπαράλλακτα δηλ. ὡς ὁ ἅγ. Γεώργιος ὁ Βαρσαμίτης τῆς Ἀμοργοῦ. Ἐχρησμοδότει ἐπίσης ὁ Γλαῦκος περὶ τῆς μελλούσης τύχης ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην 4, 486 «σημαίνει τὰ μέλλοντα γίγνεσθαι», ὡς καὶ περὶ ἀθανασίας. Κυρίως προαγγέλλει συμφοράς, κατὰ Ναυσικράτη παρ' Ἀθηναίῳ Αὐτόθ. «ὃν καὶ τὰ θνητῶν φασιν ἀγγέλλειν πάθη»· πρβλ. Σχόλια εἰς Πλάτωνος, Πολιτείαν 10, 611.

Ὅπως ὁ Γλαῦκος καὶ ὁ Πρωτεὺς καὶ ἄλλοι θαλάσσιοι θεοί, κατέχει καὶ ὁ Νηρεὺς μαντικὴν δύναμιν. Οὕτω ὁ Νηρεὺς προφητεύει

κατὰ Ὁράτιον, Carmin. 1, 15 τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας. Κατὰ Ἀπολλών. Ῥόδ. 1, 1310 ὡς ὑποφήτης τοῦ Νηρέως προφητεύει εἰς τοὺς ἀργοναύτας ὁ Γλαῦκος. Διὰ τοῦτο ὁ Νηρεὺς καλεῖται εὔβουλος ὑπὸ τοῦ Πινδάρου, Πυθ. 3, 93. Παρὰ Βακχυλίδ. Fragm. 6 ἐκδ. Kenyon καλεῖται ὁ Νηρεὺς ἀψευδής, νημερτής, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Ἡσιοδ. Θεογον. στ. 233 Νηρέα δ' ἀψευδέα καὶ ἀληθέα γείνατο Πόντος. . . αὐτὰρ καλέουσι γέροντα | οὕνεκα νημερτής τε καὶ ἤπιος οὐδὲ | θεμιστῶν λήθεται· ἀλλὰ δίκαια καὶ ἤπια δήνεα | οἶδεν.

εἰς σ. 66 *ἀκρογιάλι*

Οἱ αἰγιαλοί, ἤτοι αἱ ἀμμώδεις παραλίαι τῆς νήσου Ἄνδρου, ὡς ἡ λέξις τοῦτο ἐσήμαινεν, ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, κατὰ τὸν Ἀρχαῖον Σχολιαστὴν εἰς Σοφοκλέους Αἴαντα 411, καὶ Ἐτυμολ. Μέγα 651, 35, τ' ἀκρογιάλια, οἱ ἀκρογιαλιές, ἢ ἀκροθαλασσιὲς αὐτῆς, ὡς λέγονται αἱ ἀμμώδεις παραλίαι ὑπὸ τῶν Ἀνδρίων σήμερον, σχηματίζουν τοὺς ὅρμους, μικρούς, ἢ μεγάλους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἄνδριοι ἤρχοντο εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἄλλας ξένας χώρας, οἱ δὲ ξένοι ἀπεβιβάζοντο εἰς αὐτήν. Ἐκ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν παραλίων τῆς νήσου ἀπέμειναν σήμερον μερικὰ τοπωνύμια σχηματισθέντα ἐκ τῆς λέξεως αἰγιαλός, τὰ ὁποῖα εἶνε ἐνδεικτικὰ ποῖοι τῆς νήσου ὅρμοι εἶχαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ναυτιλιακὴν κίνησιν μὲ τὸ ἐξωτερικόν. Τοιοῦτοι εἶνε ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον· 1) Τὸ Μικρογιάλι, ὅρμος πρὸς νότον τοῦ ἀκρωτηρίου ὁ Καμπανὸς μετὰ ἀμμώδους παραλίας, 2) τὰ πίσω Γιάλια ὁρμίσκος ΒΑ τοῦ ὅρμου τὰ Γιάλια, μετ' ἀμμώδους παραλίας, 3) τὰ Γιάλια, μετὰ ἀμμώδους παραλίας, ὅρμος ΒΑ τοῦ Νιμποριοῦ, 4) τοῦ μεγαλυτέρου κόλπου τῆς νήσου, τοῦ λεγομένου ὁ κόρφος τοῦ Κορθιοῦ, ὁ ἀμμώδης μυχὸς ὀνομάζεται ὁ Γιαλός, ἤτοι αἰγιαλός. Ἄλλοτε ὁ κόλπος οὗτος ἐκαλεῖτο Καραβοστάσι διότι προσωρμίζοντο εἰς αὐτὸν τὰ μεγάλα ἱστιοφόρα τῆς νήσου. Τοῦτο ἀναμφιβόλως ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία νὰ ὀνομάσουν οἱ Ἄνδριοι ναυτικοὶ τὸ ΒΑ ἀκρωτήριον τούτου τοῦ κόλπου ὁ Ἀκαμάτης. 5) Τὰ Πέρα Γιάλια, ὁρμίσκος τῶν δυτικῶν παραλίων τοῦ Κορθίου μετ' ἀμμώδους παραλίας.

Πλὴν ὅμως τῶν ὅρμων, τῶν αἰγιαλῶν, ἐνδεικτικὸς τῆς ναυτιλιακῆς κινήσεως τῆς νήσου εἶνε καὶ ὁ ὅρμος τῆς δυτικῆς παραλίας ὁ καλούμενος Πίσω Λιμιώνας καὶ ὁ Χαρκολιμιώνας. Προσέτι δὲ οἱ ὅρμοι οἱ προσλαβόντες εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ ὄνομα λιμάνι· ὡς εἶνε τὸ ἀρχ. Γαύρειον, τὸ Λιμάνι τοῦ Γαυρειοῦ καὶ ὁ ΒΔ αὐτοῦ ὅρμος, ὁ λεγόμενος τὸ Πίσω Λιμάνι. Ἔτι δὲ τὸ λιμάνι τῆς Χώρας, ἐντὸς τοῦ ὅρμου ὁ Νιμποριός, τοῦ ὁποίου ἀπόπειρα πρὸς τεχνικὴν

κατασκευὴν ἔγινε τὸ 1827, ἀλλὰ μόλις τὸ 1892 ἀπεπερατώθη.

Καὶ τέλος ἐνδεικτικὸς τῆς ναυτιλιακῆς κινήσεως τῆς νήσου εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ὑπῆρξεν ὁ μεγάλος ἀνατολικὸς ὅρμος τῆς νήσου ὁ λεγόμενος Νιμποριός, ἤτοι τὸ Ἐμπόριον—Ἐμπορεῖον.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐνδείξεων τῆς ναυτιλιακῆς κινήσεως τῆς Ἄνδρου προσέθηκα καὶ τὰ παράλια τοπωνύμια καὶ τὰς παραδόσεις περὶ Γριᾶς. Διότι καὶ τὰ παράλια τοπωνύμια ἡ Γριὰ καὶ αἱ σχετικαὶ παραδόσεις παρήχθησαν ἀπὸ τὸν λαὸν τῆς Ἄνδρου ἔχοντα ἐστραμμένην τὴν προσοχήν του πρὸς τὴν θάλασσαν, τὰ ἀγκυροβόλια τῆς θαλάσσης, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικοινωνοῦσε πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ τιθέμενον λοιπὸν τοῦτο πρόβλημα εἶνε ποία εἶνε ἡ Γριὰ καὶ αἱ περὶ αὐτῆς παραδόσεις.

Εἰς τὰ παράλια τῆς νήσου Ἄνδρου ἀπαντῶμεν πέντε τοπωνυμίας φερούσας τὸ ὄνομα ἡ Γριά. Εἰς τὴν δυτικὴν πρῶτον παραλίαν τῆς νήσου ἀκρωτήριον καλούμενον ἡ Γριὰ κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἐμμ. Πεζόπουλον καὶ παρ' αὐτὸ βράχος ὁμώνυμος. Τὸ ἀνατολικώτατον ἐπίσης ἀκρωτήριον τῆς Ἄνδρου, τὸ ὁποῖον σχηματίζει τὸν ὅρμον =Ἄχλα, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἀκρωτήριον ὁ Διακόφτης, τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς νήσου. Πρὸς Δ τούτου τοῦ ἀκρωτηρίου ἡ Γριὰ ὁμώνυμος βράχος, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μιλίου, ἡ Γριά. Ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Κορθίου ἐξ ἄλλου πρὸς Ν τοῦ ἀκρωτηρίου ὁ Ἀκαμάτης βράχος ἐντὸς τῆς θαλάσσης φέρει τὸ ὄνομα τῆς Γριᾶς τὸ πήδημα. Οὗτος εἶνε ὑψηλὸς 70 πόδας, μακρόθεν προσομοιάζων πρὸς γραῖαν, περὶ τῆς ὁποίας δημώδης παράδοσις ἀφηγεῖται ὅτι γραῖα κατέβη εἰς τὴν παραλίαν διὰ ν' αὐτοκτονήσῃ, οὕτω δὲ ἀπαλλαγῇ τῶν δεινῶν τῆς ζωῆς της. Ἀνέβη εἰς τὸν φερώνυμον βράχον καὶ ἐπήδησεν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἐκ τοῦ φόβου της ἀπελιθώθη. Τῆς Γριᾶς ἡ Σπηλιὰ εἶνε σπήλαιον παρὰ τὸ Στενὸν Ἄνδρου. Ἐπίσης πρὸς βορρᾶν τοῦ Κοχύλου ἐρειπωμένον κάστρον, τὸ Παλαιόκαστρο, λέγεται καὶ τῆς Γριᾶς τὸ Κάστρο, περὶ τοῦ ὁποίου δημώδης παράδοσις διηγεῖται ὅτι οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦντες τό Παλαιόκαστρο, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Βενετῶν, διά τινος γραίας διὰ δόλου, φύσεως δουρείου ἵππου, κατέλαβον τὸ φρούριον. Ἐντεῦθεν τὸ Παλαιόκαστρο τῆς περιοχῆς τοῦ Κορθίου προσωνομάσθη τῆς Γριᾶς τὸ Κάστρο, πράγματι ὅμως τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδόθη κατ' ἐπέκτασιν ἐκ τοῦ ἐναλίου βράχου ἡ Γριά. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ἡ συρροὴ τόσων τοπωνυμίων μὲ τὸ ὄνομα ἡ Γριά, ἐπὶ μικρᾶς νήσου, ὡς εἶνε ἡ Ἄνδρος, ἐνῷ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα τὰ μέχρι τοῦδε

γνωστὰ τοπωνύμια ἡ Γριὰ δὲν ὑπερβαίνουν τὸν ἀριθμὸν δέκα, καὶ ταῦτα ὄχι θαλασσινά.

Πλὴν τούτων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος γνωστὰ ἦσαν μέχρις ἡμῶν· 1) τὸ Γραίης ἄστυ, πόλις ἐν Βοιωτίᾳ μεταξὺ Ὠρωποῦ καὶ Τανάγρας ἐπὶ τῆς ἀκτῆς· ἴδε ἀρχαῖον Σχολιαστὴν εἰς Ἰλιάδα 2, 498, Στράβ. 9,404, Παυσαν. 9,20,2, Εὐστάθ. εἰς Ἰλιάδα, 2,498. 2) Γραίας στῆθος, Ξενοφ. Ἑλλην. 5, 4, 50. 3) Γραίας ἔδος, Πολυαίν. 2, 1, 12. 4) Γραῖα ἐπίθετον τῆς Δήμητρος καθ' Ἡσύχιον ἐν λ. 5) Γραίας γόνυ, ἀκρωτήριον καὶ λιμὴν ἐν Μαρμαρικῇ, εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Μαρεώτου νομοῦ τῆς Ἀφρικῆς, Πτολεμ. 4, 5, 7 καὶ 6) Γραὸς γάλα, τόπος ἐν Φρυγίᾳ, Νικήτ. Χωνιάτ. 6,8.

Πλὴν τῶν τοπωνυμιῶν τούτων νέα ἐγνώσθησαν σήμερον καὶ τά: 1) τῆς Γριᾶς τ' ἀμπέλι, τῆς Γριᾶς τὰ ροῦχα ἐκ Σκύρου, Δέφνερ, Τοπων. τῆς νήσου Σκύρου, σ. 575. 2) τῆς Γριᾶς ὁ φοῦρνος σπήλαιον ἐν Τριχωνίᾳ, Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Μέρ. Β', σ. 877. 3) τῆς Γριᾶς τὸ μανδρί, ἢ ἡ μάνδρα, μεταξὺ τῶν χωρίων Οἰνόης καὶ Βρανᾶ Ἀττικῆς. 4) τὸ Γριᾶς τοῦ πήδημα, τόπος ΒΔ. Λακκοβικίων Μακεδονίας. 5) ἡ Λιθωμένη Γριά, θέσις Ἀρκαδίας. 6) τῆς Γριᾶς οἱ μέρες, Λάστας Γορτυνίας. 7) τῆς Γριᾶς ὁ σωρός, θέσις Δημητσάνης. 8) οἱ Μέρες τῶ Γριῶ, Σοποτὸν Καλαβρύτων. 9) τῆς Γριᾶς τὰ κατσίκια καὶ τὰ τυριά, Ἴμβρου. 10) τῆς Γριᾶς τὰ παννιά, Σαμοθράκ. παράλιος τοπωνυμία.

Ὁ καθηγητὴς Ν. Γ. Πολίτης ὅστις ἐπραγματεύθη τὴν περὶ Γριᾶς παράδοσιν εἰς τὸ βιβλίον του Παραδόσεις, Μέρ. Β', σ. 874 ἑ. νομίζει ὅτι εἰς τὰς ἀρχαίας βοιωτικὰς τοπωνυμίας Γραίας στῆθος, Γραίας ἔδος καὶ Γραῖα, τὸ παλαιὸν ὄνομα Ὠρωποῦ, ἐπειδὴ εἶνε ἄγνωστον ἕνεκα ἀνεπαρκείας τῶν πηγῶν ἂν ὑποκρύπτεται μῦθός τις παραπλήσιος μὲ τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν παράδοσιν περὶ τοῦ παρὰ τὴν Οἰνόην Ἀττικῆς ἀπολιθωμένου αἰπολίου τοῦ Πανός, Πολίτης, Αὐτόθ. σ. 876 ἑ. διὰ τοῦτο περιορίζεται νὰ ἐξετάσῃ τὴν περὶ Γριᾶς παράδοσιν καθ' ἑαυτὴν ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους.

Ἡ νεοελληνικὴ λοιπὸν περὶ Γριᾶς παράδοσις ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐξήγησιν μετεωρολογικοῦ φαινομένου, ἐν Ἑλλάδι παρατηρουμένου ἐνίοτε, τῆς αἰφνιδίας δηλ. ἐνσκήψεως χειμῶνος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῆς αἰτίας δι' ἣν ὁ Φεβρουάριος ἔχει ὀλιγωτέρας τῶν ἄλλων μηνῶν ἡμέρας. Διὰ τοῦτο ἡ νεοελληνικὴ παράδοσις πλάττει ἐνσκήπτοντα τὰ δεινὰ τοῦ ὀψίμου χειμῶνος εἰς γραῖαν ποιμενίδα. Οὕτω ἡ Μακεδονικὴ τῶν Λακκοβικίων παράδοσις περὶ τοῦ πηδήματος τῆς Γριᾶς λέγει.

«Ἤτανι μιὰ φουρὰ μιὰ γριὰ φτωχὴ κ' εἶχι τρία κατσικούδια·

κι τά φερνε πάντα κι τά βουσκι μουνάχη της ἰδῶ κουντά, 'ς τὴ θέση ποὺ τὴ λὲν τς γριᾶς τοὺ πήδμα. Κεῖ κουντὰ νὰ πιράσῃ ἡ Μάρτης, τὴ στιρνὴ μέρα, ἐπειδὴς εἶχι πουλλὰ παθημένα αὐτοῦνο τοὺ μῆνα, ἀρχίνισι (ἡ γριὰ) νὰ τοὺν βρίζῃ κι νὰ τοὺν χουγιάζῃ. Θόμουσι κ' ἡ Μάρτης καὶ παρακάλεσε πουλὺ τοὺ γείτουνά του τοὺν 'Απρίλη νὰ τ' δανείσῃ τρεῖς μέρις, κ' ἡ Μάρτης ἔκαμι τόσου δυνατὸ κρύου, ποὺ ἡ γριὰ κι τὰ κατσικούδια τς πάγουσαν 'ς ἐκεῖν' τὴ θέσ'.».

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐκ ψύχους θανάτου εἰς τὴν ἀπολίθωσιν τῆς γριᾶς εἶνε ὁμαλὴ καὶ ἀβίαστος, διότι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ αἱ δύο αὗται ἔννοιαι εἶνε συγγενεῖς καὶ συνήθως ἐναλλασσόμεναι.

'Αλλ' ἐγὼ θὰ πραγματευθῶ ἐνταῦθα μόνον περὶ παραλίων τοπωνυμίων τὰ ὁποῖα φερωνυμοῦν τὴν γριὰν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς παράδοσιν. Διότι ἡ γριὰ τῆς Ἄνδρου καὶ ἄν τινες ἄλλαι εἶνε παράλιοι ἀνήκουν εἰς ἄλλον κύκλον, ἀπὸ τὰς πραγματευθείσας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου, εἶνε θαλασσιναί, θεότητες τῆς θαλάσσης ἐπειδὴ συνάπτονται μὲ τὸν ἅλιον γέροντα, ἐπίσης θαλασσινόν, καὶ μὲ τὸ πήδημα εἰς τὴν θάλασσαν ἁλίου γέροντος, ὡς ἦτο ὁ θεὸς Γλαῦκος.

Αἱ γραῖαι ἀνάγονται ἤδη διὰ τῶν πηγῶν, ἐν αἷς κυρίως παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς, δηλαδὴ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Αἰσχύλου, ἔτι δὲ πλέον διὰ τῶν ἰδιαιτέρων παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι τὰς παρακολουθοῦν κατὰ τὴν ἐμφάνισίν των, τέλος δὲ διὰ τῶν ἀδιαλύτων δεσμῶν των πρὸς τὸν μῦθον τῆς Γοργόνος καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ Περσέως εἰς τὴν μακρυνὴν ἀρχαιότητα. Χρήσιμον εἶνε ν' ἀναμνησθῶμεν τῆς καταγωγῆς των. Κατὰ τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡσιόδου στ. 270 γονεῖς των ἦσαν ὁ Φόρκυς καὶ ἡ Κητώ· παράβαλε 'Απολλοδώρου Βιβλιοθ. 2, 4, 2, Ὑγίνου Μῦθ. σ. 29 ἔκδ. Bunte. 'Αλλ' ὁ Φόρκυς καὶ ἡ Κητὼ ἦσαν ἀδελφοί, τέκνα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς, Ἡσιόδ. Θεογον. 237, 'Απολλοδώρ. Βιβλιοθ. 1, 2, 6, Ὑγίν. Μῦθ. σ. 28. Τούτου ἕνεκα ὁ Φόρκυς καὶ ἡ Κητὼ ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐθεωροῦντο ὡς θεότητες τῆς θαλάσσης. Οὕτως ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς τῆς Θεογονίας τοῦ Ἡσιόδου στ. 270 λέγει· Φόρκυς ἡ ἐπιφορὰ τῶν ὑδάτων, Κητὼ δὲ τὸ βάθος. Τὸ Μέγα Ἐτυμολ. Φόρκυς παρὰ τὸ φέρεσθαι ὠκέως, Ἰωάννης Διάκονος σ. 462, ὡς ἤδη ὁ Ὅμηρος ἐν 'Οδυσσείᾳ, α 72, ν 96, 345 τὸν Φόρκυν καλεῖ ἁλὸς μέδοντα καὶ ἅλιον γέροντα. 'Επίσης καὶ οἱ νεώτεροι ἀρχαιολόγοι τὰς γραίας θεωροῦν ὡς θαλασσίας θεότητας. Οὕτως ὁ Welcker, Tril. 383· ὁ Schömann, de Phorcyne ejusque familia 2,181. Ὁ Roscher, Gorgonen und Verwantes σ. 23. Ἐνῷ δὲ ὁ Schömann ἀμφότερα τὰ ὀνόματα Φόρκυς, ἐνίοτε Φόρ-

κος καὶ Κητὼ θεωρεῖ ὡς θαλάσσια τέρατα, ὁ Roscher μόνον τὴν Κητὼ σχετίζει μὲ τὰ κήτη, τὸ δὲ Φόρκυς ἀνάγει εἰς τὸ ῥῆμα φέρω, σύμφωνα μὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων· εἰς τὰ ῥεύματα, τὰ ὁποῖα προσγράφουν εἰς τὴν θάλασσαν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν Ὠκεανόν. Ἐπίσης ἀδελφοὶ τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς Κητοῦς σαφῶς εἶνε θαλάσσιοι θεοί. Ὁ Νηρεὺς ὁ γνωστὸς ἅλιος γέρων, ὁ Θαύμας, ὁ πατὴρ τῶν Ἁρπυιῶν καὶ ἡ Εὐρύβια κατὰ τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡσιόδου στ. 237, Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. 1,2,6 Ὑγίνου, Μῦθ. σ. 28. Θαλάσσιοι ὅμως θεοὶ τέλος εἶνε καὶ ἄλλοι, παρ' Ἡσιόδῳ μὴ κατανομαζόμενα τέκνα τοῦ Φόρκυος, ὡς ἡ Θόωσα, ἡ Σκύλλα καὶ αἱ Σειρῆνες· Schömann 2,185· ἐνῷ ὁ Φόρκυς περαιτέρω ἐπίσης πατήρ, ἢ ἡ Κητὼ μήτηρ καλεῖται τῶν θαλασσίων τεράτων, ὡς εἶνε ἡ Ἔχιδνα, ἡ Χίμαιρα, ἡ Σφίγξ, αἵτινες μόνον ἐμμέσως σχετίζονται πρὸς τὴν θάλασσαν, Schömann σ. 188 ἑ. Ἐγγύτερα ὅμως ἀπὸ τὰς ἡμιαδελφὰς ταύτας ἵστανται πρὸς τὰς γραίας αἱ ἀδελφαί των, αἱ γοργόνες, αἵτινες ὄχι μόνον ἐν τῇ γενεαλογίᾳ των παρ' αὐταῖς ὡς θυγατέρες τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς Κητοῦς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, Θεογον. στ. 264, ἀλλ' ἐπίσης ῥητῶς ὡς ἀδελφαὶ ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου Προμηθ. 798, τοῦ Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθ. 2, 4, 2, Τζέτζη εἰς Λυκόφρ. στ. 838 846. Διὰ τούτων δηλοῦται μία ἐγγυτέρα σχέσις, ἥτις ὅμως σημαίνει συγγένειαν τῆς οὐσίας τῶν γραιῶν. Ἐπίσης εὔχρηστον κατέστη ἀλλὰ μόνον διὰ τὰς γραίας, ὄχι καὶ διὰ τὰς γοργόνας τὸ ὄνομα Φορκίδες, κυρίως, ὡς φαίνεται διὰ τοῦ Αἰσχύλου, ὅστις ὄχι μόνον εἰς τὸν Προμηθ. στ. 794 οὕτω τὰς ἀποκαλεῖ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τραγῳδίαν ἔγραψε ἐπιγραφομένην Φορκίδες, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὸν μῦθον τοῦ Προμηθέως, Welcker, Trilog. 378. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς περιωρίζετο εἰς δύο, οὕτως ὁ Ἡσίοδος, Θεογον. στ. 273 μόνον δύο ὀνόματα παρέχει, τὴν Πεφρηδὼ καὶ τὴν Ἐνυώ. Τοῦτον ἠκολούθησεν ὁ Τζέτζης εἰς Λυκόφρ. 838, διότι μόνον τὰ κατώτερα χειρόγραφα ἐνταῦθα καὶ τρίτον ὄνομα προσθέτουν. Ὁ δὲ Ὀβίδιος, Μεταμορφωσ. 4,772 λέγει geminas sorores Phorcidas. Ὁ ἀριθμὸς τρία κατὰ πρῶτον ἐμφανίζεται, ἀλλὰ χωρὶς ὄνομα παρ' Αἰσχύλῳ Προμηθ. 795. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν γραιῶν ἡ Πεφρηδὼ παραδίδεται ὄχι μόνον ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ἀλλ' ἐπίσης ὑπὸ διάφορον μορφὴν εἰς τὰ διάφορα χειρόγραφα· Πεφρηδὼ Ἡσιόδ. Θεογον. στ. 273 (ἄλλα χειρόγραφα ἔχουν Πεμφρηδώ, Τεφρηδώ). Ὁ Ἀπολλόδωρος Βιβλιοθ. 2, 4, 2 (ἀλλὰ καὶ Μεμφρηδώ). Τὰ σχόλια Ἀπολλων, 4, 1515 (ἀλλὰ παρισινὸς κῶδιξ Πεφριδώ). Τὸν τύπον Πεφριδὼ παρέχει ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς τοῦ Αἰσχύλ. Προμηθ. 793, ὁ Τζέτζης εἰς Λυκόφρ. 838. Ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Ὑγίνου, Μῦθ. σ. 29 κα-

λεῖται Pamphede. Τοὐναντίον ὅμως τὸ δεύτερον ὄνομα Ἐνυὼ ἀπὸ συμφώνου οὕτω παραδίδεται πανταχοῦ. Ἕνα τρίτον ὄνομα παραδίδεται ὑπὸ Φερεκύδ. εἰς τὰ Σχόλια Ἀπολλων. 3, 1515 Δεινὼ (παρὰ δὲ Sturz, Pherec. Fragm. σ. 90 Ἰαινώ). Ἐπίσης Δεινὼ παρέχει ὁ Ἀπολλόδ. 2, 4, 2 καὶ ὁ ἀρχαῖος Σχολιαστὴς Αἰσχύλου Προμηθ. 793. Οἱ ἀρχαῖοι ἑρμηνευταὶ ἀπεδέχοντο ὅτι αἱ γραῖαι ἦσαν θαλάσσιαι θεότητες. Ἐτυμολογοῦσαν τὴν Πεφριδὼ ἀπὸ τοῦ ῥήμ. φρίσσειν καὶ ἡρμήνευαν τὴν λέξιν ὡς ἀπὸ τοῦ τρόμου τῶν θαλασσινῶν εἰς στιγμὰς θαλασσίας θυέλλης. Τὸ ὄνομα Ἐνυὼ ἀπὸ τοῦ ῥήμ. ἐναΰω θὰ ἐσήμαινε τὴν κραυγὴν τῶν ναυαγῶν, παράβαλε Ἰωάννην Διάκ. σ. 462, Σχολιαστὴν Ἡσιόδου, Θεογον. στ. 273 καὶ Σχόλια εἰς Ὁμήρου Ἰλιάδα 5,333. Ἡ Δεινὼ τέλος ὅ ἐστι ἡ τρομερά, μᾶς ὑπενθυμίζει πάλιν τὸν στρόβιλον τῆς θαλάσσης. Καὶ ὁ Welcker, Trilog. 382 ἐτυμολογεῖ τὰ ὀνόματα τῶν γραιῶν ἀπὸ τῆς φρίκης, τῆς θυέλλης, τοῦ μυκηθμοῦ καὶ τρόμου. Ὁ Hermann, Opusc., 2, 179 ἀνάγει τὴν Πεφρηδὼ εἰς τὸ ῥῆμα φορεῖν, τὴν Ἐνυὼ εἰς τὸ ῥῆμα ὄω. Ὁ Preller, Τόμ. Β΄, ἔκδ. 2, σ. 63 ἑρμηνεύει τὴν Πεφρηδὼ παρὰ τὸ ῥῆμα φράζεσθαι, περιδεῆ φλυαρίαν, ἢ σκέψιν, τὴν Ἐνυὼ κραυγὴν χειμαρρώδη, τὴν δὲ Δεινὼ διαρκῆ φόβον. Αἱ χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες τῆς μορφῆς τῶν γραιῶν παρεδόθησαν μέχρις ἡμῶν ἀπὸ τὰ δύο κύρια χωρία τοῦ Ἡσιόδου, Θεογον. 270 καὶ Αἰσχύλ. Προμηθ. 792.

Ὁ Ἡσίοδος λοιπὸν λέγει· ὅτι ἡ Κητὼ ἐγέννησεν εἰς τὸν Φόρκυν τὰς καλλιπαρείους γραίας, αἵτινες ἐκ γενετῆς φρίττουν, τὴν Πεφρηδὼ μὲ ὡραῖον πέπλον καὶ τὴν Ἐνυὼ μὲ πέπλον κροκώδη. Ὁ Αἰσχύλος ἐν Προμηθ. λέγει τὰς Φορκίδας, τρεῖς τὸν ἀριθμόν, μὲ μορφὴν κύκνων, αἵτινες ἕνα κοινὸν ὀφθαλμὸν ἔχουν καὶ ἕνα ὀδόντα, ὅστις οὔτε τὸν ἥλιον μὲ τὰς ἀκτῖνάς του ἀτενίζει, οὔτε τὴν νυκτερινὴν σελήνην. Τὸ ἀξιοθαύμαστον εἶνε, κοινὸν καὶ εἰς τὰς δύο τελευταίας περιγραφάς, ὅτι αἱ γραῖαι εἶνε ἐκ γενετῆς γραῖαι. Τὸ παραδοξότερον κατ' Αἰσχύλον εἶνε ὁ ἕνας ὀφθαλμὸς καὶ ἕνας ὁ ὀδούς, τὸν ὁποῖον ἀπὸ κοινοῦ ἔχουν. Τοῦτο ἀναφέρεται ὡσαύτως καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρων, ὡς Φερεκύδ. Σχόλ. Ἀπολλων. 4,1515, Ἀπολλοδώρ. Βιβλιοθ. 2,4,2, Τζέτζης εἰς Λυκόφρ. 838, Σχόλια Αἰσχύλ. Προμηθ. 793 μὲ τὴν προσθήκην ὅτι ἐκ περιτροπῆς μετεχειρίζοντο αἱ γραῖαι τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν καὶ τὸν ἕνα ὀδόντα.

Ἡ ἑρμηνεία τώρα ἀσφαλέστατα προάγεται ἀπὸ τοῦ ὀδόντος τῶν γραιῶν. Ὅτι ὁ λευκότατος ὀδοὺς ἦτο πανάρχαιον σύμβολον τῆς ἀστραπῆς κοινὸν εἰς τοὺς ἀρίους λαούς, τοῦτο εἶνε ἐκ τῶν ἀσφαλεστάτων κτῆμα σήμερον τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας. Kuhn, Herabk. des Feuers 202, Roscher, Gorgonen, 69, 83. Ὁ Schwartz,

Urspr. der Mythol. 139, 192 τὸ ἀναφέρει εἰς τὰ ἡμετέρας γραίας ὡς ὄντα τῶν θυελλῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ὀφθαλμὸν τῶν γραιῶν ὁ Mannhardt, German. Mythen 217 λέγει ὅτι πρέπει νὰ τὸν σχετίσωμεν μὲ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ἡλίου. Ἀλλ' ὁ Roscher ἀσφαλῶς ἐν Gorgon. 63, 71 ἔδειξεν ὅτι ἡ ἀστραπὴ παρ' Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις ἐθεωρήθη ὡς φλέγον βλέμμα οὐρανίου ὄντος· καὶ ὅτι τοῦτο ἐκλήθη ἀστραπή· καὶ ὅτι ὁ φλέγων ὀφθαλμὸς ἐν γένει προσιδιάζει εἰς τὰς θεότητας τῶν θυελλῶν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς γοργόνας, ὡς καὶ ὁ Lauer, System der Griech. Mythol. 325 τὸν ὀφθαλμὸν τῶν γοργόνων ἀνάγει εἰς τὴν παλλομένην καί νύσσουσαν ἀστραπήν. Ὥστε καὶ τῶν γραιῶν ὁ ὀφθαλμὸς πρέπει μίαν παρομοίαν ἑρμηνείαν νὰ ἔχῃ. Ἐπειδὴ δὲ ὅμως εἰς τὰς γοργόνας ἀπεδόθησαν ὄχι μόνον ὁ φλέγγων ὀφθαλμὸς ἀλλὰ προσέτι καὶ οἱ ἰσχυροὶ ὀδόντες «μεγάλοι ὡς συῶν» κατ' Ἀπολλοδ. Βιβλιοθ. 2, 4, 2 ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ὡς καὶ ἐν τῇ τέχνῃ παρεστάθησαν, ἔτσι ἔχομεν πλὴν τῆς κοινῆς ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς γονεῖς καταγωγῆς μίαν τόσον ἐκπληκτικὴν συμφωνίαν μεταξὺ γοργόνων καὶ γραιῶν, ὥστε αὕτη καὶ μόνη θὰ ἀρκοῦσε τὴν ἐσωτάτην συγγένειαν μεταξὺ ἀμφοτέρων ἀσφαλῶς νὰ ἀποδείξῃ. Τοῦτο δικαιολογεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ γραῖαι ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ ἐρεύνης μυθολ. πεδίον ὡς καὶ αἱ γοργόνες. Ὅτι αἱ γοργόνες ἦσαν θεότητες τῶν νεφῶν συγχρόνως ἀπεφάνθησαν ὁ Kuhn ἐν Zeitschr. für vergleich. Sprachfor. 1,460 (1852) καὶ ὁ Schömann De Phorcyne, Opusc. 2,176 ὡς καὶ ἄλλοι μετ' αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Roscher, Gorgonen ἔδωκε τὴν πλήρη ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης ἐκείνης. Διὰ τοῦτο ἀπορρίπτεται ἡ ὑποτυπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Gaedechens ἐν Ersch und Gruber Encyklop. λ. Gorgo σχέσις τῶν γραιῶν μὲ τὰς φάσεις τῆς σελήνης. Οἱ περισσότεροι μυθολόγοι ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τῆς καταγωγῆς τῶν γραιῶν ἀπὸ θαλασσίους θεούς, ἐν μέρει δὲ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἑρμηνευτάς, θεωροῦν τὰς γραίας θεότητας τῆς θαλάσσης. Τοὐναντίον ὅμως πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ὁ Schömann Αὐτόθ. σ. 212 παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὰς πράξεις καὶ τοὺς μύθους τῶν γραιῶν οὐδὲν εὑρίσκεται μὲ τὸ ὁποῖον νὰ ἀσχολοῦνται ὡς θαλάσσιαι θεότητες. Ἀλλ' ἡ καταγωγὴ τῶν γραιῶν ἀπὸ Φόρκυος καὶ Κητοῦς θαλασσίων θεῶν ὡς καὶ ἡ τῶν γοργόνων ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἄποψιν ὅτι τὰ νέφη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, τὸν δυτικὸν ὠκεανόν, καταβαίνουν κατ' Ἀριστοφάν. Νεφέλ. 271, 277. Διὰ τοῦτο γοργόνες καὶ γραῖαι ἐναλλάσσονται ἐνίοτε· οὕτω παρὰ Παλαιφάτ. 32 μεταφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν γοργόνων εἰς τὰς γραίας, ἢ ἀντιθέτως ὁ κοινὸς ὀφθαλμὸς τῶν γραιῶν μεταφέρεται εἰς τὰς γοργόνας Serv. εἰς Αἰνειάδ. 6,289, Σχόλ. Αἰσχύλ. Προμηθ. 793. Ἴσως καὶ διὰ τὴν ἰδιό-

τητα τῶν γοργόνων, εὐπάρᾳος Μέδουσα, Πινδάρ. Πυθ. 12, 16 ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου Θεογ. 270 καὶ εἰς τὰς γραίας αἵτινες καλλιπάρῃοι ὠνομάσθησαν. Ἐν τούτοις ἰδιότητές τινες τῶν γραιῶν τὰς ἀνάγουν εἰς τὰ νέφη καὶ ἐξ ἄλλου τὰς διακρίνουν ἀπὸ τὰς γοργόνας. Οὕτω τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀπονεμόμενα αὐταῖς ἐπίθετα εὔπεπλος καὶ κροκόπεπλος. Διότι κατὰ τὴν συγκριτικὴν μυθολογίαν τὸ νέφος ὡς ἕνα εἶδος ἐνδύματος νοεῖται. Ἐπίσης τὸ ἐπίθετον κυκνόμορφος τὸ ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλ. Προμηθ. 795 ἀπονεμόμενον· ὁ κύκνος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ γερμανικὴν μυθολογίαν ὡς σύμβολον τοῦ νέφους θεωρεῖται. Ἡ ἡσιόδειος φράσις περὶ τῶν γραιῶν «ἐκ γενετῆς πολιαί» ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡρμηνεύθη ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης· Εὐσταθ. εἰς Ἰλιαδ. 976, 54·116, 25 σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην ὅτι αἱ γραῖαι εἶνε θαλάσσιαι δαίμονες· ὁ δὲ Serv. εἰς Αἰνειάδα 5, 823, Γεωργικ. 4,403 λέγει ὅτι πᾶσαι αἱ θαλάσσιαι θεότητες ἕνεκα τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης εἶνε γραῖαι καὶ τεφρώδεις. Ἀλλὰ καὶ ὁ κύκνος ἦτο εἰκὼν τῆς γεροντικῆς ἡλικίας ἕνεκα τῆς λευκότητος τῶν πτερῶν του· οὕτω Ἀριστοφ. Σφῆκ. 1063 κύκνου τ' ἔτι πολιώτεραι αἵδ' ἐπανθοῦσι τρίχες. Ἀλλὰ μετὰ τῆς ἡλικίας συνυφαίνεται, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ θαλασσίων θεῶν, ἡ παράστασις τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ Νηρεύς, ὁ θεῖος τῶν γραιῶν, ὁ Πρωτεύς, ὁ γέρων ἅλιος νημερτὴς καὶ ὁ Γλαῦκος.

Ὁ μόνος παραδοθεὶς μῦθος περὶ ἔργων τῶν γραιῶν εἶνε ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Περσέως κατὰ τῶν γοργόνων ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰς γραίας. Κατὰ μίαν παράδοσιν τοῦ Φερεκύδ. εἰς Σχόλ. Ἀπολλων. 4, 1515 ὁ Περσεὺς πληροφορεῖται ἀπὸ τὰς γραίας τὴν ὁδὸν πρὸς τὰς γοργόνας. Κατὰ τὴν ἑτέραν Ὑγίνου Astr. 2, 12 αἱ γραῖαι φρουροῦν εἰς τὸ σπήλαιον κοιμωμένας γοργόνας. Ἀμφότεροι οἱ μῦθοι δύνανται νὰ ἑρμηνεύσουν τὰ φαινόμενα τῆς θυέλλης τὴν ὁποίαν ἐξεγείρουν τὰ νέφη. Περὶ εἰκαστικῶν παραστάσεων τῶν γραιῶν ἰδὲ Rapp ἐν Roscher, Ausführliches Lexikon der Griech. und Röm. Mythologie, Τόμ. Α', μερ. Β', στ. 1737 ἑ.

Παράδοσις περὶ τοῦ ἐναλίου βράχου παρὰ τὸν Ἀκαμάτην.

Τῆς γριᾶς τὸ πήδημα.

Μιὰ βολὰ τσ' ἕναν τσαιρὸ μιὰ γριὰ κατέβηνε ᾽ς τὸ γιαλό, βαρεστησμένη ἀπὸ τὰ πολλά της βάσανα γιὰ νὰ πέσῃ ᾽ς τὴ θάλασσα νὰ πνιῇ. Ἀνέβηνε τὸ λοιπὸς ἀπάνω ᾽ς ἕνα βράχο ἀψηλό, κοντὰ ς' τὸν Ἀκαμάτη, τσ' ἤδωτσένε μιὰ βουτιά· νά σου τηνε μέσα ᾽ς τὴ θάλασσα. Μὰ ἡ θάλασσα τότες ἀποτραυήχτηνε ἀφ' τὸ γιαλό. Τσ' ἡ καλή σου ἡ γριὰ ἀπὸ τὸ φόβο της ἠμαρμαρώθηνε ᾽ς τὸν τόπο, ὅπως τηνε γλέπομε.

Ἂν λοιπὸν παρατηρήσωμεν ποῦ κυρίως ἐπιχωριάζουν ἐν Ἄνδρῳ τὰ τοπωνύμια ἡ Γριά· ὅτι δηλ. πρῶτον μὲν ἐντὸς τοῦ μεγαλυτέρου κόλπου τῆς νήσου, τοῦ κόλπου τοῦ Κορθίου, συνυφασμένη μὲ τὴν σχετικὴν παράδοσιν. Βορειότερον δεύτερον εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ ὅρμου τ' Ἄχλα, μετὰ ἀμμώδους παραλίας καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἐκβάλλει ὁ μεγαλύτερος τῶν ποταμῶν τῆς νήσου ὅστις πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος τὴν Κουβάραν· πειθόμεθα ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Γριᾶς καὶ τὰ τοπωνύμια τῆς Γριᾶς συνημμένα μὲ τὸν ναυτικὸν βίον τῶν Ἀνδρίων ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον, ἐπέζησαν χωρὶς διακοπὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν κατοικοῦντες Ἄνδριοι εἶνε οἱ μεταβιβάζοντες ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τοὺς περὶ θαλασσίας γριᾶς μύθους· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο τὰ ἀνατολικὰ τῆς Ἄνδρου παράλια ἀποτελοῦν τὸ ἱστορικὸν Μέτωπον τῆς νήσου κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, δηλ. κατὰ τοὺς βυζαντινούς, μεταβυζαντινοὺς καὶ νεωτέρους χρόνους. Τὰ αὐτὰ παράλια τὴν αὐτὴν ἀκμὴν ἐπέδειξαν καὶ κατὰ τοὺς προϊστορικούς· ἀλλὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ ὁμιλήσω εἰς τὸν τέταρτον τόμον τοῦ παρόντος ἔργου μου.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ τὸ θέμα περὶ τοῦ ἁλίου γέροντος, ὁ ὁποῖος ἐν Ἄνδρῳ ἐξεθρονίσθη τοῦ θρόνου του διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς θηλείας θεότητος Ἴσιδος-Φουρτούνας.

Διὰ λαὸν ἁλιέων καὶ ναυτικῶν κατ' ἀνάγκην θὰ ἦτο εὐκτέον παρὰ τὸν μεγαλειότατον Ποσειδῶνα νὰ ἀποκτήσουν ἕνα γνησίως λαϊκὸν θεόν, τὸν Γλαῦκον δηλαδή, ὅστις οἰκειοθελῶς προέλεγε τὰ μέλλοντα, κατ' Ἀριστοτέλ. παρ' Ἀθηναίῳ 7, σ. 296, 297 τοῖς θέλουσι μαντεύεται, κατὰ δὲ Ἡράκλειτ. π. ἀπ. ἱστ. παρὰ Wetermann, Mythogr. Graec. 315, 9 ἀεὶ τοῖς παραπλέουσιν ἐσήμαινε· τὸν ὁποῖον ἄνευ φόβου ἠδύναντο μὲ ἕνα «ἔξω Γλαῦκε», παροιμιωδῶς κατὰ Ἀποστόλιον Paroemiogr. Graec. Cent. 5. 49, Σουΐδ. καὶ Ἡσύχ. ἐν λ. Bekker, Ἀνέκδοτ. 1, 97 ἀπὸ τὴν θάλασσαν νὰ καλέσουν· ὅστις μὲ τοὺς πιστούς του εἰς φιλικωτάτας σχέσεις εὑρίσκετο, ὡς οἱ Γυθεᾶται ἐτίμων αὐτὸν μὲ ὄνομα θωπευτικόν, ὁ γέρων, ὁ πατερούλλης (παράβ. τὴν ἄκραν γέροντος ἐν Ἰβηρίᾳ, Παυσαν. 3, 21). Ἀλλ' ὁ Παυσαν. πλανηθεὶς ἀποδίδει εἰς τὸν Νηρέα τὴν λατρείαν τῶν Γυθεατῶν. Ὁ Γλαῦκος ἅπαξ τοῦ ἔτους νύκτωρ ἐπερνοῦσεν ὅλας τὰς θαλάσσας καὶ ἐπεσκέπτετο πάσας τὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτάς, θρηνῶν, ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀποθάνῃ, ὡς ἡ Γριὰ τῆς Ἄνδρου. Ἰδὲ Σχόλια εἰς Πλάτων. Πολιτ. 10, 611. Προαγγέλλει συμφορὰς κατὰ Ναυσικράτη παρ' Ἀθηναίῳ Αὐτόθ. «ὃν καὶ τὰ θνητῶν φασιν ἀγγέλλειν πάθη».

Ὁ Γλαῦκος ἀρχικῶς δηλῶν ἰδιότητα τοῦ Ποσειδῶνος εἶνε ἡ ἤρεμος λάμπουσα θάλασσα· ἀλλὰ οἱ ἵπποι τῶν ὁποίων τὴν λύσσαν ὑπέστη ὁ Γλαῦκος εἶνε τὰ κύματα, τὰ ὁποῖα ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου διαλύουν τὴν λάμπουσαν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης κατὰ Furtwängler, Sieges gesch. des Pindar. 343. Ὁμοίως ὁ Gädechens, Glaukos der Meergott σ. 203 τὸν θεωρεῖ εἰκόνα τῆς θαλάσσης, ἥτις εἰς θυελλώδη τοῦ ἔτους ἐποχὴν ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτῆς ἀποσπασθέντα κύματα σπαράσσεται καὶ διασχίζεται.

Ὅτι ὁ Νηρεὺς ἦτο θαλάσσιος θεὸς προκύπτει ἐκ τοῦ ὀνόματός του σαφῶς. Εἶνε ἕνας ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων θεῶν, πάντως ἀρχαιότερος τοῦ Ποσειδῶνος κύριος τῆς θαλάσσης. Κατὰ Ὀρφ. Ἀργοναυτ. 336 ὁ ἀρχαιότερος τῶν θαλασσίων θεῶν. Κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν τῆς ἀρχαιότητος ὁ Νηρεὺς καθ' ὁλοκληρίαν ὑποδεέστερος εἶνε τοῦ κυρίου τῆς θαλάσσης Ποσειδῶνος, ἐν ᾧ αἱ θυγατέρες του αἱ Νηρηΐδες πάντοτε ἰσχυρῶς ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς φαντασίας. Ὁ Νηρεὺς ἐκαλεῖτο ἅλιος γέρων. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε ὁμαδικὸν ὄνομα τῶν πρὸ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς δευτέραν μοῖραν περιελθουσῶν θεοτήτων, αἵτινες ἀπώλεσαν τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης κυριαρχίαν, κατὰ Escher, Triton und seine Bekämpfung durch Herakles, σ. 7. Ὁ Νηρεὺς συνεμερίζετο τὸ ἐπίθετον ἅλιος γέρων μετὰ τοῦ Γλαύκου, Φόρκυος καὶ Πρωτέως. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Escher δὲν εἶνε ὀρθὸν περὶ τῶν ἠττηθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος θεοτήτων, ὅτι τὰ ἴδια τῶν θεοτήτων τούτων ὀνόματα ἔπρεπε νὰ ἦσαν ἀρχαιότερα, ἢ τὸ ὁμαδικὸν ὄνομα ἅλιος γέρων. Τὸ ἐπίθετον ἅλιος γέρων φυσικὰ ἀπὸ ἕνα προποσειδώνιον θαλάσσιον θεὸν μετεβιβάσθη εἰς τοὺς ἄλλους· ἀλλ' ἀρχικῶς εἶνε πιθανὸν ὅτι ὁ ἅλιος γέρων ἀπαντᾶται εἰς χωρίον ὅπου ὁ ἅλιος γέρων ἰδιαίτερον ὄνομα δὲν ἔφερε. Ὅτι ὁ ἅλιος γέρων κατὰ πρῶτον ἐταυτίζετο μετὰ τοῦ Νηρέως εἶνε πιθανόν. Διότι πρῶτον μὲν ὁ Νηρεὺς κατὰ πρῶτον ὀφείλει τὴν μυθολογικήν του ὕπαρξιν εἰς τὰς θυγατέρας του Νηρηΐδας, συγχρόνως δὲ καὶ τὸ ὄνομά του· δεύτερον διότι εἰς τὸ πρόσωπόν του ἀπετυπώθησαν κυρίως χαρακτῆρες γήρατος, σοφίας, τῆς εὐμενείας ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ ἀσθενοῦς. Ὅτι εἰς τούτους τοὺς ἀρχαιοτέρους θαλασσίους θεοὺς ἀπενέμετο ὄψις γέροντος, οἱ ἀρχαῖοι ἑρμηνευταὶ τὸ ἐξήγησαν ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῶν κυμάτων προερχόμενον. Οὕτω Cornut. 23, Σχόλια εἰς Ἰλιάδα 358, Εὐσταθ. εἰς Ὅμηρ. 116, 25· Σέρβιος εἰς Βεργιλ. Γεωργ. 9, 403. Ὅλως ὅμως ἐλλείπει ἡ τοιαύτη ἰδιότης ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα.

Εἶνε πιθανὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες, προπάντων οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων ἐν ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ πρὶν ὁ Ποσειδῶν, ὡς ὁ ἀνώτατος κυ-

ρίαρχος τῆς θαλάσσης, γενικῶς ἀναγνωρισθῇ, ἐλάτρευαν μίαν θαλασσίαν θεότητα μὲ τὸ ὄνομα ἅλιος γέρων. Σήμερον ἔγινεν ἀποδεκτὸν ὅτι ἀπὸ τὸν μοναδικὸν ἅλιον γέροντα διὰ κατὰ τόπους διαφοροποιήσεως ἐδημιουργήθησαν οἱ θαλάσσιοι θεοὶ Νηρεύς, Πρωτεύς, Φόρκυς καὶ Τρίτων. Ἀλλὰ κατὰ τὸν K. Kourouniotin, Herakles mit Halios geron und Triton auf Werken d. älteren Griech. Kunst, Dissert. München, 1893, εἰς τὸ ἑλληνικὸν στερέωμα τῶν θεῶν μία μόνη θεότης ὑπῆρχεν, ἡ ὁποία ἔφερεν ὡς κύριον ὄνομα τὸ ὄνομα ἅλιος γέρων. Οὗτος παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ὁ πατὴρ τῶν Νηρηΐδων καὶ ὅτι ὅταν ὠχρίασεν ἡ δόξα τοῦ ποτὲ ἁλίου γέροντος τὸν ἔκαμαν Νηρέα πατέρα τῶν Νηρηΐδων. Τότε οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ παραγκωνίσῃ ὅλως, τὸν ἅλιον γέροντα, προσέλαβεν ὅμως τὸ ἐπίθετον ἅλιος γέρων. Ἐν κατακλείδι λοιπὸν γίνεται σαφὲς ὅτι οἱ Ἄνδριοι διέσωσαν μόνοι αὐτοὶ ἐκ τῶν σημερινῶν θαλασσινῶν τῆς Ἑλλάδος τὸν περὶ Γραιῶν ἀρχαῖον μῦθον· καὶ διὰ τοῦ πηδήματος εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Γριᾶς διετήρησαν ἀνάμνησιν περὶ τοῦ ἁλίου γέροντος, ἡ ὁποία ἄλλως ἐξέλιπεν ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἰδὲ Roscher, Lex. 1, β', 1680.

Ἀναγόμενον καὶ εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἀνδριακοῦ γλωσσαρίου καὶ εἰς τὰς περισωθείσας θαλασσινὰς παραδόσεις τῆς Ἄνδρου, ἀνακύπτει τὸ ζήτημα τοῦ ἱστορικοῦ Μετώπου τῆς νήσου, ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ἄνδρου, τῆς σημερινῆς Παλαιουπόλεως, καὶ ἐφεξῆς μέχρι σήμερον. Τὸ θέμα τοῦτο ἀναλύεται εἰς τὰ ἑξῆς μέρη. 1) πότε ἐπῆλθεν ἡ ἐρήμωσις τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ἄνδρου· καὶ διατὶ προέκυψεν αὕτη; 2) Ποία εἶνε ἡ διάδοχος μεσαιωνικὴ πόλις τῆς Ἄνδρου, ἤτοι ἡ βυζαντινὴ πρωτεύουσα πόλις τῆς νήσου; 3) πῶς ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐδιαφοροποιήθη μετὰ τὴν ἐρήμωσιν καὶ ποῦ συνεκεντρώθη; 4) ποῖον εἶνε τὸ ἱστορικὸν μέτωπον τῆς νήσου ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἐφεξῆς; Εἰς τὴν ἐξέτασιν ἑνὸς ἑκάστου τῶν θεμάτων τούτων προβαίνομεν ἐφεξῆς.

Ὁ Theoph. Saucius, Andros, Wien, 1914, σ. 95 λέγει ὅτι δὲν γνωρίζομεν πότε ἐγκατελείφθη ἡ ἀρχαία καὶ μόνη πόλις, δηλ. ἡ σημερινὴ Παλαιόπολη, τὸ χωρίον τὸ ἐπέχον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, πότε περιῆλθεν εἰς μαρασμόν, διασκορπισθέντων τῶν κατοίκων της, ὥστε νὰ περιέλθῃ εἰς κατάστασιν χωρίου. Διότι ἡ ἀρχαία πόλις οὐδέποτε ἠρημώθη τελείως. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν περισωζομένων ἐν αὐτῇ βυζαντινῶν κτισμάτων.

Ὀρθὴ ὅμως εἶνε ἐξ ἄλλου ἡ παρατήρησις τοῦ θετικωτάτου Saucius ὅτι, ὅταν αἱ σχέσεις μὲ τὴν Ἀνατολὴν (τῆς Ἑλλάδος) ὑπερίσχυσαν τῶν μετὰ τῆς Δύσεως (δηλ. τῆς Ῥώμης) σχέσεων, ἦτο φυ-

σικὸν ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἄνδρου θὰ ἐγκατελείφθη ἀκόμη περισσότερον, ἕως οὗ ἐξέπεσεν εἰς μικρὸν χωρίον, τελείως ἄσημον. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Saucius ἔχει ἀνάγκην εὐρυτέρας ἐξετάσεως, διότι προκαλεῖ σημαντικώτατον θέμα τῆς γενικῆς, ὅσον καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας καὶ ὄχι μόνον τῆς Ἀνδριακῆς.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Δημ. Πασχάλη λεγόμενα, Ἡ Ἄνδρος, Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1925, σ. 622 ἑ. ὅτι πιθανώτατον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι κατὰ τὴν φοβερὰν θεομηνίαν τῆς 21 Ἰουλίου 375 μ. Χ. κατεστράφη ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Ἄνδρου, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ὁποίας καταπληκτικὰ ὄντως παρατηρεῖ τις καὶ μέχρι σήμερον λείψανα δεινῶν σεισμικῶν ἀνατροπῶν, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὑπερβολικά. Διότι αἱ παρατηρούμεναι κατολισθήσεις καὶ καταπτώσεις ἐξ ὕψους ἱκανοῦ ἀπορρώγων βράχων ἐπισυμβαίνουν καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν Παλαιουπόλει. Ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὸ ὅτι τὰ ὄρη τῆς Ἄνδρου, καὶ δὴ καὶ ἡ ὑπερκειμένη τῆς Παλαιουπόλ. Κουβάρα συνίστανται ἐξ εὐθρύπτου ἀτιζωϊκοῦ σχιστολίθου καὶ λόγῳ τῆς ἐπηρείας τῶν ἀνέμων καὶ τῶν βροχῶν ὑφίστανται συνεχῆ διάθρυψιν καὶ κατολισθήσεις. Ἀλλὰ εἰς τὴν Παλαιούπολιν πελώριοι εἶχον καταπέσει βράχοι ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀφοῦ τὸ ἀρχαῖον τεῖχος εἶνε κτισμένον ἐπὶ τοιούτων ἀπεσπασμένων βράχων κοινῶς λεγομένων τὰ βωλάδια. Διὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὸ γεγονὸς τοῦ σεισμοῦ τοῦ ἔτους 375 διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ φαινόμενον τῶν κατολισθήσεων καὶ καταπτώσεων βράχων. Καὶ ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως συνεπείᾳ ταύτης οἱ παραμείναντες ἐν Ἄνδρῳ κάτοικοι συνῳκίσθησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς καὶ ληστείας τῶν παντοίων πειρατῶν. Ὁ Δημ. Πασχάλης Αὐτοθ. σ. 560 ὡς καὶ Τόμ. Β' σ. 10 ἑ. ἐπαναλαμβάνει τὴν εἰκασίαν του ὅτι εἶνε πιθανώτατον, κατὰ τοὺς ἐπισυμβάντας τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀλλεπαλλήλους σεισμούς, ὅτι ὑπέστη μεγάλας καταστροφὰς καὶ ἡ ἀρχαία τῆς Ἄνδρου πόλις. Βεβαίως ὁ Ζώσιμος τὸν ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ Πασχάλης λέγει ἐν σ. 192, ἐκδ. Imm. Bekker, «ὥστε καὶ τὰς πολλὰς διαρρυῆναι τῶν πόλεων (τῆς Ἑλλάδος)»· οὐδὲν ὅμως ὁ Ζώσιμος λέγει περὶ τῶν Κυκλάδων καὶ δὴ καὶ τῆς Ἄνδρου. Ὁ δὲ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, ἐκδ. Franc. Eyssenhardt, 1871, 26, 10, 15 ἑ. περιγράφει μὲν τὸ φαινόμενον τοῦ σεισμοῦ ἐν λεπτομερείαις, οὐδὲν ὅμως καὶ αὐτὸς λέγει περὶ τῶν Κυκλάδων καὶ δὴ καὶ τῆς Ἄνδρου· γενικῶς μόνον λέγει ὅτι ὁ σεισμὸς ἐκεῖνος ἔπληξε per omnem orbis ambitum. Ὁ μόνος ἱστορικὸς ὁ μνημονεύων τὰς Κυκλάδας νήσους εἶνε ὁ Εὐάγριος, Ἐκκλησιαστ. Ἱστορ. 2, 14· ἀλλὰ καὶ

οὗτος λέγει μόνον ὅτι «ἐσείσθησαν καὶ αἱ καλούμεναι Κυκλάδες νῆσοι». Ἀλλὰ περὶ καταστροφῶν τῶν Κυκλάδων καὶ δὴ καὶ τῆς Ἄνδρου οὐδὲν λέγει, ὡς καὶ ὁ Σωζομ. 6,2 καὶ ὁ Λιβάν. π. Ἰουλ. τ. 14. Ἐν τούτοις ὁ Πασχάλης Αὐτόθ. σ. 561 ἑ. ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ Παλαιούπολις φαίνεται κατοικουμένη κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ ὅτι πιθανῶς δὲν ἐγκατελείφθη πρὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Διότι δὲν διέσωσε μὲν παλαιοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς ἀκεραίους, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὀλίγα τὰ περισωθέντα βυζαντινὰ ἐν αὐτῇ κτίσματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπαριθμεῖ. Δὲν εἶνε ὅμως ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Πασχάλη λεγόμενον ὅτι καὶ μέχρι τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος ἡ Παλαιούπολις περιελάμβανε ὄχι ἀσήμαντον ἀριθμὸν κατοίκων. Διότι ποτὲ δὲν ἔπαυσεν ἡ Παλαιούπολις νὰ κατοικῆται μέχρι σήμερον. Κατὰ τὸν Δ΄, ἢ Ε΄ αἰῶνα ἔπαθε μαρασμὸν ἐγκαταλειπομένη ὑπὸ μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Πιθανὸν καὶ οἱ σεισμοὶ νὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν τοιαύτην ἐρήμωσιν. Ἀλλ' ἡ κυρία αἰτία τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς πόλεως εἶνε πολιτική. Καὶ περὶ αὐτῆς θὰ πραγματευθῶ ἐφεξῆς.

Ἤδη εἰς τὴν Εἰσαγωγήν μου εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψα ὅτι νέαι ἐξελίξεις τῶν λαῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δημιουργοῦν νέας ἀνάγκας αὐτῶν. Αἱ νέαι αὗται ἀνάγκαι ὀξύνουν τὸ βλέμμα καὶ τὴν παρατηρητικὴν ἱκανότητα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ν' ἀνακαλύπτουν οὗτοι ἄψηνς πολιτικὰς ἀξίας, αἵτινες μέχρι τοῦδε παρέμεναν ἄγνωστοι, ἀπαρατήρητοι καὶ νεκραί. Ἀνέγραψα δὲ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου φαινομένου παραδείγματά τινα. Ἤτοι ὅτι μετὰ τὸ 479 π.χ. ἐδημιουργήθησαν νέαι στρατιωτικαὶ ἀνάγκαι τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖαι ὤξυναν τὸ βλέμμα τοῦ Θεμιστοκλέους, ὥστε οὗτος πρὸς πλήρωσιν τῶν νέων ἀναγκῶν νὰ ἀνακαλύψῃ ἄψηνς τὴν πολιτικὴν ἀξίαν τῆς θέσεως τοῦ Πειραιῶς, ἥτις ἕως τότε παρέμενεν ἀπαρατήρητος καὶ νεκρά. Κατέστησε τότε τὸν Πειραιᾶ ἐμπορικὸν λιμένα ἀσφαλέστατον καὶ ναύσταθμον τῶν Ἀθηνῶν ἰσχυρότατον. Ἐπίσης ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἀνεκάλυψε τὴν πολιτικὴν ἀξίαν τῆς θέσεως τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν περὶ τὸ ἔτος 316 π.χ. συνῴκισε. Ἐπίσης ὁ Μέγας Κωσταντῖνος ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ν' ἀναστυλώσῃ τὸ ἐξαρθρούμενον τότε ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ νὰ πληρώσῃ τὰ νέας δημιουργουμένας ἀνάγκας αὐτοῦ, ὀξυνθείσης τῆς παρατηρητικῆς του δυνάμεως, ἀνεκάλυψεν ἄψηνς τὴν πολιτικὴν ἀξίαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ Ζ΄ αἰῶνος π.χ. ἐλάνθανε, τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου, ἱδρυτής, ἢ μᾶλλον συνοικιστὴς γενόμενος τῆς νέας πόλεως, ἥτις ἐκ τοῦ ὀνόματός του ὠνομάσθη Κωνσταντινούπολις. Παπαλείπω ν' ἀναφέρω ἐκ τῆς ἱστορίας ἄλλα παραδείγματα τοῦ φαινομένου τούτου. Οὕτω ἠρ-

μήνευσα τὴν ἵδρυσιν τῆς Κ/πόλεως, τῆς νέας πρωτευούσης, τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀντὶ τῆς Ῥώμης, ἡ ὁποία ἐξειλίχθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ παρακμὴ καὶ ἡ ἐρήμωσις τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ἄνδρου, ἐν τούτοις, ὠφείλετο εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς νέας πρωτευούσης, ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τῆς Κων/πόλεως, ἡ ὁποία σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη ἡ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Ἄνδρου προσέτρεξεν εἰς Κ/πολιν σύμφωνα μὲ τὸν κοινωνικὸν νόμον περὶ διαφοροποιήσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἕνα ἄλλο μέρος συνωκίσθη εἰς τὴν Χώραν καὶ ἔκτισε καὶ ὠχύρωσε τὴν βυζαντινὴν ταύτην νέαν πρωτεύουσαν τῆς νήσου. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν διορατικῶν τινων Ἀνδρίων, τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία δὲν διετήρησε τὰ ὀνόματα, ὡς διετήρησε τὰ ὀνόματα τῶν διορατικῶν ἐκείνων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος Ἀνδρίων οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τὴν πρωτοβουλίαν τῆς κατασκευῆς τοῦ λιμενοβραχίονος εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Νιμποριοῦ τῆς Ἄνδρου. Ἰδὲ Δημ. Π. Πασχάλη, Ἄνδρος, Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1926, σ. 81 ἑ. Ὅτι ἡ λεγομένη μέχρι σήμερον Χώρα τῆς Ἄνδρου εἶνε βυζαντινὸν κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἐξελαμβάνετο μέχρι σήμερον ὡς φραγκικόν, ἀπόδειξις εἶνε· 1) ὁ τρόπος τῆς τειχίσεως τῆς νέας πόλεως. 2) ὅτι ὁ περίβολος αὐτῆς μέχρι σήμερον, ὅπου διετηρήθη, ὡς εἰς τὴν ΒΑ πλευρὰν αὐτοῦ, καλεῖται τὰ τειχιά. 3) ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ φρούριον τοῦτο ἐκαλεῖτο Κάστρον τοῦ Ἐμπορίου. 4) ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῇ Χώρᾳ Παλάτιον τοῦ Τουρμάρχου, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Χώρας ἐκλήθη ἡ Παλατιανή.

Ὁ Π. Καρολίδης, ἐν Γουστ. Χέρτσβεργ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου, μεταφρ., ἐν Ἀθήναις, Τόμ. Α', 1906, σ. 10 ἑ. λέγει. «Καθ' ὃν χρόνον κέντρον ἐκπάγλως λαμπρὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ καθίσταται τὸ Βυζάντιον, πᾶσα ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ καὶ δὴ καὶ ὑλικὴ δύναμις τοῦ ἑλληνισμοῦ μεθίσταται ἀπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσιατικὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 11ου μ. Χ. αἰῶνος, ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς (εἰς ἣν καὶ ἡ Ἄνδρος περιλαμβάνεται) καὶ μάλιστα αἱ κυρίως ἑλληνικαὶ χῶραι περιέρχονται τὸ πλεῖστον εἰς ἀφάνειαν· εἰς μεγάλην δέ περιίστανται, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἀδυναμίαν καὶ ἐκ τοῦ Βνζαντίου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκ τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἀρύονται τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τῆς συντηρήσεως αὐτῶν». Ἀλλὰ διατὶ αἱ κυρίως ἑλληνικαὶ χῶραι περιέρχονται εἰς ἀφάνειαν κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνας, δὲν λέγεται. Ὁ Herzberg αὐτός, Αὐτόθ. σ. 64 λέγει· «Ὁ ἐπισιτισμὸς τῆς νέας παγκοσμίου

πόλεως τῆς Κ/πόλεως καθίστα, εἰς βαθμὸν διηνεκῶς δυσχερῆ εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ πολυδάπανον τὸν ἴδιον αὐτῶν βίον». Ὁ αὐτὸς Hertzberg ἐν Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, Τόμ. Γ΄, σ. 504, μετάφρ. Π. Καρολίδου, λέγει. «Μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου... τὰ γεγονότα ἐμαρτύρουν ὅτι ἡ ἀρχαία ἀμιγὴς ἑλληνικὴ φυλὴ ὑφίστατο ἔτι βιοῦσα ἁπλῶς βίον ἐπαρχιακὸν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῶν μεγάλων σλαβικῶν μεταναστεύσεων... Ἡ Ἑλλὰς ὑφίσταται ἔτι ὡς ἐπαρχία ὀλίγον μνημονευομένη ἐν τῇ παρὰ τὸν Βόσπορον πρωτευούσῃ καὶ ὀλίγης ἀξιουμένη συνήθως συμπαθείας, ὡς ἐπαρχία μὴ ἔχουσα ἀξίαν ὑλικήν, ἐπαρχία σχεδὸν ἀποζήσασα». Ὁ αὐτὸς Hertzberg περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς νέας πρωτευούσης λέγει, Αὐτόθ. Τόμ. Α΄, σ. 64. «Τέλος δὲ τὰ μεγάλα ὑλικὰ πλεονεκτήματα τὰ παρασχεθέντα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κ/πόλεως εἵλκυον πολυπληθεστάτους κατοίκους ἀκριβῶς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τάξεων τῆς Ἑλλάδος... Ἡ νέα λοιπὸν ἔκλαμπρος παρὰ τὸν Βόσπορον πόλις μετὰ τοῦ τριφηλοῦ αὐτῆς βίου καὶ τῆς δελεαστικῆς ἐπὶ ἐργασίαν ἐπικερδῆ ἐλπίδος ἐγένετο ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέρμα πολυπληθῶν πάντοτε Ἑλλήνων ἐρχομένων ἐκ τῶν νήσων, ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Ἀχαΐας».

Ἀλλὰ διατί ἡ κυρίως Ἑλλὰς περιῆλθεν εἰς μαρασμὸν καὶ ἀφάνειαν κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνας; Διότι, ἀφ' ὅτου τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος μετεμορφώθη εἰς βυζαντινὸν ἑλληνικὸν κράτος, ἀπὸ τοῦ Δ΄ μ. Χ. αἰῶνος καὶ ἑξῆς, ἡ κυρίως Ἑλλὰς μεθίσταται εἰς ἐσωτερικὴν περιοχὴν τοῦ νέου βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον στρέφει τὴν μέριμνάν του καὶ μὲ τὰς φροντίδας του περιβάλλει ἰδίᾳ τὰς περιφερειακὰς τοῦ κράτους περιοχάς, ὅ ἐστι τὰς συνοριακάς. Διότι αἱ συνοριακαὶ περιοχαὶ τοῦ κρατικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἐδάφους εἶνε ἐκεῖναι διὰ τῶν ὁποίων τὸ κράτος λαμβάνει καὶ δίδει τὴν ὕλην, τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κράτους χρειάζεται καὶ ἐξ ἄλλου προσφέρει. Ἕνα διαρκὲς δοῦναι καὶ λαβεῖν τοῦ κράτους διὰ τῶν συνόρων του εὑρίσκει ἀμετρήτους ὁδοὺς διεξαγωγῆς. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς συνοριακὰς περιοχὰς συναντῶνται ἀφ' ἑνὸς πᾶσαι αἱ παρασκευαὶ πρὸς προστασίαν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς προαγωγὴν τῶν ἀνταλλαγῶν τοῦ κράτους· ἀμφότεραι δὲ ἐκεῖ συνδυάζονται, ὅπως εἰς τὴν ἐπιδερμίδα ζώων καὶ φυτῶν, εἰς ἀξιοθαύμαστα περιφερειακὰ τοῦ κράτους ὄργανα. Συνδυασμοὶ ἐκεῖ γίνονται ἐμπορικῶν καὶ ὀχυρῶν πόλεων, γεφυρῶν καὶ φρουρίων. Τῶν ἰδιοτήτων ὅμως τούτων ἐστερεῖτο ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἐντὸς τοῦ ὅλου βυζαντινοῦ κράτους, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέ-

σεως, τὴν ὁποίαν κατεῖχε. Ἡ δὲ μέριμνα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους περὶ τῶν περιφερειακῶν περιοχῶν τῆς Α, τοῦ Β καὶ τῆς Δ (Ἰταλία) ἐκορυφώθη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς λόγῳ τῶν ἀπειλῶν εἰς τὰς ὁποίας ἦτο ἐκτεθειμένον εἰσβολῆς.

Ἀλλὰ πῶς ἐξηγεῖται ἡ συρροὴ καὶ συγκέντρωσις μεγάλου ἀριθμοῦ ἐποίκων καὶ ἀπὸ τὴν κυρίως εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχόθεν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, τὴν Κ)πολιν; Τοῦτο τὸ φαινόμενον ἠρμήνευσα εἰς τὴν εἰσαγωγήν μου εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης σ. 395 ἑ. Ἡ ἵδρυσις δηλ. διὰ συνοικισμοῦ, ἐκ τῶν παραλίων καὶ μεσογείων πολισμάτων τῆς περιοχῆς τῆς νέας πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης, περὶ τὸ ἔτος 316 π.χ., εἶχεν ὡς φυσικὸν ἐπακόλουθον ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ τῶν παραλίων καὶ τῶν μεσογείων τούτων πολισμάτων τῆς περιοχῆς, ἤρχισαν νὰ τρέπωνται καὶ νὰ συρρέουν πρὸς τὴν φύσει προνομιοῦχον Θεσσαλονίκην, διότι εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἀνακύπτει ἡ ἰσχὺς τοῦ κοινωνικοῦ νόμου τῆς διαφοροποιήσεως καὶ συγκεντρώσεως τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον οἱ ἄνθρωποι ἐγκαταλείπουν τὰς μέχρι τοῦδε ἑστίας των, αἱ ὁποῖαι ἐπισκιάζονται ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τῆς νέας πόλεως καὶ σιγὰ-σιγὰ ἀπονεκροῦνται, σπεύδουν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν νέαν συνοικιζομένην πόλιν. Τοῦτο ἔγινε τότε εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀργότερα τὸ 330 μ.Χ. τὸ αὐτὸ ἐπανελήφθη εἰς τὴν νέαν συνοικισθεῖσαν πόλιν, τὴν Κ/πολιν. Καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ συναντῶμεν ἐκδηλούμενον τὸν κοινωνικὸν τοῦτον νόμον. Σύμφωνα μὲ τὸν κοινωνικὸν τοῦτον νόμον καὶ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄνδρου ἐτράπη πρὸς τὴν Κ/πολιν. Διορατικός τις Ἄνδριος τότε διεῖδεν ὅτι ἡ ἵδρυσις τῆς Κ/πόλεως θὰ συνεπαγάγῃ μεταβολὴν εἰς τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὰς συγκοινωνιακὰς σχέσεις τῆς νήσου μὲ τὸν ἔξω κόσμον· ὅτι τὰ ἀνατολικὰ τῆς νήσου ἀκρογιάλια, οἱ ὅρμοι αὐτῶν, εἶνε τώρα προωρισμένοι ν' ἀναπτύξουν τὰς πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Κ/πολιν μετ' αὐτῆς ἐμπορικὰς σχέσεις· ὅτι τὰ δυτικὰ τῆς νήσου ἀκρογιάλια καὶ ὅρμοι τὰ ὁποῖα ἕως τότε, δηλ. κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας, τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, συνεκέντρωναν πᾶσαν τὴν πρὸς Δ. ἐπικοινωνίαν τῆς νήσου Ἄνδρου μετὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἐν ᾗ αἱ Ἀθῆναι, ἡ στενὴ σχέσις μετὰ τῶν ὁποίων εἶνε γνωστὴ ἐκ τῆς ἱστορίας, ἔπειτα μετὰ τῆς Ῥώμης, εἶνε καταδικασμένα εἰς ἀπονέκρωσιν· διότι ἀπὸ τοῦδε εἰς μαρασμὸν καὶ ἀφάνειαν εἰσέρχονται καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ κυρίως Ἑλλὰς καὶ ἡ Ῥώμη· νέος δὲ λαμπρὸς ἀστὴρ εἰς τὴν ἀνατολὴν ἔλαμψε τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς τὴν τοιαύτην περὶ τοῦ μέλλοντος πρόγνω-

σιν ὡδήγει ἡ διορατικότης τῶν Ἀνδρίων. Ἀλλ' ἀνταποκρίνεται τοῦτο εἰς τὴν ἀλήθειαν ὅτι οἱ Ἄνδριοι ἐφάνησαν τότε διορατικοὶ καὶ ὀξυδερκεῖς, ἢ ἕνας ἦτο ὁ Ἄνδριος ὁ προγνωστικός, ὁ ὁδηγήσας τὸν λαὸν τῆς Ἄνδρου εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ἱστορικοῦ Μετώπου τῆς νήσου; Ἀνθρώπινον εἶνε ν' ἀποδίδεται τὸ ἔργον μεγάλων προσωπικοτήτων, ὄχι εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς προσωπικότητας, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον τὸν λαὸν αὐτῶν. Πᾶσαι αἱ πεπλανημέναι ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι περὶ δημοτικῆς ποιήσεως, περὶ λαϊκῆς τέχνης κ.τ.τ., καθ' ἃς ὅλος ὁ λαὸς δημιουργεῖ τὴν λεγομένην δημοτικὴν ποίησιν, τὴν λαϊκὴν τέχνην κ.τ.τ., κατάγονται ἀπὸ τὸ πλάσμα ὅτι ὅλος ὁ λαὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς καὶ ὁ χορηγὸς ἐκείνης τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία πράγματι πηγάζει ἀπὸ τὸν ἕνα, τὸ ἄγνωστον σήμερα ἐκεῖνο ἄτομον. Διὰ τοῦτο ἡ τρέχουσα ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀποστέργει νὰ ἐρευνήσῃ ποῖος εἶνε ὁ πατὴρ κάθε δημιουργήματος καὶ κάθε ἐπινοήσεως. Ἡ τρέχουσα ζωὴ τῶν λαῶν δὲν αἰσθάνεται καμμίαν κλίσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν. Ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτόν της περισσότερον, ἤτοι τὸ παρόν, ὄχι ὅμως τὸ παρελθόν της. Ἰδὲ πλείονα ἐν Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Σύγχρονος Ἑλληνικὴ Ἱστορία, ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1937, σ. 207 ἑ. Διὰ τοῦτο ἀγνοοῦμεν σήμερον τὸ ὄνομα τοῦ ἑνὸς ἐκείνου ῥηξικελεύθου Ἀνδρίου, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν ὁ λαός. Ὁ λαὸς τῆς Ἄνδρου ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ νέον συνοικισμόν, νέαν πόλιν εἰς τὰ ἀνατολικὰ τῆς νήσου ἀκρογιάλια, τὰ πρὸς τὴν Κ/πολιν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ἐστραμμένα. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς στροφῆς τῆς ἱστορίας τῆς Ἄνδρου. Ἡ στροφὴ αὕτη συμπίπτει καὶ μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν νῆσον ἀντὶ τῆς εἰδωλατρείας. Οὕτω ἐκτίσθη ἡ Χώρα, τὸ βυζαντινὸν Κάστρον, ἢ ὡς ἐπὶ φραγκοκρατίας ὠνομάζετο τὸ Κάτω Κάστρον. Ἔκτοτε τὸ Μέτωπον τῆς Ἱστορίας τῆς Ἄνδρου μετετέθη ἀπὸ τῶν δυτικῶν εἰς τὰ ἀνατολικὰ τῆς νήσου παράλια, ἀπὸ τὴν Παλαιούπολιν μετὰ τοῦ Γαυρείου εἰς τὴν Χώραν, ὅπου παρέμεινε κατὰ πᾶσαν τὴν βυζαντινὴν ἱστορικὴν περίοδον, τὴν μεταβυζαντινήν, ἤτοι τὴν τῆς φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας καὶ τὴν νεωτέραν μέχρι σήμερον.

Τὸ κίνητρον, τὸ ὁποῖον μετέθεσε τὸ ἱστορικὸν μέτωπον τῶν Ἀνδρίων ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἦσαν αἱ νέαι ἀνάγκαι αὐτῶν, αἱ ἐκπηγάζουσαι ἀπὸ τὴν τότε σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ζωήν των, ἢ ὡς λέγει ὁ γάλλος κοινωνιολόγος Lacombe, ἀπὸ τὴν τότε ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ ἔσω ἀνθρώπου· ἀνάγκαι τῶν τότε Ἀνδρίων ἐπέβαλλον νὰ ἀποδιώξουν τὴν ἀπαρέσκειάν των καὶ νὰ πολλαπλασιάσουν τὴν εὐαρέσκειάν των διά τινος ἐπικοινωνίας πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, τὸν κόσμον τῆς νέας πρωτευούσης, τῆς Κωνσταντινουπό-

λεως. Αἱ ἀνάγκαι των αὐταὶ ἦσαν ἀναμφισβητήτως ὑλικαί, ἰδεολογικαί, αἰσθητικαὶ δηλ. πνευματικαί, ἠθικαί. Ἡ πλήρωσις τῶν ἀναγκῶν τούτων καὶ ἱκανοποίησις αὐτῶν ἦτο τότε ὁ σκοπὸς πάσης ἐνεργείας τῶν Ἀνδρίων. Καὶ ἡ πρώτη ἱκανοποίησις τῶν τοιούτων ἀναγκῶν των ὑπῆρξεν ἡ ἀποδημία εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ ἵδρυσις ἐπὶ τῆς νήσου νέας πρωτευούσης, τῆς Χώρας. Αὐτὴ ἦτο ἡ τότε ψυχολογικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ τῆς Ἄνδρου ὡς διὰ πρώτην φορὰν ἀναπαριστᾶται ἐνταῦθα. Περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν ἰδὲ τὸ κλασσικὸν βιβλίον τοῦ Gustav Schmoller, Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre, Τόμ. Α', 1919, σ. 22 ἑ.

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα ποία εἶνε ἡ σημασία τῆς μεταβολῆς τοῦ ἱστορικοῦ Μετώπου νήσου, ἡ χώρας ὅλης. Τὸ δίδαγμα τοῦτο περὶ ἱστορικοῦ Μετώπου ἐχρησιμοποίησα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας, τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, ἐπὶ πολλὰ ἔτη· καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐπιστημονικὴ τῶν σπουδαστῶν ὠφέλεια ἦτο ἱκανοποιητική. Πρῶτος λοιπόν, ὅστις παρετήρησε τὸ φαινόμενον τοῦ Μετώπου καὶ τὸ κατωνόμασεν, ὑπῆρξεν ὁ Πλίνιος, ὅστις ἐν Natural. Histor. III, 95 ἔγραψε· A Locris Italiae frons incipit Magna Graecia appellata. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἀπὸ τῆς νοτιωτάτης ἄκρας τῆς δυτικῆς μικρᾶς χερσονήσου τῆς Ἰταλίας, σήμερον τῆς Καλαβρίας λεγομένης, τότε δὲ τοῦ Βρουτίου, ἀρχίζει τὸ Μέτωπον τῆς Ἰταλίας, τὸ ὁποῖον ἐστραμμένον πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καλεῖται μεγάλη Ἑλλάς· καὶ ὑποδηλοῖ τὰς συγκοινωνιακὰς σχέσεις τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν τότε Ἑλλάδα. Προσδιορίζει δὲ τὸ Μέτωπον τοῦτο καὶ τὰς ἐπιδράσεις ἀμοιβαίως τῶν δύο λαῶν. Διὰ κάθε λοιπὸν ἰδίαν ἱστορικὴν περίοδον ὑπάρχει ἕνα ἐπικρατῆσαν Μέτωπον τῆς ἱστορίας. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἡ Εὐρώπη εἶχε Μέτωπον πρὸς νότον. Σήμερον τὸ Μέτωπον τῆς Εὐρώπης εἶνε πρὸς Δυσμάς. Γεννᾶται δὲ τὸ Μέτωπον ὡς ἑξῆς. Αὐξάνει ἡ πολιτικὴ σημασία ἑνὸς κράτους ; Τότε ἡ πρὸς αὐτὸ ἐστραμμένη πλευρὰ τοῦ γείτονος προσλαμβάνει ἐπίσης πολιτικὴν ἀξίαν, μείζονα ἀπὸ τὰς ἄλλας πλευρὰς τοῦ γείτονος.

Οὕτω δημιουργεῖται τὸ ἱστορικὸν Μέτωπον τοῦ γείτονος. Διὰ τοῦτο ὅταν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ηὐξήθη ἡ πολιτικὴ ἀξία τῆς Γερμανίας, καὶ οἱ νομοὶ τῆς Γαλλίας τῶν πρωταμῶν Μεύση καὶ Μοσέλλα, οἱ ἐστραμμένοι πρὸς τὴν Γερμανίαν, προσέλαβαν ἐπίσης σημασίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν ἄλλοι νομοὶ τῆς Γαλλίας· καὶ ἐκ τούτου προέρχεται ἡ πολλαπλασιασθεῖσα ἰσχὺς τῆς Ἀλσατίας καὶ Λορραίνης, μεθ' ἧς ἴστανται ἀντιμέωποι πρὸς ἀλλήλας ἡ Γαλλία

καὶ ἡ Γερμανία. Ἀφ' ὅτου κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1861 ἀνεκηρύχθη εἰς ἑνιαῖον βασίλειον ἡ Ἰταλία, ἡ νοτιοανατολικὴ πλευρὰ τῆς Γαλλίας ἡ ἐστραμμένη πρὸς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὰ ὅμματα τῶν Γάλλων σῖφνης προσέλαβε μεγάλην σημασίαν. Ἐξ ἄλλου ἡ εἰσβολὴ τῶν Μογγόλων κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα μ. Χ. ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ βραδύτερον ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων συνετέλεσαν ὥστε ἡ Πολωνία καὶ ἡ Οὐγγαρία νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς αὐθυπόστατα κράτη τῆς Εὐρώπης, προσλαβόντα πολιτικὴν ἀξίαν κατ' ἀντανάκλασιν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἄνδρου προσέλαβαν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν πλέον ὡς ἄλλοτε τὰ δυτικὰ παράλια τῆς νήσου, ἀφ' ὅτου ἱδρύθη ἡ νέα πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἡ Κ/πολις καὶ αἱ οἰκονομικαὶ τῆς νήσου σχέσεις πρὸς αὐτὴν κατευθύνονται. Ἀλλ' ἂς παρακολουθήσωμεν τώρα τὴν ἵδρυσιν τῆς βυζαντινῆς πρωτευούσης τῆς νήσου, ἥτις ἐπωνομάσθη ἀμέσως τότε ἡ Χώρα.

Ἡ λέξις χώρα, πλὴν τῆς σημασίας ἣν εἶχεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, σημαίνουσα μεγάλην ἔκτασιν γῆς, ὡς Ἡροδ. 9, 13 «ἡ χώρα ἡ Ἀττική», ἐσήμαινεν ἤδη παρ' ἀρχαίοις τὴν ἐξοχήν, τοὺς ἀγρούς, ὡς Θουκ. 2, 5 «ὁ ἐκ τῆς χώρας σῖτος». Ἀλλ' ἤδη πρὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἡ λ. χώρα σημαίνει τὴν πόλιν· Οὕτω παρὰ Σκυλίτζῃ σ. 844 «δι' ἐκείνων τῶν κωμῶν καὶ τῶν χωρῶν». Συνεχιστὴς Θεοφάνους ἐκδ. Bonn. σ. 267 «πυρπολῶν πάσας τὰς ὑπὸ τὸν Χρυσόχειρα χώρας καὶ κωμοπόλεις». Διὰ τοῦτο ἡ πόλις τῆς Χίου ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους Κάστρον καὶ Χώρα. Ὁμοίως ἡ βυζαντινὴ πόλις τῆς Ἄνδρου ἐκαλεῖτο Κάστρον καὶ Χώρα, ὅπως καλεῖται καὶ μέχρι σήμερον. Ἀλλὰ μεγάλη παρανόησις μέχρι τοῦδε ἔχει ἐμφυλλοχωρήσει εἰς τὰ περὶ Κάστρου καὶ Χώρας τῆς Ἄνδρου, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀνασκευασθῇ ὁριστικῶς.

Ὅταν τὸν Ὀκτώβριον 1204 οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ Βενετοὶ αὐτῶν σύμμαχοι πρωέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν διανομὴν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς πράξεως τῆς διανομῆς ἡ Ἄνδρος μετὰ τῶν Κυκλάδων ῥητῶς περιῆλθεν εἰς τοὺς Βενετούς. Ἀλλ' ὁ Μαρῖνος Δάνδολος, ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου δόγη τῆς Βενετίας Ἐρρίκου Δανδόλου, κατέλαβε τὴν νῆσον Ἄνδρον τὸ 1207 ὡς ὑποτελὴς τοῦ ἐξαδέλφου του Μάρκου Σανούδου, ἀνεψιοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου δόγη τῆς Βενετίας Ἐρρίκου Δανδόλου, ἱδρυτοῦ τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ φραγκικοῦ δουκάτου, τὸ ὁποῖον ἐπέζησεν ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας αἰῶνας μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ Βενετικοῦ ἐγγράφου τῶν χρόνων τούτων, παρὰ Hopf, Chroniques Greco-romanes, 175—176 μανθάνο-

μεν ὅτι πᾶσαι αἱ νῆσοι αἱ ῥητῶς ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀναγραφόμεναι ἔχουν φρούρια Κάστρα, Omnes predicte insule habent castra. Ἀλλὰ τὸ habent οὐδαμῶς σημαίνει ὅτι τὰ κάστρα ἀνηγέρθησαν ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

Τὸ κάστρον τῆς Ἄνδρου, ἐγράφετο μέχρι τοῦδε, ἔκτισεν ὁ Μαρῖνος Δάνδολος. Ποῖον δὲ ἦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Δανδόλου κτισθὲν κάστρον τῆς Ἄνδρου; Εἶνε τὸ μέχρι σήμερον λεγόμενον Μέσα Κάστρον τῆς Ἄνδρου ἤτοι τὸ ἐπὶ βράχου διὰ λιθίνης μονοτόξου γεφύρας συνδεόμενον μετὰ τῆς ξηρᾶς, τοῦ ὁποίου λείψανα σώζονται μέχρι σήμερον. Ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Δανδόλου κτισθὲν τοῦτο κάστρον δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ Κάστρο, ἢ Κάτω Κάστρο, ἢ Χώρα λεγόμετον. Ἰδὲ William Miller, Ἱστορία τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, 1204-1566, ἐν Ἀθήναις, 1909-1910, Τόμ. Β', σ. 339 ἑ. μεταφρ. Σπ. Λάμπρου. Ἐκ παρεξηγήσεως ἐνομίσθη ὅτι καὶ τὸ Κάτω Κάστρο τῆς Χώρας εἶνε βενετικὸν κτίσμα ἐνῷ τὸ Κάτω Κάστρο, ἢ Χώρα ἦτο βυζαντινὸν τεῖχος καὶ ὄχι βενετικόν. Ἐνετικὸν ἦτο μόνον τὸ Μέσα Κάστρο, ἢ μᾶλλον καὶ τοῦτο προϋπάρχον μόνον ἐπεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Δανδόλου. Διότι ἀφ' ἧς ἐπὶ βυζαντινῶν ἱδρύθη ἡ Χώρα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μόνον εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἠδύνατο νὰ δοθῇ ὡς εἰς πόλιν, ἐλέγετο καὶ Κάστρον τοῦ Ἐμπορίου. Τοῦτο δὲ λόγῳ ἀντιθέσεως πρὸς τὸ Μέσα Κάστρον τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ πολεμικὸν κάστρον· ἤτοι ἐξωπλισμένον πρὸς ἄμυναν διὰ τὰς ἀπὸ θαλάσσης ἐπιθέσεις. Χαρακτηριστικὸν χρονολογικὸν ὅριον τῆς σημασίας τῆς λέξεως ἡ Χώρα εἶνε ἡ ἐπιγραφὴ Σύρου, Inscript. Graec. Τόμ. ΙΒ', ἀριθ. 653, τῶν χρόνων τοῦ Πομπηΐου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγράφεται παραλλήλως ἡ πόλις τῶν Σιφνίων καὶ ἡ χώρα τῶν Σιφνίων. Τὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν ἐσημείωσα μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ Κάστρου Ἐμπορίου, τῆς νῦν Καλαμπάκας, καὶ τοῦ προστατεύοντος αὐτὴν πολεμικοῦ κάστρου τοῦ λεγομένου Παλαιοκάστρου. Ἰδὲ Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, ἐν περιοδ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. Κ', σ. 15 ἑ. Περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Νιμποριοῦ. Ἡ δὲ τείχισις τῆς πόλως Χώρας ἔγινε κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον.

Τὰ βυζαντινὰ μοναστήρια εἶνε πόλεις βυζαντιναὶ ἐν μικρογραφίᾳ. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα ὡς πρὸς ἐκεῖνα τὰ τείχη τῶν βυζαντινῶν πόλεων, ὡς τῆς Χώρας Ἄνδρου, ὅπου ταῦτα δὲν σώζονται, νὰ τὰ ἀναπαραστήσωμεν ἐκ τῶν δεδομένων τῶν σωζομένων βυζαντινῶν μονῶν. Πράγματι ἡ Χώρα τῆς Ἄνδρου κειμένη ἐπὶ γλώσσης γῆς, ἡ ὁποία προεκτείνετοι εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς Α. μεταξὺ τοῦ ὅρμου ὁ Νιμποριὸς καὶ τοῦ ὅρμου τοῦ Παραπορτιοῦ εἶχε περίβολον φρουριακόν, ἦτο δηλαδὴ ὠχυρωμένη διὰ τοῦτο καλουμένη Κάστρον, ἢ

βραδύτερον καὶ Κάτω Κάστρον. Ὁποῖόν τι ὅμως ἦτο ὁ φρουριανὸς αὐτὸς περίβολος τῆς Χώρας. Ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ βυζαντινὰ μοναστήρια. Τινὰ βυζαντινὰ μοναστηριακὰ τείχη δὲν ἴστανται μεμονωμένα ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ κτήρια, τὰ ὁποῖα προωρίζοντο νὰ προασπίζουν ἀπὸ ἐπιδρομὰς πολεμίων, ἀλλὰ χάριν οἰκονομίας χώρου καὶ οἰκονομίας ὑλικῶν, συνίστανται ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους πλειόνων περιφερειακῶν ἐν συνεχείᾳ μοναστηριακῶν κτισμάτων, οἱ ὁποῖοι οὕτω ἀποτελοῦν τὸν ἐξωτερικὸν φρουριακὸν περίβολον τῆς μονῆς, ὅπως εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἀθηνῶν τὸ Δαφνί, ὁ Ὅσιος Μελέτιος. Ἰδὲ Ἀναστ. Κ. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι, 1927, σ. 5 ἑ. Ὡσαύτως εἰς τὸ χωρίον Πυργὶ τῆς Χίου, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ ζωντανὸν τὸν βυζαντινὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, αἱ κατὰ τὴν παρυφὴν τῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου οἰκίαι εἶνε κτισμέναι ἐν ἀδιασπάστῳ συνεχιζομένῃ σειρᾷ, ἡ μία παρὰ τὴν ἄλλην, ὡς ἐν τῇ Χώρᾳ Ἄνδρου καὶ ἀποτελοῦν οὕτω τὸν φρουριακὸν περίβολον τοῦ ὠχυρωμένου βυζαντινοῦ χωρίου. Τὸ αὐτὸν βυζαντινὸν τρόπον τειχίσεως βλέπομεν εἰς τὴν Χώραν Ἄνδρου. Ὁ φρουριακὸς δηλ. τῆς Χώρας περίβολος δὲν ἦτο, ὅπως ἀλλαχοῦ, ἰδιαίτερον τεῖχος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠσφαλίζετο ἡ πόλις, ἀλλ' ἀπετελεῖτο κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν συνεχιζομένων περιφερειακῶν οἰκιῶν αἱ ὁποῖαι ἐσχημάτιζαν οὕτω τὸν περίβολον τῆς πόλεως. Ἡ κυριωτέρα πύλη τοῦ Κάστρου εἶνε ἡ πρὸς Δ. μέχρι σήμερον σωζομένη ἡ λεγομένη Πόρτα, ἢ Ὀξώπορτα. Μία δὲ παραπυλὶς πρὸς Ν. λέγεται τὸ Παραπόρτι ἐξ οὗ προσέλαβε καὶ ἡ περὶ αὐτὸ συνοικία τῆς Χώρας τὸ ὄνομα, καθ' ἃ τῶν μονῶν αἱ παραπυλίδες ἐκαλοῦντο ἐπὶ βυζαντινῶν· οὕτω Νικ. Χωνιάτης 698, 25 ἐκδ. Bonn. «κατὰ τὸ παραπόρτιον τῆς μονῆς τῆς Ὁδηγητρίας εἰσέρχονται»· Miklosich - Müller, Acta et Diplomata, medii aevi, Τόμ. Ε', σ. 377. Εὐκρινῶς φαίνεται ὁ τρόπος οὗτος τῆς τειχίσεως, ὡς ἀνωτέρω τὸν περιεγράψαμεν, εἰς τὸ σχεδιαγράφημα τῆς Χώρας Ἄνδρου τοῦ γάλλου περιηγητοῦ Jos. Tournefort, ἔτους 1700. Διὰ τοῦτο τὸ σχεδιογράφημα ἀποκτᾷ ἀποδεικτικὴν ἀξίαν. Τὴν αὐτὴν ὀχύρωσιν μὲ τὴν Χώραν Ἄνδρου ἔχει καὶ ἡ Χώρα τῆς Χίου, ὡς περιέγραψεν αὐτὴν ὁ ἄγγλος ἀρχαιολόγος F. W. Hasluck ἐν The Annual of the British School at Athens, Τόμ. ΙϚ', 1909—1910, London, σ. 140 ἑ. Ὁ Hasluck λέγει ὅτι τοῦ μὴ σωζομένου βυζαντιακοῦ περιβόλου, διότι μαρτυρεῖται ὑπὸ Ἄννης τῆς Κομνηνῆς, 7, 8, τῆς πόλεως Χίου πρὸς ἀναπαράστασιν εἶνε πιθανὸν ὅτι ἐσχηματίζετο ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς τῶν ἀλληλοσυνδεομένων περιφερειακῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, ὡς τοῦτο, λέγει παρατηρεῖται εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς πολλὰ χωρία τῆς

Χίου. Τῷ ὄντι ἐξ αὐτοψίας τὴν αὐτὴν ἀρχιτεκτονικὴν τειχίσεως διεπίστωσα εἰς τὸ Κάστρον Κιμώλου καὶ εἰς τὴν μονὴν Ὁσίου Μελετίου ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος. Ὁ δὲ Jerome Iustinian, τὸ 1606, σ. 21 περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῆς Χώρας Χίου, γράφει «τὸ κάστρον δὲν περιβάλλεται ἀπὸ τείχη· ἐν τούτοις δὲν παύει νὰ εἶνε καλῶς ὀχυρωμένον». Κατὰ τὴν γνώμην μου τοιαῦτα στοιχεῖα συγκεντρούμενα, περὶ τῆς πολιτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν βυζαντινῶν, τῆς ὁποίας ἡ μελέτη μέχρι τοῦδε εἶνε ἀτελής, ἀποβαίνουν σπουδαιότατα. Διότι καὶ τὸ τελευταῖον σύγγραμμα περὶ τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, Jean Ebersolt, Monuments d' Architecture Byzantine, Paris, 1934, ἐν σ. 90 εἶνε ἀνεπαρκές, περὶ τῆς ὀχυρώσεως τοιούτων κάστρων, ὡς τὸ τῆς Χώρας Ἄνδρου καὶ τῆς Χώρας Χίου καὶ τὸ τοῦ Πυργίου Χίου. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἐπιβιώσαντος μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος βυζαντινοῦ περιβόλου τῶν Ἀθηνῶν τὰ ἑξῆς ὁ Δ. Καμπούρογλου, Παλαιαὶ Ἀθῆναι, σ. 57, λέγει· μέχρι τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος αἱ Ἀθῆναι εἶχον μόνον ἐσωτερικὸν τεῖχος ἀποτελούμενον ἀπὸ τὰ σωζόμενα τμήματα ἀρχαίων, βυζαντινῶν καὶ φραγκικῶν οἰκήσεων καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς μανδροτοίχους τῶν οἰκιῶν. Δυστυχῶς λόγῳ τῆς καταρρεύσεως τῶν τοιούτων βυζαντινῶν τειχῶν πολύτιμοι καθίστανται αἱ σχετικαὶ περὶ βυζαντινῆς ὀχυρώσεως οἰαιδήποτε εἰδήσεις. Ἀποδεικτικὴν σημασίαν περὶ τῆς τειχίσεως τῆς Χώρας Ἄνδρου ἔχει ἡ περισωθεῖσα τοῦ περιβόλου πρὸς Β τοπωνυμία τὰ τειχιά. Διότι τὴν λ. τὸ τειχίον οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο ὄχι ἐπὶ τῶν τειχῶν πόλεως ἀλλ' ἐπὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ὡς ἐν Ἄνδρῳ. Οὕτω ὁ Θουκιδίδης ἐν 6,61 λέγει· τειχία καὶ οἰκίαι εἶργον (τῆς προελάσεως)· ἐπίσης ἐν 7, 81.

Κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον ἡ χωρογραφικὴ διαίρεσις τῆς νήσου, ἥτις δὲν παρεδόθη μὲν γραπτῶς ἀλλὰ διεσώθη μέχρι σήμερον ὑπὸ τῆς προφορικῆς παραδόσεως εἶνεν ὡς ἑξῆς. Ἡ νῆσος διῃρεῖτο εἰς τρία μεγάλα τμήματα τὴν Μέσην ἢ Μεσαρέαν, τὴν Ὀπίσω Μερέαν καὶ τὴν Ἔξω Μερέαν. Τὰ τρία ταῦτα τμήματα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ τρία σημερινὰ τοπωνύμια τῆς Ἄνδρου· ἡ Μεσαρέα, ὄχι τὸ χωρίον τὸ λεγόμενον σήμερον ἡ Μεσαρεά, ἡ Πίσω Μερέα ὄχι τὸ χωρίον τὸ λεγόμενον σήμερον ἡ Πίσω Μερέα Κορθίου καὶ ἡ Ἔξω Μερέα, ἢ ἁπλῶς Ἔξω. Ἡ τοιαύτη χωρογραφικὴ διαίρεσις τῆς νήσου ἔχει τὰ ἑξῆς χωρογραφικὰ ὅρια. Τὸ ὄρος Πέταλο κατέχον τὸ μέσον περίπου τῆς νήσου ἐτέθη ὡς βάσις εἰς τὴν ὁροθέτησιν τῆς Μέσης ἢ Μεσαρέας. Ἡ Μέση ἢ Μεσαρέα δηλ. ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ὄρους Πετάλου, ἀπὸ βορρᾶ, μέχρι τοῦ ὄρους οἱ Γερακόνες πρὸς νότον. Τοιαύτη χωρογραφικὴ διαίρεσις τῆς νήσου εἰς τρία τμήματα

δὲν ξαίρομεν ἂν κατάγεται ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, πρὸ τῆς ἐρημώσεως δηλ. τῆς Παλαιόπολης, καὶ ἂν ἐσυνεχίσθη αὖτη ἔστω καὶ μὲ ἄλλα ὀνόματα καὶ μεταγενεστέρως. Τὴν ἀνάγομεν ὅμως τοὐλάχιστον εἰς τὴν μεσαιωνικήν, ἡ βυζαντινὴν ἐποχήν, ἕνεκα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν τριῶν χωρογραφικῶν αὐτῆς τοπωνυμίων, ἕνεκα δηλ. τῶν λέξεων ἡ Μέση, ἢ ἡ Μεσαρὰ καὶ Μερά, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τὸν τύπον, ἡ Μεσαρέα, ἡ Μερέα εἶνε βυζαντιναί, καὶ ὄχι ἀρχαῖαι ἢ νεώτεραι. Πρὸς κατανόησιν τῆς τοιαύτης χωρογραφικῆς τῆς νήσου διαιρέσεως θὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς. Θὰ ἐρωτήσω ἐν πρώτοις· ἐπὶ τίνος ἐδάφους ἵσταντο ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὰ τρία χωρογραφικὰ τῆς Ἄνδρου βυζαντινὰ ὀνόματα; Διότι ἂς παρατηρήσωμεν πῶς προέκυψαν, ἀναλόγως πρὸς τὰ τρία χωρογραφικὰ τῆς Ἄνδρου ὀνόματα, τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα λ. χ. Πρόσθιαι Ἰνδίαι, Μετόπισθεν Ἰνδίαι, Προσθία Ἀσία; γερμανιστὶ Vorderindien, Hinterindien, Vorderasien; Ἐν πρώτοις Vorderasien, ἤτοι προσθία Ἀσία, ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων, τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τῆς ἠπείρου Ἀσίας μετὰ τῆς λεγομένης Μικρᾶς Ἀσίας, Ἀρμενίας, Περσίας, Συρίας, Παλαιστίνης, Μεσοποταμίας καὶ Ἀραβίας· ἐν στενοτέρᾳ δὲ ἐννοίᾳ ἡ Μικρὰ Ἀσία, Συρία καὶ Παλαιστίνη. Ὡσαύτως Ostindien, ἤτοι Ἀνατολικαὶ Ἰνδίαι ἐκλήθησαν ἐν Εὐρώπῃ αἱ δύο χερσόνησοι τῆς Ἀσίας αἱ Πρόσθιαι Ἰνδίαι καὶ αἱ μετόπισθεν Ἰνδίαι, μετὰ τῶν νήσων. Ἐν στενοτέρᾳ δὲ ἐννοίᾳ Πρόσθιαι Ἰνδίαι ἐκλήθη ἡ αὐτοκρατορία ἡ Βρεταννο-Ἰνδική, ἡ ἀγγλιστὶ πρὸ τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου λεγομένη Indian Empire Hinterindien δέ, ἤτοι Μετόπισθεν Ἰνδίαι ἐκλήθη ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν δύο Ἰνδικῶν χερσονήσων τῆς Ἀσίας, ἡ ὁριζομένη ἀπὸ Β. ὑπὸ τῆς Κίνας καὶ τοῦ Ἀσσάμ, ἀπὸ Δ. ὑπὸ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ μετὰ τοῦ κόλπου τῆς Βεγγάλης. Ἐκ τούτου βλέπομεν τί οἱ Εὐρωπαῖοι ὀνομάζουν Πρόσθιον καὶ τί Μετόπισθεν, καὶ πόσον τὸ πρόσθιον καὶ μετόπισθεν ἐμφανῶς ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτῶνται. Καὶ ὅτι οἱ δώσαντες τὰ γεωγραφικὰ ταῦτα ὀνόματα ἵσταντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὸν αὐτὸν λοιπὸν τρόπον ἐν Ἄνδρῳ εἶνε προφανὲς ὅτι οἱ δώσαντες τὰ τρία βυζαντινὰ χωρογραφικὰ ὀνόματα τῆς Ἄνδρου, ἢ τὸ βυζαντινὸν κράτος τὸ ὁποῖον θὰ καθώρισε τὴν τοιαύτην χωρογραφικὴν διαίρεσιν τῆς νήσου, ἵσταντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ τμήματος ἡ Μεσαρέα. Ἀπ' αὐτοῦ ὁρμώμενοι ἀπέβλεψαν καὶ ὠνόμασαν τὸ μὲν πρὸς βορρᾶν τοῦ Πετάλου τμῆμα Ἔξω Μερέα, σήμερον Ὄξω Μερὰ ἢ ἁπλῶς Ὄξω, ὡς ἐν Κιμώλῳ ἡ ἔξω τοῦ Κάστρου ὔπαιθρος καλεῖται Ὄξω Μερά, ἢ Ὀξοχή. Τὸ δὲ τμῆμα τῆς Ἄνδρου τὸ πρὸς νότον τοῦ ὄρους Γερακόνες καὶ πρὸς νότον τῆς

Μεσαρέας ὠνόμασαν Ὀπίσω Μερέα, σήμερον δὲ Πίσω Μερᾶ, ἢ ἐν μιᾷ λέξει ἡ Πισωμερᾶ. Διὰ τούτου νοοῦμεν ὁλόκληρον τὸ νοτιώτατον τμῆμα τῆς Ἄνδρου καὶ ὄχι τὸ χωρίον ἡ Πισωμερᾶ. Ἀνάλογον σχέσιν χωρογραφικὴν μεταξὺ Μεσαρέας καὶ ἄλλων τμημάτων τῆς νήσου Ἄνδρου εὑρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλας νήσους. Οὕτω ἐν Ἰκαρίᾳ τὸ τμῆμα τὸ λεγόμενον ἡ Μεσαρὲ ἀντίκειται πρὸς τὸ τμῆμα τὸ λεγόμενον ἡ Πέρα Μαρὲ=Πέρα Μερᾶ· ἐν Παξοῖς τὸ τμῆμα τῆς νήσου τὸ λεγόμενον ἡ Περαταρᾶ, τὸ ὁποῖον βεβαίως σημαίνει ἡ Πέρα Μερᾶ, ἀντίκειται πρὸς τὸ τμῆμα τὸ λεγόμενον ἡ Μεσαρᾶ, ἡ ὁποία σημαίνει τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου Παξῶν, τὰ μέσα μέρη αὐτῆς. Καὶ ἐν Ἰκαρίᾳ δηλ. καὶ ἐν Παξοῖς ἡ Μεσαρέα εἶνε ὅρος γεωγραφικὸς τῶν νήσων τούτων. Ὡσαύτως εἰς τὴν νῆσον Ἀμοργὸν εὑρίσκω τμῆμα τῆς νήσου ἄλλοτε καλούμενον ἡ Μεσαρέα, ὄνομα τὸ ὁποῖον ἐξέλιπε σήμερον, ἔτι δὲ τὴν Κάτω Μερᾶν, ὡς λέγεται σήμερον ὅλον τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς νήσου, ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ καὶ πέραν καὶ τὴν Ἀπάνω Μερέαν, ὄνομα τὸ ὁποῖον ἐξέλιπε σήμερον ἀλλὰ διεσώθη εἰς τὰς γραπτὰς πηγάς, δηλοῖ δὲ τὸ τμῆμα τὸ ὁποῖον σήμερον λέγεται ἡ Γιάλη, ἤτοι Αἰγιάλη. Ἰδὲ Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Ἀμοργός, ἐν Ἀθήναις, 1918, σ. 96. Κατὰ τὸν αὐτὸν λοιπὸν τρόπον ἔγινεν ἡ χωρογραφικὴ διαίρεσις τῶν νήσων Ἄνδρου, Ἰκαρίας, Παξῶν, Ἀμοργοῦ, ἔτι δὲ καὶ Κρήτης, Κύπρου, Σύρου, διὰ τῆς λέξεως ἡ Μεσαρέα· τοῦτο δὲ πιθανῶς διὰ φορολογικοὺς λόγους.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα τῆς βυζαντινῆς χωρογραφικῆς διαιρέσεως τῆς νήσου Ἄνδρου εἰς τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους ἠλλοιώθησαν διὰ λόγους ἱστορικούς. Οὕτω τὸ βόρειον τμῆμα τῆς νήσου ἡ Ἔξω Μερέα ἀπὸ τῆς ἐποικίσεως αὐτοῦ δι' Ἀλβανῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ις' αἰῶνος μετονομάζεται εἰς ἡ Ἀρβανιτᾶ, ἢ Ἀρβανιτοχώρια, ἢ τὸ Γαυρειό, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπεξετάθη εἰς ὁλόκληρον τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς νήσου. Ἡ Μεσαρέα ἐξ ἄλλου ἐξέλιπε. Τὸ ὄνομα αὐτῆς περιωρίσθη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ σημερινοῦ χωρίου ἡ Μεσαρᾶ. Ἀντ' ἐκείνης ἐμφανίζονται τὰ ὀνόματα τοῦ Κάτω Κάστρο, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὄχι μόνον τοῦ βυζαντινοῦ φρουρίου, ἤτοι τῆς ὠχυρωμένης Χώρας, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς βυζαντινῆς Μεσαρέας. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Κάτω Κάστρου πρὸς τὸ Ἀπάνω Κάστρο, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους σημαίνει ὁλόκληρον τὴν Ὀπίσω Μερέαν· καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ὀνόματος οἱ Κατωκαστριανοὶ πρὸς τοὺς οἱ Ἀπανωκαστριανοὶ=ὁ πληθυσμὸς ὅλης τῆς περιοχῆς Κορθίου, ἤτοι τῆς βυζαντινῆς Ὀπίσω Μερέας ὁλοκλήρου. Τέλος ἀντὶ τῆς βυζαντινῆς Ὀπίσω Μερέας ἐμφανίζεται τὸ μεταβυζαντινὸν ὄνομα τὸ Ἀπάνω Κάστρο, ὅπερ δηλοῖ ὄχι μό-

νον τὸ ἐνετικὸν φρούριον Κορθίου, τὸ Παλαιόκαστρο, ἢ τῆς Γριᾶς τὸ Κάστρο καλούμενον, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τῆς βυζαντινῆς Ὀπίσω Μερέας. Ἔτι τὸ ὄνομα τὸ Κόρθι, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὄχι μόνον τὸ χωρίον Κόρθι, ἀλλὰ κατ' ἐπέκτασιν καὶ ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν τῆς βυζαντινῆς Ὀπίσω Μερέας. Ὡσαύτως τὰ ὀνόματα ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ νοτιωτάτου τούτου τμήματος τῆς νήσου, οἱ Κορθιανοί, ἢ ἄλλως οἱ Ἀπανωκαστριανοί. Ἐκλιπόντος τοῦ ὀνόματος ἡ Ὀπίσω Μερέα περιωρίσθη τοῦτο εἰς τὸ ὄνομα χωρίου τῆς περιοχῆς ταύτης κληθέντος ἡ Πίσω Μερέ. Πᾶσαι δ' αἱ τοιαῦται μεταβολαὶ τῶν ὀνομάτων οὐδὲν ἄλλο σημαίνουν, ἢ ὅτι νέα ἱστορικὰ γεγονότα περιήγαγον εἰς λήθην τὰ παλαιότερα ὀνόματα καὶ ἐδημιούργησαν νέα ὀνόματα ἐξυπηρετικὰ τῶν νέων ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας τῶν Ἀνδρίων.

Πλὴν ὅμως τῶν τριῶν χωρογραφικῶν ὀνομάτων τῆς νήσου περιῆλθον εἰς ἡμᾶς καὶ ἄλλα ὀνόματα περιοχῶν τῆς νήσου καταγόμενα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἢ τοὺς βυζαντινούς. Ὅπως εἶνε τὰ ὀνόματα τῶν ἑξῆς περιοχῶν· τὸ Μακροτάνταλο, ὁ Ἀμόλοχος, ἡ Κατάκοιλο, ἡ Ζαγορά, οἱ Γερακόνες. Δὲν ἀναγράφω ἐνταῦθα τὰ προϊστορικὰ ὀνόματα περιοχῶν τῆς Ἄνδρου, περὶ τῶν ὁποίων θὰ διαλάβω εἰς τὸν τελευταῖον, τέταρτον τόμον τοῦ παρόντος ἔργου μου. Τώρα ὅμως θὰ ἐξετάσω πῶς ἑρμηνεύεται ὁ περιορισμός, ἢ στένευσις τῶν ὡς ἄνω τοπωνυμίων ἢ ἡ ἐπέκτασις αὐτῶν· ὅπως τῶν τοπονυμίων ἡ Μεσαρεά, ἡ Πίσω Μερέ, τὸ Κάτω Κάστρο, τὸ Ἀπάνω Κάστρο, τὸ Γαυρειὸ κ. λ. Κατὰ τοὺς Whitney καὶ Jolly, Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς συγκριτικῆς γλωσσικῆς, μεταφρ. Γ. Ν. Χατζηδάκη, ἐν Ἀθήναις, 1894, σ. 173 ἑ. τὰ δύο κύρια εἴδη τῆς ὀνοματοθεσίας εἶνε ὁ περιορισμὸς καὶ ἡ εἰδίκευσις γενικῶν ἐκφράσεων· ἐξ ἄλλου ἡ ἐπέκτασις καὶ καθολίκευσις εἰδικῶν ἐκφράσεων. Ἐξαίρομεν δηλαδὴ μίαν τῶν οὐσιωδῶν, ἢ καὶ ἐπουσιωδῶν ἰδιοτήτων λέξεως, εἰδικεύοντες οὕτω καὶ περιορίζοντες αὐτήν. Ὅπως διὰ τῆς εἰδικεύσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ὀνομάτων ἡ Μεσαρέα, ἡ Ὀπίσω Μερέα, ἔγιναν τὰ ὀνόματα τῶν σημερινῶν χωρίων ἡ Μεσαρέ, ἡ Πίσω Μερέ. Ἡ συνάπτομεν τὴν ὀνομαστέαν ἔννοιαν διὰ σημασιολογικοῦ τινος δεσμοῦ πρὸς ἄλλην τινὰ λέξιν ὁμοίας περίπου σημασίας καὶ ἐπεκτείνομεν τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Ὅπως διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς χρήσεως τῶν ὀνομάτων τὸ Κάτω Κάστρο, τὸ Ἀπάνω Κάστρο, τὸ Κόρθι, τὸ Γαυρειό, ὠνομάσθη ὁλόκληρον τὸ τμῆμα Μεσαρέας, Κάτω Κάστρο, τὸ τῆς Ὀπίσω Μερέας Ἀπάνω Κάστρο, τὸ τμῆμα ὅλης τῆς βυζαντινῆς Ὀπίσω

Μερέας ὠνομάσθη Κόρθι καὶ τὸ τῆς Ἔξω Μερέας ὠνομάσθη Γαυρειό.

Ἂς ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος πῶς συνοικίσθησαν ἐν Ἄνδρῳ τὰ χωριὰ καὶ ἀπὸ ποίας ἐποχῆς κατάγονται. Τὸ θέμα τοῦτο ἔχω ἐξετάσει ἐπὶ ἄλλων νήσων τῆς Κιμώλου, Σύρου, Μυκόνου, Σερίφου, Σίφνου καὶ Ἀμοργοῦ. Ἐπαναλαμβάνω δ' ἐνταῦθα ὅσα ἔγραψα εἰς τὸ βιβλίον μου περὶ Κιμώλου, Αὐτόθ. σ. 103 ἑ., μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι τὸ κύτταρον τοῦ σημερινοῦ χωρίου τῆς Ἄνδρου ὑπῆρξε τὸ κελλὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη τὸ χωριό.

Καὶ ἡ νῆσος Κίμωλος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο μονόπολις, ὡς ἡ νῆσος Ἄνδρος καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ σήμερον δὲν ἔχει χωρία ἔξω τῆς κωμοπόλεως τοῦ Κάστρου. Πᾶσα δὲ ἡ ἔξω τοῦ Κάστρου τούτου ὔπαιθρος χώρα καλεῖται Ὄξω Μερὰ ἢ Ὀξοχή. Πολλαχοῦ τῆς νήσου συναντῶμεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Κυκλάδων, μονήρεις ἀγροτικοὺς οἰκίσκους ὅπου διαμένουσιν οἱ ἐκ τοῦ Κάστρου κατὰ τὸν χρόνον τῶν γεωργικῶν των ἐργασιῶν, τοὺς καλουμένους ἐν Κιμώλῳ θεμωνιές, ἐν Μυκόνῳ δὲ χωριά, ἔνθα διεσώθη ἡ ἀρχαία σημασία τῆς λέξεως=ἀγρός, ἐν δὲ τῇ Ἄνδρῳ κελλιά. Οὗτοι μέχρι τοῦδε κατὰ τὸν χρόνον τῶν γεωργικῶν των ἐργασιῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι τὴν νύκτα νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸ Κάστρον, χάριν ἀσφαλείας. Ἐνιαχοῦ δύο ἢ τρεῖς θεμωνιές, ἢ ἐν Ἄνδρῳ δύο ἢ τρία κελλιά, δίδουν ἔννοιαν τοῦ πῶς ἐδημιουργήθησαν τὰ σύγχρονα χωρία τῶν νήσων. Κατ' ἀρχὰς δηλ. μόνον δύο, τρεῖς γεωργοὶ τῶν παρακειμένων ἀγρῶν ἔκτιζαν τὰς θημωνίας, ἢ τὰ κελλιὰ εἴς τινα περιοχήν· σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως καὶ ἄλλοι ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ ἔχοντες τοὺς ἀγρούς των ἔκτιζαν νέας θημωνίας, ἢ κελλιά, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἀρχικὸς διπλοῦς ἢ τριπλοῦς προσωρινὸς συνοικισμός, λαμβάνει μορφὴν πολλαπλοῦ μονίμου συνοικισμοῦ, τοῦ γνωστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς ἐσχατιά, παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις ὡς χωριό. Εἷς τινας τῷ ὄντι τῶν Κυκλάδων εὗρον συνυπαρχούσας ἀμφοτέρας τὰς μορφὰς τῶν ἁπλῶν καὶ πολλαπλῶν συνοικισμῶν καὶ ἠδυνήθην νὰ παρατηρήσω τὴν ἐξέλιξιν τῶν δευτέρων ἐκ τῶν πρώτων. Οὕτως ἐν Σύρῳ. Ἰδὲ Ἰ. Κ. Βογιατζίδην ἐν Λεξικογραφ. Ἀρχείῳ, Τόμ. Ϛ', σ. 147 ἑ.

Τὴν ἀσφαλῆ δὲ ταύτην διανυκτέρευσιν τῶν γεωργῶν ἔξω τοῦ ὠχυρωμένου κάστρου ἐνέπνευσεν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀφ' ὅτου παρελθούσης τῆς πειρατείας, τῶν δεινῶν χρόνων φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας, ἐπανῆλθε τὸ 1828 εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐλευθερία. Τοιουτοτρόπως κατὰ μικρὸν ἀδεέστεροι γινόμενοι οἱ νησιῶται ἐξήρχοντο τῶν ὠχυρωμένων κάστρων καὶ μακρὰν αὐτῶν ἤρχι-

σαν νὰ ἱδρύουν, ἀσχέτως πρὸς προϋπαρξάσας ἑκασταχοῦ ἀρχαίας ἐσχατιάς, ἀγροκατοικίας, ἐξ αὐτῶν δὲ χωρία. Τοιαύτας ἀγροκατοικίας ἢ χωρία εὗρον καὶ ἐν Μυκόνῳ, Σερίφῳ, Σίφνῳ, Ἀμοργῷ. Ὅπως λοιπὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πληθυσμοὶ ἐν ἀτειχίστοις κώμαις οἰκοῦντες πρότερον, μετενάστευον χάριν ἀσφαλείας συνοικιζόμενοι εἰς πόλεις, ἃς ἐτείχιζον, ἰδὲ G Busolt, die Griech. Staats-und Rechts Altertümer, ἔκδ. Β′, 1892, σ. 23, 24, ἀντιστρόφως τώρα, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἤτοι τὸν ΙΘ′ αἰῶνα, ἐκ τῆς συνειδήσεως τῆς πλήρους ἀσφαλείας ἀπὸ θαλάσσης, ἣν συνεπήγαγεν ἡ ἐθνικὴ ἐλευθερία, ἐξοικίζονται οἱ νησιῶται ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν ὠχυρωμένων αὐτῶν πόλεων δηλ. τῶν λεγομένων κάστρων, ὡς ἐν Κιμώλῳ, Σύρῳ, Σερίφῳ, Σίφνῳ, Ἀμοργῷ, Μυκόνῳ, ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν. Κατὰ ταῦτα, ὅσα χωρία τῆς νήσου Ἄνδρου δὲν ἦσαν ἀποδεδειγμένως ἀρχαῖαι ἐσχατιαί, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἐν ὥρᾳ κινδύνου, ὡς πολέμου ἢ πειρατείας, κατέφευγον εἰς τὴν ὠχυρωμένην πόλιν τῆς Ἄνδρου τὴν νῦν Παλαιόπολη πρὸς σωτηρίαν των, ἢ λόγῳ τῆς ἀποστάσεως εἰς διαμέσους πύργους, ἢ ὅσα χωρία δὲν εἶνε ἀποδεδειγμένως βυζαντινά, ἢ μεταβυζαντινὰ εἶνε συνοικισμοὶ συνοικισθέντες ἀπὸ τοῦ ΙΘ′ αἰῶνος καὶ ἑξῆς. Καὶ ὧδε, οἱ νεώτατοι, δὲν εἶνε κατ' ἀριθμὸν οἱ περισσότεροι, διότι πολλοὶ νεώτεροι συνοικισμοὶ ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῶν ἄλλοτε ἀρχαίων, ἢ βυζαντινῶν, ἢ μεταβυζαντινῶν. Ἡ μελέτη μου αὕτη θὰ μᾶς διευκολύνῃ νὰ καθορίσωμεν ποῖα εἶνε τὰ νέα χωρία τῆς νήσου καὶ ποῖα ἦσαν τὰ ἀρχαῖα καὶ βυζαντινά, ἢ μεταβυζαντινά.

Διότι ἐν Ἄνδρῳ κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας δὲν ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται τὸ καθεστὼς τῶν ἐσχατιῶν. Ὁ ἀρχαῖος Σχολιαστὴς εἰς Αἰσχίνου σ. 13 Ἐσχατιὰν Σφηττοῖ, λέγει ὅτι ἐσχατιαὶ ἐκαλοῦντο τὰ ὅμορα εἰς ὄρη ἢ τὴν θάλασσαν πέρατα τῶν ἀγρῶν· ἴδε Bekker, Lex. rhetor. 256, 30. Τοῦτο σημαίνει ὅτι αἱ ἐσχατιαὶ ἦσαν ἀγροκτήματα μακρὰν τῶν πόλεων εἰς τὰ πέρατα κάθε περιοχῆς, ὡς εἶνε τὰ σημερινὰ χωριά. Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐσχατιῶν τῶν Κυκλάδων νήσων ἰδὲ Fr. Hiller von Gaertringen Inscriptiones Graecae, Τόμ. ΙΒ′, Μέρ. Β.′Οτι ἀνέκαθεν ἐν Ἄνδρῳ ὑφίστατο τὸ καθεστὼς τῶν ἐσχατιῶν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κατεσπαρμένων εἰς τὴν νῆσον, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ βόρειον τμῆμα αὐτῆς, ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν συνοικισμῶν. Τοὺς συνοικισμοὺς τούτους ἐπροστάτευαν τείχη καὶ πύργοι διὰ νὰ καταφεύγουν οἱ ἀγρόται ἐντὸς αὐτῶν. Κατὰ τὸν πίνακα τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Δημ. Πασχάλη, ἰδ. σ. 244 ἑ., ἓξ λείψανα προϊστορικῶν κυκλωπείων τειχῶν ἐσημείωσα· τὰ τῆς θέσεως ἡ Σκουρελιὰ νοτίως Παλαιουπόλεως, τὰ τῆς θέσεως Κάτω Γειτονιὰ Κοχύλου, τὰ τῆς θέσεως

τὸ Ἑλληνικὸ χωρίου Καππαρᾶς, τὰ τῆς θέσεως ἡ Πανδουκειά πρὸς νότον Παλαιουπόλεως, τὰ τῆς θέσεως ἡ Γιάννουλλα κάτωθι μονῆς Ἁγίας· καὶ εἰς θέσιν τὸ Μακροτείχι παρὰ τὸ Μπατσί.

Ἀρχαῖα τείχη ἐσημείωσα· 1) Εἰς τὸ χωρίον ἡ Κτατάκοιλο. 2) Εἰς περιοχὴν χωρίου τὸ Βαρίδι, εἰς θέσιν ὁ Πύργος. 3) Εἰς περιοχὴν χωρίου ὁ Φελλὸς ἢ Θελλός, εἰς θέσιν ἡ Βαρσαμιά. 4) χωρίου Φελλοῦ, εἰς θέσιν ἡ Γοράντζα. 5) Ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ ἡ Τσούκα εἰς θέσιν ὁ Ξερόκαμπος Γαυρείου. 6) Εἰς περιοχὴν Μακροταντάλου, ἐν θέσει τὸ Καμινάκι. 7) Εἰς περιοχὴν τὰ Τένη, ἐν θέσει ἡ Καμάριζα. 8) Αὐτόθι, ἐν θέσει ἡ Σακκίστρα. 9) Εἰς τὸ ὄρος ἡ Πλούσκα πρὸς τὴν ῥάχιν του. 10) Εἰς τὸ ὄρος ἡ Τσούκα τῆς περιοχῆς Κυπρί. 11) Εἰς θέσιν Φιέριζα.

Ἀρχαίους πύργους πλὴν τοῦ πολὺ γνωστοῦ, τοῦ πολλάκις περιγραφέντος καὶ ἀπεικονισθέντος τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἐσημείωσα· 1) εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Παλαιοκάστρου Κορθίου, 2) εἰς θέσιν ἡ Γιάννουλλα, κάτω τῆς μονῆς Ἁγίας, 3) εἰς θέσιν ἁγία Τριάς, ἐγγὺς τῆς μονῆς Ἁγίας, 4) εἰς θέσιν τὸ Καστρὶ ἔνθα ὁ Φανὸς Γαυρείου, 5) περιοχῆς ὄρους ἡ Πλούσκα εἰς θέσιν Γκάλμι, 6) εἰς θέσιν τὸ Κυπρὶ Μονῆς Ἁγίας, 7) εἰς θέσιν ἡ Λιχάδα, 8) εἰς θέσιν ἡ Ξυλοκαρίδα παρὰ τὸ Λύκειο, 9) εἰς περιοχὴν Μακροταντάλου, ἐντὸς τοῦ κόλπου Μακροταντάλου, ἐπὶ βραχώδους εἰς τὴν θάλασσαν προεκτάσεως. 10) Εἰς Ζαγορὰν πύργος κατερριμένος εἰς ἔδαφος.

Μεσαιωνικὰ κάστρα κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆς νήσου, πλὴν τῶν γνωστῶν Κάτω Κάστρο, Ἀπάνω Κάστρο σημειώνω τά. 1) εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Ταρσανᾶ, παρὰ τὸ Λύκειο, 2) ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν Φάρον τῆς Φάσσας ὁδοῦ, ΒΔ τῆς νήσου, 3) εἰς θέσιν τὸ Καστρί, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, Γαυρείου. 4) παρὰ τὸ χωρίον οἱ Γίδες, εἰς θέσιν Σκίμπη Καστελλάκι, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ. Παρ' αὐτὸ καὶ ἕτερον κάστρον. 5) Εἰς χωρ. Βαρίδι ἐπὶ τοῦ λόφου τὸ Βρυόκαστρο.

Πύργους δὲ μεσαιωνικοὺς σημειώνω τούς· 1) εἰς θέσιν ἡ Στοιχειωμένη Κατακοίλου, ὅπου ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ πύργου. 2) εἰς θέσιν Γκάλμι τοῦ ὄρους Πλούσκα. 3) ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Μακροταντάλου, ἐπὶ τῆς βραχώδους εἰς τὴν θάλασσαν προεκτάσεως. 4) Εἰς Κόκκινο ἐντὸς δάσους. Οὕτω ἡ νῆσος Ἄνδρος ἐμφανίζεται διὰ μέσου τῶν αἰώνων καλῶς ὠχυρωμένη, ἔχουσα δηλ. ἐσχατιὰς προστατευομένας ὑπὸ τειχῶν, κάστρων καὶ αὐτοτελῶν πύργων. Ποῖα ἦσαν λοιπὸν τὰ ἀρχαῖα, τὰ βυζαντινά, τὰ μεταβυζαντινὰ καὶ νέα χωρία τῆς Ἄνδρου;

Τοῦτο καθορίζεται ἐκ τῶν σωζομένων ἐκασταχοῦ λειψάνων, ἀνευρισκομένων εἰς ἀνασκαφὴν ἢ ἐκσκαφήν· ἔτι δὲ ἐκ τῶν διασω-

θέντων ἕως σήμερα ἀρχαίων τοπωνυμίων, τὰ ὁποῖα δηλ. ἔπλασαν οἱ ἀρχαῖοι Ἄνδριοι πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν των, ἢ τῶν βυζαντινῶν, ἢ τῶν μεταβυζαντινῶν, τὰ ὁποῖα ἔπλασαν οἱ βυζαντινοί, ἢ οἱ μεταβυζαντινοὶ Ἄνδριοι. Ἡ χρονολογία τῆς πλάσεως εἶνε σημαντική.

Ὁ Δημ. Πασχάλης εἴτε ἐξ αὐτοψίας, εἴτε ἐκ πληροφοριῶν τὰς ὁποίας τοῦ μετέδιδαν χωρικοί, ἀπὸ διάφορα σημεῖα τῆς νήσου περισυνέλεξεν εἰδήσεις τὰς ὁποίας κατεχώρισεν εἰς τὸ ΙϚ' κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του Ἡ Ἄνδρος, ἐν Ἀθήναις, 1925, Τόμ. Α' σ. 554–619, περὶ τῶν καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον σωζομένων ἀρχαιοτήτων, ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν. Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἀρχαιοτήτων ἀποβαίνει πολλαχῶς χρήσιμος διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς νήσου καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐπίσης θὰ ἔχῃ μεγάλην χρησιμότητα. Ὁ ἴδιος γράφει ἐν σ. 584 ἑ. «Πλὴν τῆς Παλαιοπόλεως καί ἀλλαχοῦ τῆς νήσου ὑπάρχουσι καὶ ὀσημέραι ἀνευρίσκονται ἀρχαιότητες... διότι ἡ Ἄνδρος τὸ πάλαι, ἐκτὸς τῆς γνωστῆς ἡμῖν τετειχισμένης πόλεως, δὲν ἐστερεῖτο πάντως καὶ ἄλλων πολισμάτων καὶ κωμῶν, τῶν ὁποίων πολλαχοῦ ἀναφαίνονται λείψανα καὶ ἴχνη, εἰ καὶ οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐγένετο συστηματικὴ πρὸς τοῦτο ἔρευνα».

Τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἐποικίσεως τῆς νήσου κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας εἶνε σημαντικώτατον, διὰ τὴν ἀκριβῆ ἔκθεσιν τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε δὲν ἔχουν γίνει συστηματικαὶ ἐν Ἄνδρῳ ἀνασκαφαί, ἡ λύσις τοῦ ζητήματος εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος προσωρινή. Στηρίζεται δηλ. μόνον εἰς εὑρήματα τυχαίως ὑπὸ χωρικῶν ἐκσκαφέντα· ἐξ ἄλλου εἰς τὰ περισωθέντα διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα οὕτω ἐπέχουν θέσιν ἐπιγραφῶν.

Ἐνῶ δὲ τῆς παρακειμένης νήσου Κέας, τῆς πόλεως αὐτῆς Καρθαίας, διεσώθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διὰ τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, περὶ τὰ 32 ὀνόματα ἀρχαίων χωρίων (pagi) αὐτῆς, ὡς ἐν Ἀλαδηῖ, ἐν Βισθαΐδι, ἐν Διδύμοις, ἐν Ἐρινῷ, ἐν Ἰπνοῖς κ. ο. κ. Καὶ τῆς παρακειμένης ἐπίσης νήσου Τήνου διεσώθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὀνόματα χωρίων (vici) δεκαπέντε, ὡς ἐν Αἰσίλει, ἐν Ἐλαιοῦντι, ἐν Ἠρίστῳ, ἐν Πανόρμῳ, ἐν Σίχνει κ. ο. κ. Τῆς νήσου Ἄνδρου οὐδενὸς ἀρχαίου χωρίου διεσώθη τὸ ὄνομα, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν, ἢ ἄλλων γραπτῶν πηγῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀναζήτησις εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν τῆς σήμερον ἀρχαίων τοπωνυμικῶν καταλοίπων ἀποκτᾷ τὴν ἁρμόζουσαν σημασίαν. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστευθῇ ὅτι ἡ Ἄνδρος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν εἶχε χωρία, ἀφοῦ μόνον ἡ πόλις Καρθαία τῆς Κέας εἶχε περὶ τὰ 32 χωρία. Τὸν πίνακα

λοιπὸν τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Ἄνδρου, τὸν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Δημ. Πασχάλη, χρησιμοποιῶ εἰς ἀναζήτησιν τῶν ἀρχαίων τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν χωρίων τῆς νήσου. Οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς :

Α' Ἐν τῇ Βορείῳ Ἄνδρῳ

Ὑπὲρ τὸ χωρίον ἡ Κατάκοιλο κεῖται τὸ λεγόμενον Βρυόκαστρο. Λείψανα δύο ἀρχαίων τειχῶν. Αὐτόθι ἐν θέσει Λαυρειὲς ἀρχαῖον μεταλλεῖον. Ἐν θέσει Μαλαχᾶ λείψανα μεσαιωνικοῦ συνοικισμοῦ ὡς καὶ ἐν τῇ παρακειμένῃ Μελτινάδᾳ. Αὐτόθι ἐν Στοιχειωμένῃ λείψανα ἐπίσης μεσαιωνικά. Αὐτόθι ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μεσαιωνικοῦ πύργου. Αὐτόθι ἐν θέσει Σταυρὸς ἀρχαία κάμινος ἀγγειοπλαστίας.

Ἐν θέσει ἡ Γιάννουλλα, ἐντὸς παραλιακοῦ ἀγροῦ, κάτω τῆς μονῆς Ἁγίας, σώζεται τμῆμα κυκλωπείου τείχους, ὡς καὶ θεμέλια ἀρχαίου πύργου. Ἔτι δὲ εὑρέθησαν νομίσματα ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκά.

Ἐν θέσει τὸ Μακροτείχι παρὰ τὸ Μπατσί, τμῆμα κυκλωπείου τείχους ἐντὸς τῆς κοιλάδος λεγομένης τὸ Λύκειο. Αὐτόθι καὶ κτίσματα βυζαντινά, λουτρά, τάφοι. Ὡς καὶ ἴχνη πρὸς τὴν θάλασσαν λιμενοβραχίονος.

Εἰς θέσιν Φουφούνα κάμπος πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Μπατσῆ, ἐρείπια βυζαντινά. Ἡ ῥάχις καλεῖται Τσούκα Πύργου.

Εἰς θέσιν ἁγία Τριάς, ἐγγὺς τῆς μονῆς Ἁγίας, λείψανα ἀρχαῖα, ἀγγεῖα. Ἴχνη ὑδραγωγείου καὶ ἐρείπια πύργου.

Παρὰ τὸν ὅρμον ἡ Βόρη πολλοὶ ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων. Παρὰ δὲ τὸν ἅγιον Γεώργιον τῆς Βόρης, ἀρχαῖοι λαξευτοὶ τάφοι.

Εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Ταρσανᾶ, εἰς ἀπόστασιν 15' ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Λυκείου εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐνοικοδομημένα ἐξ ἀρχαίων μάρμαρα. Ὑπὸ δὲ τὸν ναὸν τεῖχος βυζαντινόν. Ἐνταῦθα εὑρέθη ἡ ἐπιγραφὴ Ἑρμογένους, Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, Ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἄνδρου, ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1911, σ. 74 ἀριθ. 19 ὡς καὶ μαρμάρινον θωράκιον.

Εἰς τὸν ὅρμον Φοῦρνοι κάτω τοῦ χωρίου ἅγιος Πέτρος διενηργεῖτο ἐκκαμίνευσις, ὡς τὸ ὄνομα δηλοῖ, μεταλλευμάτων ἐκ τοῦ μεταλλείου τοῦ ἁγ. Πέτρου.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου τὸ Βαρίδι, εἰς τὴν θέσιν Ζόρκος, λόφος καλεῖται Βρυόκαστρο καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἴχνη μεσαιωνικοῦ φρουρίου. Ἐν θέσει ἐπίσης τοῦ Ἀγγελῆ συντρίμματα ἀρχαίων ἀγγείων. Εἰς θέσιν τὸ Πόρι ἀρχαῖοι τάφοι, ὅπου κτερίσματα ἐξ ἀγγείων καὶ

ἄλλα. Αὐτόθι ἐν θέσει Πύργος ἀρχαῖον ἑλληνικὸν τεῖχος. Ἐν θέσει Ἑλληνικὸ ἢ Φιέριζα ἐρείπια παλαιοῦ ναοῦ, ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ὄστρακα ἀγγείων. Ἐν θέσει τὰ Κούντουρα ἀρχαῖον λατομεῖον. Αὐτόθι τὸ Μικρογιάλι. Τοῦτο εἶνε αἰγιαλὸς ὑπὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον. Ἐπ' αὐτοῦ ἴχνη προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ἤτοι τεμάχια πελέκεων τῆς λιθίνης ἐποχῆς ὡς καὶ ὄστρακα ἀγγείων.

Ἐν θέσει ἡ Βαρσαμιὰ κατὰ τὴν περιοχὴν χωρίου Φελλοῦ ἀκρόπολις περιβαλλομένη ὑπὸ ἀρχαίου τείχους. Ἐπ' αὐτοῦ ναΐσκοι Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἀνεγερθέντες ὑπὸ τῆς μονῆς Ἁγίας τῆς ὁποίας ἡ Βαρσαμιὰ εἶνε μετόχι. Πολλαχοῦ ἐνταῦθα ὄστρακα ἀγγείων.

Ἔναντι τῆς Βαρσαμιᾶς ἡ θέσις ἡ Τροχαλιὰ μετ' ἀρχαίου λατομείου μαρμάρων. Παρὰ δὲ τὴν Βαρσαμιὰν θέσις τὸ Ἑλληνικό, ὅπου λείψανα ἀρχαίου οἰκοδομήματος, καὶ ὄστρακα ἀγγείων ἀρχαίων.

Εἰς θέσιν ἡ Γοράντζα χωρίου Φελλοῦ μεσαιωνικὰ λείψανα. Κατ' ἐπιχώριον παράδοσιν ἐδῶ ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος Φελλός. Αὐτόθι ἀρχαῖον τεῖχος καλούμενον Ἑλληνικό. Αὐτόθι παρεκκλήσιον, μετόχι τῆς μονῆς Ἁγίας, τοῦ ἁγίου Ματθαίου ἀνεγερθὲν ἐπὶ ἀρχαίων ἐρειπίων.

Εἰς περιοχὴν χωρίου Ἀπροβάτου, ἐν θέσει Ἑλληνικὸ τοῦ Μάκολα, λείψανα ἀρχαίων κτηρίων καὶ ὄστρακα ἀγγείων. Εἰς θέσιν Κούτση Ἀπροβάτου ἀρχαῖα λείψανα. Αὐτόθι εἰς θέσιν Πουλημένη ἁγίου Νικολάου Ἀπροβάτου ἀρχαῖα λείψανα. Αὐτόθι εἰς Ῥιζώματα λείψανα κτηρίων καὶ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων,

Εἰς χωρίον Ἀπάνω Γαύρειο ἴχνη ἀρχαίου συνοικισμοῦ.

Κάτω τοῦ χωρίου Ἅγιος Πέτρος εἰς τὴν παραλίαν ἀνευρέθησαν ἀρχαῖα νομίσματα καὶ κιονόκρανον δωρικόν.

Εἰς τὸ χωρίον οἱ Μπαλαῖοι τεμάχιον μαρμαρίνου ἀγάλματος γυναικὸς καὶ μαρμαρίνη βάσις τραπέζης ἀρχαίας.

Εἰς θέσιν τὸ Λουτρὸ τοῦ Ξεροκάμπου Γαυρείου παρὰ τὴν παραλίαν ἀνευρέθη ψηφιδωτὸν ἀρχαίου βαλανείου. Ἐπίσης καὶ νομίσματα. Αὐτόθι ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ ἡ Τσούκα, οἰκοδόμημα περιφερειακόν, ἴσως βίγλα· πέριξ δ' αὐτοῦ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων. Αὐτόθι ὁ ναΐσκος ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυστοστόμου ἐκτίσθη ἐπὶ ἐρειπίων ἀρχαίου κάστρου, ἢ πύργου.

Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ χωρίου Φελλοῦ λατομεῖον ἀρχαῖον μαρμάρου. Μεγάλα τεμάχια μαρμάρου κατάκεινται ἀποκεκομμένα τοῦ λατομείου. Τὸ λατομεῖον τοῦτο λέγεται ἡ Πελεκητή. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὁ ὅρμος ἡ Κούρταλη ἐπίνειον τῆς Πελεκητῆς. Αὐτόθι εἰς τὸ ἀκρωτήριον ἡ Στρογγυλὴ ἀρχαῖον λατομεῖον μαρμάρου.

Εἰς ἀγροκτήματα τῆς μονῆς Ἁγίας τοῦ Γκιουλμπέρη καὶ τοῦ Στὴ Βάρη ἐρείπια παλαιῶν κτηρίων καὶ ναῶν.

Εἰς περιοχὴν τὸ Καλλιβάρι καὶ εἰς θέσεις Μοτρίρα, Τοπέλι, ἡ Γκουμουράδα, καὶ Γκουρπετρίτη, ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων.

Εἰς περιοχὴν οἱ Γίδες, εἰς θέσιν ἡ Βερόριζα, ἐρείπια μεσαιωνικῶν κτηρίων καὶ ὄστρακα ἀγγείων. Αὐτόθι εἰς θέσιν τοῦ Δερβίση ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων καὶ μεσαιωνικὰ ἐρείπια.

Ἐν τῷ χωρίῳ Κάτω Γίδες εἰς θέσιν ἅγια Βήματα μεσαιωνικὰ λείψανα ἐν οἷς τάφος χριστιανικός.

Εἰς χωρίον τὸ Βιτάλι, εἰς θέσιν τὸ Καμίνι ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων, ἐν οἷς λεπὶς ὀψιανοῦ, εἰδώλια, χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ κοσμήματα, λόγχαι χαλκαῖ καὶ ἐγχειρίδια χαλκᾶ.

Παρὰ τὸ χωρίον ἅγιος Πέτρος, εἰς θέσιν ἡ Δάφνιζα, ἀρχαῖοι τάφοι.

Εἰς θέσιν ἡ Καψορράχη τῆ μονῆς Ἁγίας ἀρχαία κάμινος ἀγγειοπλαστείου.

Ἄνωθεν τῆς θέσεως ὁ Κάλαμος Γαυρείου παρὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν πρόδρομον ἀρχαῖα ἐρείπια.

Εἰς περιοχὴν τῆς Λεύκας Μπατσίου, ἐν θέσει ἡ Κακὴ Μέλισσα, ἀρχαῖα ἐρείπια.

Εἰς τὸν συνοικισμὸν οἱ Μυρμηγκὲς Μακροταντάλου μεσαιωνικὰ ἐρείπια. Αὐτόθι πρὸς τὴν θάλασσαν ἐν θέσει τὸ Καμινάκι ἀρχαῖον ἑλληνικὸν τεῖχος ὡς καὶ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων. Αὐτόθι ἐν θέσει Λιεδίζα ἐρείπια ἀρχαίων κτηρίων. Αὐτόθι ἐν συνοικισμῷ ὁ Μεργαλᾶς εἰς θέσιν τὸ Πυργάκι ἢ ἡ Παλαιοχώρα ἀρχαῖα ἐρείπια ὡς καὶ μεσαιωνικά.

Ἐν θέσει τ' Ἀλικάνδρου μεσαιωνικὰ ἐρείπια.

Εἰς περιοχὴν τὰ Τένη, ἐν θέσει ἡ Καμάριζα ἀρχαῖον τεῖχος. Αὐτόθι ἐν θέσει τοῦ Κυριαζῆ ἄνωθεν τοῦ κάμπου τοῦ Ἀληθινοῦ ἐρείπια ἀρχαίου συνοικισμοῦ, τὸ δὲ ἔδαφος πλῆρες ὀστράκων ἀρχαίων ἀγγείων. Ἐπίσης βυζαντινὰ νομίσματα. Αὐτόθι εἰς θέσιν ἡ Χορεύτρα, ἁγία Μαρκέλλα, ἅγιος Νικόλαος, ἔνθα καὶ λατομεῖον, ἡ Βελανιδιὰ λείψανα ἀρχαίων συνοικισμῶν. Αὐτόθι εἰς θέσιν ἡ Σακκίστρα ἀρχαῖον τεῖχος. Τῆς Σακκίστρας ὑπέρκειται βράχος ὅπου διάφορα παλαιοντολογικὰ εὑρήματα.

Εἰς θέσιν ἁγία Μαρῖνα μεταξὺ τῶν χωρίων οἱ Γίδες καὶ ἁγίου Πέτρου, οὐ μακρὰν τῆς μονῆς Παντοκράτορος ἐν πηλίνῳ ἀγγείῳ ἀνευρέθησαν ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἑλληνικὰ καὶ ῥωμαϊκά.

Εἰς ὄρος τὸ Ρέθι ὕπερθεν τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐρείπια ἀρχαίων κτηρίων.

Εἰς θέσιν ἡ Χώρεζα ἢ Ἑλληνικό, ἐπὶ τῆς εἰς τὸν φάρον τῆς Φάσσης ἀγούσης ὁδοῦ ἐρείπια φρουρίου μεσαιωνικοῦ.

Εἰς θέσιν τὸ Κόκκινο κάτωθεν τῆς μονῆς Ἁγίας ἀρχαῖον κτήριον καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων βράχων λείψανα ἀρχαίων κτηρίων.

Εἰς θέσιν τὸ Καστρὶ Γαυρείου, ἔνθα ὁ φανός, ἐρείπια μεσαιωνικοῦ φρουρίου ἐπὶ ἀρχαίου.

Παρὰ τὸ χωρίον οἱ Γίδες τὸ Σκίμπη Καστελλάκι μικρὸν μεσαιωνικὸν κάστρον. Αὐτόθι ἕτερον μεσαιωνικὸν κάστρον οὐ μακρὰν τοῦ ναΐσκου ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος πρὸς τὴν θάλασσαν.

Εἰς μετόχι μονῆς Ἁγίας ἡ Θεοδώρα, πολλὰ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων καὶ ἐρείπια παλαιῶν κτισμάτων.

Εἰς τὸ ὄρος ἡ Πλούσκα ἀρχαῖον τεῖχος. Αὐτόθι παρὰ τὴν θέσιν Γκάλμι τῆς Τράπης Μανώλη ἐρείπια φραγκικοῦ πύργου. Ἐξ αὐτοῦ κατέρχονται πρὸς Β. δύο τείχη καταλήγοντα εἰς ἀρχαῖον Πύργον δι' ἀργῶν λίθων· τούτου σώζεται ἡ πύλη, τῆς ὁποίας αἱ παραστάδες εἶνε μονόλιθοι.

Ἐν ἀγροκτήματι Μονῆς Ἁγίας καλουμένῳ Μεγάλο Χωράφι, εἰς τὸ Κυπρὶ ἐρείπια ἀρχαίου Πύργου καὶ σωρεία μεταλλεύματος ἐξ ἀρχαίων χρόνων. Αὐτόθι εἰς τὸ ὄρος Τσούκα στοὰ ἀρχαίου μεταλλείου καὶ ἐρείπια κάστρου.

Εἰς θέσιν Λιχάδα, παρὰ τὴν ὁποίαν τὸ Ἑλληνικό, θεμέλια ἀρχαίου Πύργου.

Εἰς θέσιν ἡ Ξυλοκαρίδα παρὰ τὸ Λύκειο λείψανα πύργου περιφερειακοῦ, τούτου σώζονται οἱ τρεῖς κατώτατοι δόμοι.

Ἐντὸς τοῦ κόλπου τοῦ Μακροταντάλου, ΒΔ. τῆς νήσου, βραχώδης προέκτασις εἰς τὴν θάλασσαν συνεχομένη μετὰ τῆς ξηρᾶς δι' αὐχένος. Ἐπὶ ταύτης σώζεται δεξαμενή, τοῦ ἄνωθεν πύργου, τετράγωνος, κτισμένη δι' ἀσβέστου καὶ ἄμμου. Οὗτος εἶνε ὁ μεσαιωνικὸς πύργος τοῦ Μακροταντάλου, ἀλλ' ἐπὶ θέσεως ἀρχαιοτέρου πύργου. Παρ' αὐτὴν καὶ ἕτερος πύργος περιφερειακὸς κατερριμμένος. Οἱ πύργοι οὗτοι ἦσαν βίγλαι πρὸς κατόπτευσιν τοῦ στενοῦ τοῦ Καφηρέως.

Β'. Ἐν τῇ Μέσῃ Ἄνδρῳ.

Εἰς θέσιν ἡ Σκουρειὰ τῆς περιοχῆς τῆς Παλαιουπόλεως, ὀνομασθεῖσαν οὕτω ἐκ μεταλλείου σιδήρου, σώζεται ἀρχαῖον προϊστορικὸν οἰκοδόμημα εἰς ὕψος 8 μέτρων περίπου. Παρ' αὐτὸ κατάκειται κορμὸς ἀγάλματος ἀνδρὸς καὶ μέγας μαρμάριος λέων τοῦ ὁποίου ἐλλείπουν οἱ πόδες καὶ ἡ οὐρά. Ἔτι δὲ τμῆμα ἀγάλματος

γυναικός, ὕψους 0,80. Ἐς μικρὰν ἀπὸ τούτων ἀπόστασιν λείψανα κυκλωπείων τειχῶν.

Εἰς Χαρκολιμνιῶνα, ἐν θέσει οἱ Χειρόμυλοι, εὑρέθησαν ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων. Ὅλη δὲ ἡ ἔκτασις καλεῖται τὰ Ληνικά.

Εἰς χωρίον Φάλικα, ἐν ἀγρῷ Φλουράκη, εὑρέθησαν ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων, ἰδίᾳ πηλίνων ἀγγείων.

Εἰς θέσιν ἡ Πατρίτσα εὑρέθησαν πολλὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα.

Εἰ χωρίον Στενειές, θέσις καλεῖται τὰ Ληνικά.

Εἰς θέσιν Ζαγορά, ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰς ἀπόστασιν 15′ εὑρέθησαν δύο τάφοι γεωμετρικοί. Τὰ ἐν αὐτοῖς ἀγγεῖα διεσώθησαν εἰς τὸ ἐν Χώρᾳ μουσεῖον. Ἰδὲ Th. Sauciuc, Andros, σ. 47.

Παρὰ τὸ χωρίον Ἀλαδινοῦ ἀρχαῖαι ὑπόνομοι, ἀνήκουσαι εἰς στοὰς ἀρχαίου μεταλλείου. Ἐνταῦθα ἀνευρέθησαν καὶ νομίσματα.

ΝΑ τῆς Παλαιόπολης ἐν θέσει ἡ Χειμωνική, ἐν ἀγρῷ Ἀριστείδου Ἀντ. Λάβδα, ἀρχαῖος τάφος λαξευθεὶς ἐν τῷ βράχῳ. Αὐτόθι ἀνευρέθη τάφος ἐξ οὗ προέρχεται τὸ ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης, Sauciuc Αὐτόθι σ. 47. Ἡ Χειμωνικὴ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς Παλαιόπολης ἀποτελοῦσεν ἀρχαῖον συνοικισμὸν ὡς ἐκ τῶν αὐτόθι εὑρημάτων πιστοῦται. Πρὸ αὐτῆς ὁ ὅρμος τοὺς Χαρκολιμνιώνα μετ' αἰγιαλοῦ. Ἡ περιοχὴ γέμει μεταλλευμάτων.

Ἐν Μεσαρᾷ ἀνευρέθη ἠκρωτηριασμένον τὸ ἀνάγλυφον, Sauciuc, Αὐτόθι, σ. 42, ἀρ. 50. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν μεμονωμένοι ἀρχαῖοι τάφοι.

Πρὸς Δ. τοῦ χωρίου τοῦ Ζαγανιάρη, εἰς ἀπόστασιν 30′, ὅπου ὁ ναΐσκος τῆς ἁγίας Τριάδος, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τμήματα κιόνων ἰωνικῶν καὶ εἰς ἀγροὺς ἐντειχισμένα. Αὐτόθι ἐν θέσει, ἡ Σταυροπέδα, εἰς δίωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Παλαιόπολης, κορμὸς ἀγάλματος Ἀπόλλωνος, Sauciuc, Αὐτόθι, σ. 42, ἀρ. 51 καὶ θραύσματα ἀγγείων.

Πρὸς Δ. Σταυροπέδας ἐν θέσει Πανδουκειᾷ λείψανα τείχους κυκλωπείου, εἰς ὕψος 2 μ. Αὐτόθι ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων. Αὐτόθι ἐν ἀγρῷ Θεμ. Μήλα λείψανα ἀρχαίου οἰκοδομήματος, τεμάχια κιόνων ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Κατωτέρω ἐν θέσει ἡ Κακάβα πρὸς Ν. εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ὑδραγωγεῖον ἀρχαῖον, δι' οὗ διωχετεύετο ὕδωρ πρὸς τὴν Ζαγοράν. Ἐντετειχισμέναι ἀρχαιότητες εἰς οἰκίας ἢ ἐκκλησίας δὲν ἐμνημονεύθησαν εἰς τόν, ὡς ἄνω, κατάλογον, διότι εἶνε ἄδηλος ἡ προέλευσις αὐτῶν.

Γ′ Ἐν τῇ Νοτίῳ Ἄνδρῳ.

Εἰς χωρίον τοῦ Κοχύλου, εἰς θέσιν Κάτω Γειτονιὰ λείψανα κυκλωπείου τείχους.

Εἰς χωρίον Ἀϋπάτια πολλοὶ ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων. Αὐτόθι ἀνευρέθησαν νομίσματα χαλκᾶ Περγάμου.

Ἐν χωρίῳ Ἀμμωνακλειοῦ ἀνευρέθη ἀρχαῖος τάφος μετὰ κτερισμάτων.

Εἰ χωρίον Καππαριά, ἐν θέσει Ἑλληνικό, λείψανα τείχους κυκλωπείου.

Εἰς τὸν Ὅρμον Κορθίου ἐκσκαπτομένου φρέατος εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης διακοσίων βημάτων ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα, λύχνοι καὶ νομίσματα, ὑποδεικνύοντα αὐτόθι συνοικισμόν.

Ἐπὶ τοῦ βραχώδους λόφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἠγέρθη τὸ Ἀπάνω Κάστρο, πρὸς Β. τοῦ χωρίου Κοχύλου, τοῦ τείχους τοῦ Κάστρου λείψανα μόνον σώζονται, ἐνιαχοῦ πλάτους 2 μ. Εἰς τὴν βορειοτάτην κορυφὴν ἴχνη ἀρχαίου πύργου.

Πλὴν λοιπὸν τοῦ ἀρχαίου Γαυρείου ἀποδεδειγμένως ἀρχαῖαι ἐσχατιαὶ ἦσαν εἰς τὴν βόρειον, τὴν βορείως τοῦ Πετάλου, Ἄνδρον εἴτε λόγῳ τῆς ἀρχαιοπρεπείας τῶν ὀνομάτων των, εἴτε λόγῳ τῶν κατὰ χώραν σωζομένων, ἢ ἐκσκαπτομένων ἀρχαιοτήτων. 1) ἡ Κατάκοιλο· τοῦ χωρίου ὑπέρκειται τὸ Βρυόκαστρο. Τοῦ χωρίου ἡ Κατάκοιλο τὸ ὄνομα εἶνε λίαν ἀρχαιοπρεπές. Ἀρχαῖα τοπωνύμια τὰ Κοῖλα, λ. χ. τῆς Εὐβοίας, τῆς Χίου, τῆς Ναυπακτίας, ἦσαν ἤδη γνωστά. Ἡ κατὰ θηλυκ. γένος ἡ Κοίλη· ἰδὲ Pape-Benseler, Wörterbuch der Griechischen Eigenn. ἔκδ. Γ′, Braunschweig, 1875, ἐν λ. Ἀλλ' εἰς γένος θηλυκόν, δευτερόκλιτον ὄνομα, ἡ Κατάκοιλος, διεσώθη μόνον εἰς τὴν Ἄνδρον. Ἐπίσης εἰς τὰ ἑλληνικὰ λεξικὰ ἡ λέξις εἶνε ἀθησαύριστος. Διὰ τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς λέξεως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν Κατακοίλῳ, ἢ ἐκεῖ που πλησίον εἶχε συνοικισθῆ ἐσχατιὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ ὄχι κατὰ τοὺς βυζαντινούς. 2) ἡ Γιάννουλα κάτωθι τῆς μονῆς Ἁγίας διὰ τὰ ἐν αὐτῇ εὑρήματα· 3) τὸ Λύκειο, ἡ μικρὰ κοιλὰς τῆς παραλίας τοῦ Μπατσίου. Καὶ μόνον τὸ διασωθὲν ὄνομα ἀποδεικνύει ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος. Μέχρι τοῦδε Λυκείου Ἀπόλλωνος ἱερὰ γνωστὰ ἦσαν ὀλίγα. Τὸ ἐν Ἄργει, Ἐπιδαύρῳ, Σικυῶνι, Μεγάροις, Ἀθήναις, Καλύμνῳ, Πάρῳ καὶ Μεταποντίῳ. Τώρα προστίθεται τὸ ἐν Ἄνδρῳ, ἐκ μόνου τοῦ διασωθέντος τοπωνυμίου ἀναπαριστάμενον. Λείπει παρὰ Theoph. Sauciuc, Andros. Ἰδὲ Preller, Griech. Mythologie, Ἔκδ. Δ′, Τόμ. Α′, σ. 252 ἑ. Schirmer ἐν Roscher, Ausführl. Lexikon der Griech. und Röm. Mythologie, Τόμ. Β′, β′, στ. 2175 ἑ. 4) τὸ χωρίον Φελλὸς καὶ ἡ περιοχή του, λόγῳ τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν εὑρημάτων· ἰδὲ ἀνωτέρω. 4) Αὐτὸ τὸ χωρίον τοῦ Παλαιστοῦ, τὸ ὁποῖον σημαίνει χωρίον νικητοῦ εἰς τὴν πάλην. Οὐδὲν μέχρι τοῦδε περὶ τῆς ἀρχαιό-

τητος τῆς ἐσχατιᾶς ταύτης ἐγράφη. Εἶνε προφανὲς ὅτι ἡ γενικὴ πτῶσις τοῦ Παλαιστοῦ καθιστᾷ τὸ τοπωνύμιον τοῦτο κτητορικόν· εἶνε τὸ χωρίον τὸ ἀνῆκον εἰς Παλαιστήν· εἶνε ἡ γενέτειρα, ἢ τὸ κτίσμα περιφήμου τινὸς Ἀνδρίου Παλαιστοῦ. Πράγματι δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζομεν ὅτι τριῶν ἀνδρίων ἀθλητῶν περιῆλθαν μέχρις ἡμῶν τὰ ὀνόματα καὶ αἱ νῖκαι. Πρῶτος εἶνε Ἀρίσταιχμος Ἄνδριος, ὅστις παῖς ὢν ἐνίκησεν εἰς τὴν πάλην εἰς τὰ Ἀμφιαράϊα τὰ μεγάλα ἐν Ὠρωπῷ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 366 338 π.Χ. Ἰδὲ Sauciuc, Andros, σ. 96. Δεύτερος ἀρχαιότερος τοῦ πρώτου εἶνε Ἱερώνυμος Ἄνδριος ἐπίσης παῖς νικήσας εἰς πάλην ἐν Ὀλυμπίᾳ κατὰ Παυσαν. 3, 11, 6. Καὶ τρίτος ἐπίσης παῖς, νικητὴς ἐν Ὀλυμπίᾳ Προκλῆς ὁ Λυκαστίδα, ἀδήλων χρόνων. Ἡ ἐσχατιὰ τῆς βορείου Ἄνδρου ἀναμφιβόλως θ' ἀνῆκεν εἰς ἕνα ἐκ τῶν δύο τελευταίων παλαιστῶν· διότι πρῶτον οὗτοι ἐνίκησαν εἰς τοὺς πανελληνίους ὀλυμπιακοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ τῆς Πελοποννήσου ἀγῶνας. Πρὸς τιμὴν καὶ τῶν δύο ἵσταντο ἐν Ὀλυμπίᾳ οἱ ἀνδριάντες, τοὺς ὁποίους εἶδε Παυσανίας ὁ περιηγητής. Ἀλλ' ἐπιφανέστερος ἐκ τῶν δύο ὑπῆρξεν ὁ Ἱερώνυμος. Διότι ἀφ' ἑνὸς κατενίκησε τὸν περιώνυμον Ἡλεῖον Τισαμενὸν ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἰαμιδῶν· ἐξ ἄλλου διότι διαβόητος εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχε γίνει ὁ χρησμὸς τῆς Πυθίας τῶν Δελφῶν πρὸς τὸν Τισαμενὸν ὅτι θὰ νικήσῃ καὶ εἰς τοὺς πέντε ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πέμπτον ἀγώνισμα ἐν πάλῃ πρὸς Ἱερώνυμον ἡττήθη ὁ Τισαμενός. Ὁ χρησμὸς ἦτο ἀληθής, ἀλλὰ κακῶς εἶχεν ἑρμηνευθῆ ὑπὸ τοῦ Τισαμενοῦ. ἡ Πυθία ἐννοοῦσεν ὅτι ὁ Τισαμενὸς θὰ νικήσῃ πέντε μὲν ἀγῶνας, ἀλλ' ἐν πολέμῳ. Οἱ Ἄνδριοι ὅμως ὑπερηφανευόμενοι διὰ τὴν νίκην τοῦ Ἱερωνύμου φυσικὸν ἦτο τὴν γενέτειραν τοῦ Ἱερωνύμου ἐσχατιὰν νὰ τὴν ἀπομνημονεύσουν ὡς ἐσχατιὰν τοῦ Παλαιστοῦ. Καὶ τὸ ὄνομα διετηρήθη μέχρι σήμερον. 5) ἡ Ἁγία Τριὰς εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς μονῆς Ἁγίας ἀπόστασιν, διὰ τὰ εὑρήματα. 6) περιοχὴ τοῦ ὄρμου ἡ Βόρη, διὰ τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τοῦ ὀνόματος καὶ τὰ εὑρήματα. 7) ὁ ὅρμος τοῦ Ταρσανᾶ, διὰ τὰ εὑρήματα. 8) ὁ ὅρμος οἱ Φυβρνοι διὰ τὰ εὑρήματα. 9) περιοχὴ τοῦ χωρίου τὸ Βαρίδι διὰ τὰ εὑρήματα. 10) περιοχὴ τοῦ χωρίου Ἀπροβάτου διὰ τὰ εὑρήματα. 11) περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ Γαυρείου διὰ τὸ ἀρχαιοπρεπὲς ὄνομα καὶ διὰ τὰ εὑρήματα. 12) περιοχὴ Ἁγίου Πέτρου διὰ τὰ εὑρήματα. 13) χωρίον οἱ Μπαλαῖοι ἐπίσης. 14) περιοχὴ Καλλιβαρίου καὶ διὰ τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τοῦ τοπωνυμίου καὶ διὰ τὰ εὑρήματα. 15) περιοχὴ χωρίου οἱ Γίδες διὰ τὰ εὑρήματα. 16) χωρίον τὸ Βιτάλι διὰ τὰ εὑρήματα. 17) περιοχὴ τῆς μονῆς Ἁγίας διὰ τὰ εὑρήματα, 18) περιοχὴ χωρίου τὸ Μπατσὶ διὰ τὰ εὑρήματα. 19) περιοχὴ Μακροταντάλου διὰ τὰ εὑρήματα. 20)

περιοχὴ τὰ Τένη διὰ εὑρήματα. 21) περιοχὴ τοῦ ὄρους πλούσια διὰ τὰ εὑρήματα. 22) τὸ χωρίον ὁ Σιδώντας διὰ τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τοῦ ὀνόματος. 23) τὸ χωρίον ὁ Ἀμόλοχος διὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα.

Τὸ σημερινὸν χωρίον ὁ Ἀμόλοχος εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους οἱ ἅγιοι Σαράντα ἦτο ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τῆς νήσου, διὰ τοῦτο καὶ καλεῖται σήμερον Μεγάλο χωριό. Ἡ τοπωνυμία εἶνε βεβαίως φυτώνυμος, ἐκ τοῦ φυτοῦ ἡ μαλάχη, σήμερον λεγομένου ἡ μολόχα. Ὁ ἀρχαῖος τύπος τῆς λέξεως ἡ μαλάχη σώζεται ἐπίσης ἐν Ἄνδρῳ ὡς τοπωνυμία ἡ Μαλαχιὰ ἐν τῇ περιοχῇ Κατακοίλου. Ἀλλ' ὁ τύπος Μόλοχος τοῦ φυτοῦ (ἀφαιρουμένου τοῦ προθετικοῦ ἀ- περὶ οὗ ἰδὲ Γ. Ν. Χατζηδάκη, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Τόμ. Α', σ. 81 ἑ.), εἶνε ἀθησαύριστος εἰς τὰ ἑλληνικὰ λεξικὰ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀπαντᾶται ὅμως, κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἐμμ. Πεζόπουλον, εἰς τὸ Διοκλητιάνειον Διάγραμμα, ἔκδ. Mommsen-Blümner, σ. 17 μόλοχοι πρωτεῖοι καὶ μόλοχοι β. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ τύπος τοῦ φυτοῦ διεσώθη μόνον εἰς τὴν Ἄνδρον ὡς τοπωνυμία, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ φυτωνυμία αὕτη περιοχῆς τῆς Βορείου Ἄνδρου εἶνε ἀρχαία, ἐπλάσθη εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, πρὸ τοῦ 305 μ. Χ., διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν Ἀνδρίων, οἵτινες ἐν Ἀμολόχῳ ἢ ἐκεῖ πλησίον εἶχον συνοικίσει ἐσχατιάν. Ἡ χρονολογία τῆς πλάσεως τῆς λέξεως εἶνε σημαντική. 24) ἡ θέσις δεξιᾷ διὰ τὸν εἰσερχόμενον εἰς τὸν λιμένα Γαυρείου, ἡ Λυκούρα.

Ἡ θέσις ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὸν λιμένα τοῦ Γαυρείου δεξιὰ καλεῖται ἡ Λυκούρα. Καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα εἶνε ἀρχαιοπρεπές. Διότι ἡ λέξις πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἡ Λυκώρεια. Οἱ Ἄνδριοι δηλ. εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὠνόμασαν τὴν θέσιν Λυκώρειαν. Λυκώρειος δὲ εἶνε ἐπώνυμον τοῦ Ἀπόλλωνος, Ἀπολλων. Ῥοδ. 4, 1490. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα δηλ. ἐνταῦθα θὰ ὑπῆρχεν ἱερὸν Λυκωρείου Ἀπόλλωνος. Ὁ Ἀπόλλων ὑπὸ τὰ ἐπίθετα Πύθιος καὶ Πατρῷος, εἶνε ἐκ τῶν ἐν Ἄνδρῳ μετὰ τοῦ Διονύσου κυρίως λατρευομένων θεῶν. Ἤδη προστίθεται καὶ ἡ λατρεία τοῦ Λυκωρείου Ἀπόλλωνος ἐν Ἄνδρῳ. Ἰδὲ Th. Sauciuc, Andros, Wien, 1914, σ. 55, 114 ἑ. 25) τὸ χωρίον Κυπρί.

Τὸ χωρίον Κυπρὶ κείμενον μεταξὺ ἁγίου Πέτρου καὶ Καψορράχης εἶνε διὰ τὸν σχηματισμόν του ἀρχαιοπρεπές. Εἶνε τὸ ὄνομα ὑποκοριστικὸν τοῦ προσηγορικοῦ ἡ κύπρος. Ἡ δὲ κύπρος κατὰ Διοσκουρίδην, ἔκδ. Max Wellmann, Berolini, 1907, Τόμ. Α', 1, 95 «δένδρον ἐστὶ φύλλα ἔχον περὶ ταῖς ῥάβδοις ἐλαίᾳ παραπλήσια...δύνα-

μιν δὲ ἔχει τὰ φύλλα στυπτικήν, ὅθεν διαμασηθέντα ἄφθας ἰᾶται...». 26) τὸ χωρίον τοῦ Ἀρνᾶ, διότι ὁ ἐκ τῆς θέσεως κληθεὶς ποταμὸς Ἀρνιπόταμος ὡς πρῶτον συνθετικὸν ἔχει τὴν ἀρχαίαν δοτικὴν τῷ ἀρνί· ὡς εἶνε τὰ ἐλάχιστα περισωθέντα ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης Δισωτήρια=Διΐ σωτήρια, Διπολίεια. Ἰδὲ Ed. Schwyzer, Griech. Grammatik, Τόμ. Α', München, 1939, σ. 452. Ἐξ ἄλλου πᾶσαι αἱ κτηνοτροφικαὶ τοπωνυμίαι, ὡς τὰ Βουκολειά, ὁ Ἀρνᾶς, οἱ Γίδες, τὰ Προβάτου, εἶνε σημαντικαὶ διὰ τὴν διαίρεσιν τῆς νήσου εἰς τμήματα εἰδικῆς βοσκονομῆς. Ἡ κατάληξις -ᾶς εἰς τὴν λ. ὁ Ἀρνᾶς δύναται ν' ἀναχθῇ χρονολογικῶς μέχρι τῶν λεγομένων μεταγενεστέρων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· ἰδὲ Γ. Χατζηδάκη, Einleit. σ. 182 ἑ. 27) ἡ περιοχὴ τῶν πηγῶν τοῦ Σελινίτου. Ὁ Σελινίτης εἶνε ποταμὸς τῆς Ἄνδρου, πηγάζων ἐκ τοῦ Πετάλου καὶ ἐκβάλλων εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς Α. Τὸ ὄνομά του εἶνε ἀρχαιοπρεπέστατον. Διότι ὅπως ὁ σελινίτης οἶνος, κατὰ Διοσκουρίδην 5, 64 «(ἀπὸ) σελίνου σπέρματος ὡρίμου νέου σεσηγμένου», ἔτσι ἡ περιοχὴ τοῦ Πετάλου ἐκ τῆς ὁποίας πηγάζει ὁ ποταμὸς Σελινίτης, πρέπει νὰ καλύπτεται ἀπὸ σέλινον τὸ ἄγριον, Διοσκουρ. 2, 175. Διὰ τοῦτο ἡ περιοχὴ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀνδρίων ἐκλήθη ὁ σελινίτης ἢ σελινῖτις γῆ. Καὶ ὁ ποταμὸς ὁ παραρρέων αὐτὴν Σελινίτης. Περὶ τῆς καταλήξ. -ίτης ἐξ ὀνομάτων, ὡς ὅπλον-όπλίτης, ὁδὸς-ὁδίτης, πῦρ—πυρίτης λίθος, ἄρθρον – ἀρθρῖτις νόσος, ἰδὲ R. Kümer-Blass, Ἐκδ. γ', Hannoer, 1892, Τόμ. Α', σ. 284. 28). Ἡ Πελεκητὴ τὸ λατομεῖον περιοχῆς Φελλοῦ. Τὸ ἐπίθ. πελεκητὸς τῆς ἀρχαίας γλώσσης σημαίνει=πελεκημένος, ὡς Θεοφρ. π. φυτ. ἱστορ. 5, 5, 6. 29) ἡ θέσις ὁ Χάρακας ἀριστερὰ διὰ τὸν εἰσερχόμενον εἰς τὸν λιμένα Γαυρείου. Ἡ τοπωνυμία αὕτη ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν ἀξίαν, διότι μᾶς βοηθεῖ εἰς κατανόησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου καταλήψεως τοῦ ἀρχαίου Γαυρείου. Ὁ μὲν Ξενοφ. Ἑλλ. 1,4 περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλκιβιάδου λέγει· «Ἀλκιβιάδης ἀπεβίβασε τὸ στράτευμα τῆς Ἀνδρίας χώρας εἰς Γαύρειον»· κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον Σικελιώτην, XIII, 69 «ὁ Ἀλκιβιάδης... καταλαβόμενος Γαύρειον φρούριον ἐτείχισεν». Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου παραδοθὲν περὶ τειχίσεως τοῦ φρουρίου τοῦ Γαυρείου πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ, τῇ βοηθείᾳ τοῦ περισωθέντος τοπωνυμίου ὁ Χάρακας, ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν γνώμην μου. Ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸν λιμένα Γαυρείου, ὅστις ἔχει μῆκος περίπου 1235 μ. αἱ δὲ βαθύτεραι θέσεις αὐτοῦ ἔχουν βάθος 4 5 ὀργυιῶν, εἰς θέσιν Καστρὶ ὑπῆρχε βυζαντινὸν φρούριον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τῆς θέσεως. Ἀλλὰ τὸ βυζαντινὸν κάστρον ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν λειψάνων ἀρχαίου φρουρίου, ὡς ἐκ τῶν ἐρει-

πίων πιστοποιεῖται. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἀρχαῖον φρούριον τοῦ Γαυρείου, τὸ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος κείμενον, ὁ Ἀλκιβιάδης περιεχαράκωσε, ἤτοι ἐβάλετο χάρακα περὶ τὸ φρούριον, πρὸς αὔξησιν τῆς ἀμυντικῆς του δυνάμεως. Καὶ πράγματι ὅταν οἱ Ἄνδριοι ἐξελθόντες ἐκ τῆς Παλαιουπόλεως προσέβαλαν τὸ χαράκωμα τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐκεῖ ἡττήθησαν. Οὕτω κατέστη δυνατός, ὁ τοπογραφικὸς προσδιορισμός, ἄγνωστος μέχρι τοῦδε, τῆς μάχης τοῦ Γαυρείου. Εἶνε προφανὲς ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἀνήγειρε τὸ φρούριον τοῦ Γαυρείου, τὸ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, οὐδ' εἶχε πρὸς τοῦτο καιρόν· περιεχαράκωσε μόνον τὸ ὑφιστάμενον ἀρχαῖον φρούριον. Τῶν Ἀνδρίων ἐκεῖ ἔπεσαν πολλοὶ κατὰ Διόδωρον, οἱ δὲ διασωθέντες κατέφυγαν εἰς Παλαιούπολιν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης καταδιώκων αὐτοὺς προσέβαλε τὴν Παλαιούπολιν. Περὶ τῶν σχετικῶν χρονολογικῶν ζητημάτων τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἰδὲ Sauciuc, Andros, Wien, 1914.

30) ἡ θέσις Λιχάδα. Τῆς Λιχάδας ἡ ἀρχαιοπρέπεια εἶνε προφανής· διότι πρῶτον παρ' αὐτὴν ὑπάρχει ἡ θέσις τὸ Ἑλληνικό· δεύτερον διὰ τὰ κατὰ χώραν ἀρχαῖα εὑρήματα. Τρίτον διότι τὸ τοπωνύμιον εἶνε ἀρχαιότατον. Ὁμὰς μικρῶν νήσων μεταξὺ Εὐβοίας καὶ τῆς Λοκρικῆς ἀκτῆς ἐκαλοῦντο Λιχάδες νῆσοι. Καθ' Ἡσύχιον ἐν λ. Λιχάδες=ὄστρεα πάντα· οἱ δέ, λίθοι καὶ ψῆφοι καὶ κογχύλια. Λιχὰς=ἀπότομος. Κατὰ Στράβωνα, 9, 426 αἱ νῆσοι ἐκλήθησαν ἀπὸ τοῦ μυθολογουμένου Λίχα. Οὗτος ἦτο ἑταῖρος τοῦ Ἡρακλέους, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐξεσφενδονίσθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐκεῖ ἀπελιθώθη εἰς βράχον, ὅστις παρ' αὐτοῦ ἐπωνυμεῖται. Ὁ Ὀβίδιος Μεταμορφ. 9, 226 λέγει· Nunc quoque in Euboico scopulus brevis eminet alte Gurgite et humanae servat vestigia formae, quem quasi sensurum nautae calcare verentur adpellantque Lichan. Παράβαλε Στράβ. 10, 447, Μέγα Ἐτυμολ. 417, 3. Ἐπεχηρίαζεν ἄραγε καὶ ἐν Ἄνδρῳ ἡ περὶ Λίχα ἀρχαία παράδοσις, ἐξ οὗ ἡ τοπωνυμία παρὰ τὴν θάλασσαν ἡ Λιχάδα τῆς βορείου Ἄνδρου ; Ἐξ ἄλλου τὸ ἐπίθ. Λίχας εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν σημαίνει =ἀπότομος θέσις.

31) ἡ θέσις τὸ Πόρι. Ἡ λέξις εἶνε ὑποκοριστικὸν τοῦ πόρος. Ὁ δὲ πόρος εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν σημαίνει καὶ τεχνητὴν διάβασιν ποταμοῦ, ὡς παρ' Ἡροδ. 4, 316—7,10.

Εἰς δὲ τὴν μεταξὺ Πετάλου καὶ Γερακόνων μέσην Ἄνδρον ἀρχαῖαι ἐσχατιαὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους τῶν εὑρημάτων ἦ τοῦ ὀνόματος ἦσαν. 1) ἡ θέσις Ν. τῆς Παλαιοπόλεως ἡ Σκουρειά, 2) περιοχὴ ὁ Χαρκολιμνιώνας, 3) περιοχὴ χωρίου τὰ Φάλικα, 4) θέσις Πα-

τρίτσα, 5) χωρίον Ἀλαδινοῦ, 6) ἡ θέσις Χειμωνικὴ ΝΑ τῆς Παλαιουπόλεως, 7) χωρίον ἡ Μεσαρεά, 8) περιοχὴ χωρίου τοῦ Ζαγανιάρη, 9) χωρίον ἡ Μελίδα. Παρὰ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἡ μελία, τὸ δένδρον τὸ σήμερον ἡ μελιὰ πολλαχοῦ λεγόμενον, λατιν. fraxinus, διακρινόμετον διὰ τὴν σκληρότητα τοῦ ξύλου του. Ἰδὲ Γένναδίου, Λεξικὸν φυτολογικὸν ἐν λ. Ἐν Λεπενοῦ λέγεται σήμερον ὁ φράξος, ἢ τὸ μελίδι. 10) ἡ θέσις Μελίτη. Ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς ἐκαλεῖτο Μελίτη· ἰδὲ περὶ αὐτοῦ κατωτ. σ. 213· καὶ ἡ σημερινὴ νῆσος Μάλτα ἑλληνιστὶ ἐλέγετο Μελίτη. 11) χωρίον τὰ Πατούρια. Ἡ θέσις τοῦ σημερινοῦ χωρίου, ὡς ἀρχαίας ἐσχατιᾶς, δὲν δικαιολογεῖ βεβαίως τὴν σχέσιν τοῦ ὀνόματος τούτου μὲ τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἰώνων ἑορτὴν τὰ Ἀπατούρια, τὰ ὁποῖα ἐτελοῦντο καὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Πυανεψιῶνα καὶ ἦτις ἦτο πολιτικὴ ἑορτή. 12) ἡ θέσις ἡ Πανδουκειὰ πρὸς Ν. τῆς Παλαιουπόλεως. Τὸ προσηγορικὸν ἡ πανδόκεια εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν σημαίνει=πανδοκεύτρια, δηλ. ξενοδόχος. Τὸ ὅτι ἡ λ. διατηρεῖ τὸ κ καὶ ὄχι τὸ χ εἶνε ἔνδειξις ὅτι ἡ λ. ἐπλάσθη εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους· διότι κατὰ Lobek, Φρύνιχ. 307 οἱ μετὰ τοῦ χ τύποι εἶνε μεταγενέστεροι. Ἡ θέσις τῆς Πανδουκειᾶς διδάσκει περὶ τοῦ ἔργου τῆς τότε ξενοδόχου. 13) ἡ θέσις Λεσπίδες. Λεσπίδες λέγεται ἀκρωτήριον τῆς ἀνατολικῆς παραλίας πρὸς Ν. τοῦ Κάτω Κόσμου. Εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν λεσπὶς -ίδος, ἡ ἐλεσπὶς -ίδος σημαίνει ἐλώδη τόπον. Ἐπειδὴ ἐν Ἄνδρῳ οἱ Λεσπίδες εἶνε ἀκρωτήριον, ἑρμηνεύεται τοῦτο κατὰ τὸν γλωσσικὸν νόμον τῆς ἐπεκτάσεως τῆς σημασίας μέχρι τῶν παραλίων ἐκ τῶν μεσογειοτέρων. 14) ἡ θέσις Σταυροπέδα. Ἡ Σταυροπέδα εἶνε θέσις ΜΑ τῆς Παλαιουπόλεως ὅπου εὑρέθησαν ἀρχαιότητες. Ἀλλὰ καὶ τὸ τοπωνύμιον εἶνε ἀρχαιοπρεπές. Διότι ἡ λέξις σταυροπέδιον, ἥτις εἶνε μὲν ἀθησαύριστος εἰς τὰ λεξικὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, εἶνε ὅμως σύνθετος κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὸ πρῶτον συνθετικὸν εἶνε ἡ λ. σταυρός, τὸ δὲ δεύτερον ἡ λ. πεδίον· οὕτως ὥστε τὸ σύνθετον σταυροπέδιον θὰ σημαίνῃ πεδίον μὲ ἐμπεπηγμένους πασσάλους, ἀντὶ τοιχίων, ὁριζόμενον. Πρέπει ἡ λέξις αὕτη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν νὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀγροτικὸς ὅρος. Μόνον ἐν Ἄνδρῳ διεσώθη ὡς τοπωνύμιον. 15) ἡ θέσις Ἀποθῆκες. Οἱ Ἀποθῆκες εἶνε ἀμμώδης παραλία παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς δυτικῆς παραλίας, πρὸς Β. Ζαγορᾶς. Ὡς τοπωνύμιον εἶνε ἀρχαιοπρεπές, διότι διέσωσε τὴν σημασίαν τῆς ἀρχαίας λέξεως ἡ ἀποθήκη=καταφύγιον.

Τέλος εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ὄρους οἱ Γερακόνες πρὸς Ν. περιοχὴν τῆς νήσου ἀρχαῖαι ἐσχατιαὶ εἶνε λόγῳ τῶν εὑρημάτων ἢ τοῦ ὀνόματος, 1) περιοχὴ Ζαγορᾶς, 2) περιοχὴ Κοχύλου, 3) χωρίον Ἀϋπά-

τια, 4) χωρίον Ἀμμωνακλεοῦ, 5) χωρίον ἡ Καππαριά, 6) χωρίον Γιαλὸς Κορθίου, 7) χωρίον οἱ Χῶνες, 8) περιοχὴ τ' Ἀληνοῦ. Εἶνε ὄνομα ἀρχαῖον ὁ ληνός, ὅπου ἐπιέζοντο αἱ σταφυλαὶ πρὸς ἔκθλιψιν τοῦ οἴνου. Περὶ τῆς τεχνικῆς τῶν ἀρχαίων ἐν Ἄνδρῳ ληνῶν θὰ πραγματευθῶ εἰς περαιτέρω λήμματα τοῦ γλωσσαρίου Ἄνδρου, ὡς εἶνε ἡ Σακκίστρα, ἡ Τράπη, ἡ Τραπηθέλλα καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιολογικὴ σημασία δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε σημειωθῆ. Ἡ γενικὴ πτῶσις τοῦ Ληνοῦ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπατᾷ ὅτι ὑπόκειται πρόσωπον ὡς κτήτωρ. Ἡ κτητορικὴ σχέσις δὲν παύει νὰ ὑπάρχῃ. Πάντα τὰ μέρη τὰ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου ληνοῦ θὰ ἐλέγοντο τὰ Ληνοῦ, τ' Ἀληνοῦ. Διότι ἐν Ἄνδρῳ εὑρίσκομεν καὶ τὰ ἑξῆς ἀνάλογα τοπωνύμια· τὰ Προβάτου=τὰ μέρη ποιμνιοβοσκῆς τοῦ προβάτου, ἤτοι τῶν προβάτων· τοῦ Ἀρνᾶ=τὰ μέρη ποιμνιοβοσκῆς ἀρνῶν. 9) ἡ πηγὴ ὕδατος ᾽ς τοὺς Κορνιούς. Κατὰ Παυσανίαν 8, 35, 8 ἀρχαῖον τοπωνύμιον πηγῆς ὕδατος, ὡς ἐν Κορθίῳ, ἐκαλεῖτο ἐν Ἀρκαδίᾳ οἱ Κρουνοί, ὡς καὶ ἐν Ἤλιδι ἑτέρα πηγή· παράβαλε Pompon. Mela, 2, 2. 10) ἀκρωτήριον ὁ Μελάγκωνας. Ἡ λέξις εἶνε ἀρχαιοπρεπής. Διότι ἡ ἀρχ. λέξις ὁ ἀγκὼν σημαίνει προέχουσαν εἰς τὴν θάλασσαν γῆν, ἥτις σχηματίζει κόλπον, ἢ λιμένα, ὡς σχηματίζει πράγματι ὁ Μελάγκωνας τῆς Ἄνδρου παρὰ τὴν Ζαγορᾶν. Ἰδὲ περὶ τῆς γεωγραφικῆς λέξεως ὁ ἀγκὼν Στράβ. 550.

Περὶ τῶν βυζαντινῶν ἐσχατιῶν, ἢ χωρίων ἔγινεν ἀνωτέρω λόγος ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, κεφ. Β'. Περὶ δὲ τῶν μεταβυζαντινῶν χωρίων προσθέτω τὰ ἑξῆς.

Κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχήν, δηλ. τὴν ἐποχὴν τῆς φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας λόγῳ τῆς δουλείας καὶ τῆς καταδυναστεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου Ἄνδρου δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτος νὰ ἱδρύῃ νέους συνοικισμοὺς ἐξερχομένους τῶν ὀχυρῶν κάστρων, ἢ πύργων αὐτοῦ. Μόνον ἡ ἐποίκισις κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα μ. Χ. ἐκ Χαλκιδικῆς τῶν σημερινῶν Κορθιανῶν παρεῖχεν εὐκαιρίαν δημιουργίας νέων συνοικισμῶν· ἂν καὶ κατὰ κανόνα οἱ ἄνθρωποι ἀνοικίζουν πόλεις ἢ χωρία εἰς ἐγκαταλελειμμένας, ἢ ἐρημωμένας, πρώην ὅμως κατῳκημένας θέσεις. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῆς ἐποικήσεως κατὰ τὸν ις' αἰῶνα ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὴν βόρειον Ἄνδρον τῶν Ἀλβανῶν. Διὰ τοῦτο δὲν ἔχομεν ἄλλο τεκμήριον περὶ νέων ἀλβανικῶν χωρίων, εἰ μὴ τὸ γλωσσικόν· ἤτοι ὅπου συνεκισμοὶ ἀνέκυψαν μὲ ἀλβανικὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα εἶνε κατ' ἀριθμὸν ἐλάχιστα. Ἡ ἑλληνικότης τῆς βορείου Ἄνδρου ὑπῆρξε συνεχής· καὶ ὅταν ἐποικίσθη δι' Ἀλβανῶν δὲν ἦτο ἔρημος· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πῶς θὰ ἐσώζοντο τὰ ἑλληνικὰ τῆς βορείου Ἄνδρου πο-

λυάριθμα τοπωνύμια; Ὑπολείπεται λοιπὸν ἐξέτασις τῶν νέων συνοικισθέντων χωρίων τῆς Ἄνδρου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ἐν πρώτοις τῆς Χώρας ὁ πληθυσμὸς διεχύθη ἔξω τῶν τειχῶν αὐτῆς πρὸς Β τῆς Πόρτας ἢ Ὀξώπορτας. Ἰδὲ τὴν εἰκόνα ἐν σελ. 105· καὶ ἀντιθέτως εἰς τὸν χῶρον τὸν μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ τείχους καὶ τῆς Καμάρας· ἰδὲ σχεδιογράφημα Tournefort. Ἐξ ἄλλου οἱ πολλαπλοῖ συνοικισμοὶ πολλῶν χωρίων τῆς Ἄνδρου, ὡς τῶν Λειβαδίων, εἰκ. σ. 117, Στενειῶν, εἰκ. σ. 125, τῶν Λαμύρων, Στραπουργιῶν, Ἀποικίων, Ἀηδονίων κ.τ.τ., ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 150, ἀποδεικνύουν πῶς προϋπάρχοντα χωρία ἀνεπτύχθησαν διὰ νέων ἐποίκων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἑξῆς, συνοικισθέντων εἰς νέους συνοικισμοὺς παραπλεύρως τῶν ἀρχαιοτέρων.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

ΔΩΡΕΑΙ ΥΠΕΡ ΤΟΥ «ΑΝΔΡΙΑΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ»

ΜΙΧΑΗΛ ΚΥΔΩΝΙΕΥΣ εἰς μνήμην τῶν γονέων του	Δραχ.	6.000.000
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΒΑΥΖΙΩΤΗΣ εἰς μνήμην τῶν γονέων του . . .	»	100.000
ΚΑΤΙΝΑ ΗΛ. ΠΟΛΕΜΗ εἰς μνήμην τοῦ συζύγου της . . .	»	50.000
Οἰκογ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΝΙΟΛΟΥ εἰς μνήμην Εἰρ. Παλαιοκρασᾶ .	»	100.000
ΕΙΡΗΝΗ Ν. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΥ εἰς μνήμην Στ. Δανιόλου . .	»	30.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΜΕΣΑΡΙΑΣ	»	100.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΚΟΧΥΛΟΥ	»	100.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΣΤΕΝΙΩΝ	»	100.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΛΑΜΥΡΩΝ	»	200.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΩΝ	»	150.000
ΔΗΜΟΣ ΑΝΔΡΟΥ	»	500.000
ΜΙΧΑΗΛ καὶ ΜΑΡΟΥΛΙΩ ΚΥΔΩΝΙΕΩΣ εἰς μνήμην Χαραλ. Βούλγαρη	»	300.000
ΘΕΟΔΩΡΟΣ καὶ ΑΝΝΑ ΚΥΔΩΝΙΕΩΣ εἰς μνήμην Χαραλ. Βούλγαρη	»	200.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΒΙΤΑΛΙΟΥ	»	50.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΟΡΜΟΥ	»	150.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΑΜΟΛΟΧΟΥ	»	50.000
ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΦΕΛΛΟΥ	»	100.000
ΑΝΤ. Ι. ΚΑΡΥΣΤΙΝΑΚΗΣ εἰς μνήμην τῶν γονέων του . . .	»	225.000
ΥΙΟΙ ΠΕΤΡΟΥ Ι. ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ εἰς μνήμην τοῦ ἀδελφοῦ των Ἰω-ἀννου Π. Γουλανδρῆ	»	6.000.000